

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

HISTORICKÁ SOCIOLOGIE

Bc. Tomáš Budský

**Dopady Mnichovské dohody na ekonomiku a
společnost Československa**

Diplomová práce

Vedoucí práce: **doc. JUDr. PhDr. Jan Štemberk, Ph.D.**

Praha 2015

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem práci vypracoval samostatně. Všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány. Práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne

Tomáš Budský

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval panu doc. JUDr. PhDr. Janu Štemberkovi, Ph.D. za vedení této práce a za cenné připomínky a rady.

Abstrakt

Tato diplomová práce se zabývá Mnichovskou dohodou (Mnichovským diktátem) a jejími dopady na tehdejší Československo. Cílem práce je na základě archivních materiálů a sekundární literatury porovnat, jak zásadní byla pro druhou republiku sociální a hospodářská změna, která byla způsobena důsledky Mnichovské dohody. Tato práce rozebírá, na čem bylo založeno hospodářství první republiky a jak se vyvíjelo, jaká byla společenská struktura, či jak podstatný byl vliv totalitních režimů na společnost. Ekonomiku ovlivnila výrazně nejprve Velká hospodářská krize a následně důsledky Mnichovské dohody, což je předmětem hlavní části práce. Nejprve je kladen důraz na pochopení situace před Mnichovskou dohodou, následně jsou zdokumentovány bezprostřední reakce společnosti v souvislosti s prováděním konkrétních kroků, spojených s odstoupením území. V závěru hlavní části práce jsou rozebrány konkrétní hospodářské a sociální změny. Problematika Mnichovské dohody je zkoumána z pohledu tehdejšího pomnichovského Československa (druhé republiky) a je kladen důraz na pochopení dobového smýšlení lidí a jednání státních institucí, spolků, či ústavů.

Abstract

Diploma thesis „The Consequences of Munich Agreement for economy and society of Czechoslovakia“ deals with the Munich Agreement and the impacts of this Agreement on the former Czechoslovakia. The aim of the work is based on archival materials and secondary literature for comparison how crucial was the change of the economic and social system "as a result" of the Munich Agreement. This thesis also analyzes on what was based the economy of the First Czechoslovak Republic, what form the social structure had, how economy has evolved and how significant were impacts by totalitarian regimes on society. At first, the economy was influenced by the Great Depression followed by consequences of the Munich Agreement, which is the main subject of the thesis. The emphasis is on understanding the situation before the Munich Agreement, subsequently reactions of society which were documented immediately in connection with the implementation of specific actions related to the seizure of the territory. At the end of the main part of the thesis, economic and social changes are analyzed in particular. The issue of the Munich Agreement is examined from the perspective of the former Czechoslovakia (Second Czechoslovak Republic), and the emphasis is on understanding the contemporary people's mentality and behavior of state institutions, associations or institutes.

Klíčová slova

společnost, ekonomika, Sudety, Němci, Češi, Mnichovská dohoda

Keywords

society, economy, Sudeten, Germans, Czechs, Munich Agreement

Obsah

1. Úvod.....	7
2. Hospodářství českých zemí v meziválečném období do roku 1938	10
3. Společenská struktura Československa v meziválečném období	18
3.1. Vzdělanost a kultura československé společnosti v meziválečném období	22
3.2. Umístování československých pracovních sil v cizině	25
3.3. Konfrontace československé společnosti s totalitními režimy	28
4. Sociálně-ekonomické důsledky připojení a hospodářství českých zemí po roce 1938	31
4.1. Situace před podepsáním dohody	34
4.2. Reakce na Mnichovskou dohodu	37
4.3. Provádění Mnichovské dohody	43
4.4. Otázky hospodářské	47
4.5. Otázky sociální	66
4.6. Hospodářský význam Protektorátu pro Německo	78
5. Závěr	80

1. Úvod

Studium krizových období českých dějin je plodné a přínosné pro sebereflexi národa, jelikož národ si musí být vědom i nepříjemných pravd.¹ Reakce obyvatelstva Československa na Mnichovskou dohodu se různila, protože Československo a především oblasti Sudet byly hojně osídleny německým obyvatelstvem. To je známá skutečnost. Přijetí diktátu pak pro každého obyvatele státu mohlo znamenat něco jiného, i když oba byli platnými občany Československa a teoreticky by názory na tuto dohodu neměly být rozdílné. Tak to však nebylo a tím pádem velká část německého obyvatelstva příhraničních oblastí s dohodou souhlasila, dokonce ji oslavovala a přijímala jako vysvobození. Nálady a vztahy mezi obyvatelstvem se tak dočista změnily, oproti dlouhotrvajícím vztahům, panujícím před přijetím dohody. Do popředí zájmu tak vstoupilo smýšlení nikoliv o dalším, budoucím společném soužití, ale to všechno přebyly myšlenky momentální, dosti ovlivněné propagandou Německa. To úzce souvisí s psychikou místních lidí, která se nutně musela změnit oproti situaci před podpisem dohody. Je otázkou do jaké míry za tuto změnu v náladách, vztazích, chování má na svědomí propaganda a jak dalece vychází tato změna ze samostatného myšlení lidí. Proto je důležité zmapovat změny nálad obyvatelstva v důsledku politických rozhodnutí, tedy jak dalece je politické rozhodnutí zodpovědné a jak ovlivňuje šíří této změny smýšlení.

S analýzou nálad obyvatelstva jsou jisté problémy, které je potřeba si uvědomit. A sice, že se nedochovaly výzkumy, které by nálady obyvatelstva mapovaly, jelikož zde nebylo svobodného myšlení. Média také nelze brát příliš v úvahu, protože byla značně politicky ovlivněna a informovala podle předem napsaného obsahu, který vyhovoval ideologii. Je zásadní uvědomit si rozdíl mezi náladou a postojem.² „Nálada odráží krátkodobé reakce, postoj dokumentuje skutečné stanovisko k ideologii.“³ Z postojů obyvatelstva nelze čerpat relevantní informace o skutečné situaci, jelikož víra v určitou ideologii nechyběla obyvatelstvu ani v těch nejobtížnějších situacích ke konci války. Naopak názory se měnily často a byly to myšlenky reflektující skutečnou situaci. Z názorů tedy musíme vyvodit skutečný postoj, protože ten „oficiální“ je jen skořápkou. Obyčejní lidé i straničtí činitelé se neodvažovali pochybovat o postojích, které byly přikreslovány každým. Lidmi, protože si

¹ RATAJ, Jan. *O autoritativní národní stát: ideologické proměny české politiky v druhé republice 1938-1939*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 1997, 251 s., str. 7

² ZIMMERMANN, Volker. *Sudetští Němci v nacistickém státě: politika a nálada obyvatelstva v říšské župě Sudety (1938-1945)*. v českém jazyce vyd. 1. Praha: Prostor, 2001, 577 s

³ ZIMMERMANN str. 29

nechtěli přidělovat problémy a stranickými činiteli, protože by tím přivolali hněv nadřízených. Je proto potřeba zaměřit se na jednotlivé reakce na kroky v politické a sociální oblasti.⁴

Cílem této práce je přiblížit, jak zásadní byla pro druhou republiku sociální a hospodářská změna, která byla způsobena důsledky Mnichovské dohody. Cílem zkoumání je zjistit, na čem bylo založeno hospodářství první republiky, jak ekonomiku ovlivnila Velká hospodářská krize a následně, v hlavní části práce, jak ekonomiku a společnost ovlivnila Mnichovská dohoda. Tato zásadní změna, nové uspořádání státu, mělo dopad na společnost. Jak se změnila morálka společnosti, měnil se nejen postoj k cizincům, ale i k sobě samým. V naprosté většině názorů autorů (viz. Seznam literatury) a pro většinu československého obyvatelstva, jsou vnímány dopady Mnichovské dohody jako dopady negativní a neblahé pro Československo a jeho občany. Naopak pro velkou část německého obyvatelstva, zejména z oblasti Sudet, bylo připojení k Německu vnímáno jednoznačně jako vítězství. V této práci je problematika Mnichovské dohody zkoumána z pohledu Československa a je kladen důraz na pochopení dobového smýšlení lidí a jednání státních institucí, spolků, či ústavů, které se může na první pohled zdát jako poměrně radikální, někdy až fašistického rázu, jindy plno ústupků, někdy s pocitem zoufalství při řešení téměř neřešitelných situací (například problematika uprchlíků a nezaměstnanosti). Ustupovalo se pochopitelně zejména Německu (v menším měřítku Polsku a Maďarsku) a to v otázkách sociálních, i hospodářských, jelikož tak stanovila Mnichovská dohoda. Přes veškerou snahu československých úřadů bylo proti vůli německých úřadů málokdy úspěšně zakročeno diplomatickou cestou.

V této práci budu směřovat k odpovědím zejména na tyto otázky. Jaké změny proběhly v hospodářství a společnosti Československa oproti systému a smýšlení první republiky? Jak dalece ovlivnilo odtržení částí republiky zbývající státní útvar? Co přesně znamenal pojem „bestehende Einrichtungen“ pro Německo? Jaké bylo v této věci stanovisko Československa?

Uvedení do problematiky zde netřeba detailněji rozebírat. Jak již bylo řečeno, je v úvodních kapitolách pojednáváno o stavu hospodářství v českých zemích v meziválečném období proto, aby bylo možno dále posuzovat změny, které se v hospodářství odehrály po září 1938. Stejně tak je vhodné uvést alespoň stručnou představu o společenské struktuře Československa v meziválečném období (kapitola 3), jelikož ta souvisí jak s hospodářstvím, tak pochopitelně i se sociální sférou. Je proto důležité mít představu, kdo ji tvoří a v jakém poměru. Podobně jako je důležité znát alespoň obraz stavu hospodářství před Mnichovskou

⁴ ZIMMERMANN str. 29

dohodou, bude stejně tak potřeba zabývat se vzdělaností (kapitola 3.1) a zejména konfrontací společnosti s jinými režimy (kapitola 3.2 a 4).

Čtvrtá kapitola se zabývá ústředním tématem práce, tedy dopady Mnichovské dohody na ekonomiku a společnost Československa. Na základě archivních materiálů dokládá, jaká byla situace v Československu před a po Mnichovské dohodě. Soustředí se zejména na procesy, které proběhly po Mnichovské dohodě a na důsledky, které způsobily. Zasluhou toho si pak lze představit, jaká nastala změna oproti předešlému stavu ekonomiky a společnosti. V kapitole 4.2. Reakce na Mnichovskou dohodu, která zároveň znázorňuje jakési aktuální psychologické rozpoložení jednotlivců a společnosti a změnu zejména politických názorů, které následovaly po podepsání Mnichovské dohody. Charakteristickým rysem období těsně po mnichovském diktátu, bylo hledání viníků této události. Je vhodné zkoumat projevy předsedy vlády Rudolfa Berana, který se zde snaží motivovat národ, a zároveň zastává názor a slibuje radikální změnu v téměř všech důležitých oblastech hospodářských a sociálních. Stává se proti cizincům a přistěhovalcům, jelikož dle jeho slov „Jsme nuceni otevřeně prohlásiti, že tyto živly v zásadě nemohou očekávati, že by mohly trvale zakotviti v našem životě. Zúžení životního prostoru nás nutí, abychom je otevřeně upozornili, že musí hledati trvalý svůj pobyt ve státech s větší hospodářskou kapacitou.“⁵ Kapitola 4.3. Provádění Mnichovské dohody představuje příklady konkrétních dopadů diktátu na Československo a jeho obyvatelstvo a zabývá se problematikou ne ojedinělých sporů o výklad některých článků Mnichovské dohody, které by mohly podstatně změnit hodnotu odevzdaného movitého majetku. V následujících kapitolách se práce soustředí na otázky hospodářské a sociální, tedy konkrétní dopady a změny, které s sebou přineslo odstoupení pohraničí.

Z dosavadního zpracování dopadů Mnichovské dohody na druhou republiku chybí zejména zdokumentování případů, která ovlivnila fungování hospodářství a společnosti v tomto nedlouho trvajícím státním útvaru, a jak se s těmito dopady Československo vyrovnalo. Je proto na místě zaměřit výzkum na konkrétní procesy, které následně znamenaly pro fungování hospodářství a společnosti v druhé republice změnu.

⁵ Tamtéž

2. Hospodářství českých zemí v meziválečném období do roku 1938

Industrializace a průmyslová revoluce v zemích českého národa má své základy položené přibližně v 19. století. Tyto základy jsou poměrně skromné, ale vývoj postupoval tak rychle, že během dvou generací bylo vybudováno silné hospodářství sahající „od zemědělství a hornictví přes průmysl, až k vlastnímu bankovnímu systému“⁶ Pro habsburskou dvojmonarchii, spočívající od vyrovnání roku 1867 na nadvládě Němců a Maďarů, to byl fenomén osudového významu: Češi se vydatnou měrou zasloužili o to, že hospodářský růst monarchie nabyt trvale udržitelného rázu a stali se vedle německých Rakušanů, navzdory všem překážkám, druhým největším průmyslovým národem v celé říši a jmenovitě v Předlitavsku.⁷ K tomu, že byl zde průmysl velmi efektivní a úspěšný více či méně přispěly tyto faktory: Jednak to byl pozitivní demografický vývoj⁸, nově strukturovaná česká buržoazní společnost⁹, rolnictvo, sedláci a agrární buržoazie¹⁰ a cesty české industrializace¹¹. V letech před 1. světovou válkou byla v českých zemích industrializace na poměrně pokročilé úrovni, jelikož podíl zaměstnaných v průmyslu převýšil v Čechách a ve Slezsku počet pracujících v zemědělství, kromě oblasti Moravy, kde se podíl udržel ve prospěch zemědělství a celkově tak zemědělský sektor lehce převyšoval průmysl v poměru 38,9% : 35,2%. Vzhledem k významně vyšší produktivitě práce v průmyslovém sektoru lze určit podíl průmyslu jako sektor výroby většiny materiálních statků.¹²

V roce 1918 se „nová státní pospolitosť vyznačovala pestrou národnostní skladbou a vplynuly do ní různorodé oblasti, lišící se nejen ekonomickou strukturou, civilizační úrovní a životním standardem, ale i historickými tradicemi, kulturní vyspělostí, mentalitou, náboženstvím a způsobem života.“¹³ Obraz sociální skladby obyvatelstva Československa v meziválečném období se zakládal na datech ze sčítání lidu, které proběhlo 15. února 1921 a druhé 1. prosince 1930.¹⁴ Československo mělo podobnou skladbu společnosti jako třeba Německo nebo Francie. V roce 1930 bylo v Československu podle sčítání lidu 14 729 536

⁶ JAKUBEC, Ivan a Zdeněk JINDRA. *Dějiny hospodářství českých zemí: od počátku industrializace do konce Habsburské monarchie*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2006, str. 31

⁷ JAKUBEC, str. 31

⁸ JAKUBEC, str. 31

⁹ JAKUBEC, str. 32

¹⁰ JAKUBEC, str. 33

¹¹ JAKUBEC, str. 38

¹² KUBŮ, Eduard a Jaroslav PÁTEK. *Mýtus a realita hospodářské vyspělosti Československa mezi světovými válkami*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2000, str. 9

¹³ PRŮCHA, Václav. *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918-1992*, Brno, 2004, str. 28

¹⁴ http://www.scitani.cz/sldb2011/redakce.nsf/i/historie_scitani [cit. 20.5.2014]

obyvatel.¹⁵ Více se budu této problematice věnovat v následující kapitole „Společenská struktura obyvatel Československa v meziválečném období.“

Situace po válce v Evropě vyžadovala hospodářskou i sociální reorganizaci. Podmínky i poválečný trend v ekonomice i jiných oblastech si diktovaly vítězné mocnosti, tedy Velká Británie a Francie. Hospodářské centrum se přesouvá do USA, které jsou ekonomicky nejsilnější, a 1. světová válka se jich ve srovnání s evropskými zeměmi v podstatě nedotkla. Evropa byla zvláště před 1. světovou válkou velký, soudržný hospodářský celek, který se po válce změnil z důvodu jeho ekonomické dezintegrace.¹⁶ Po vzniku Československa bylo cíleno všemi podnikateli i politiky na hospodářskou samostatnost státu. Důvod obavy z případné celní unie středoevropských nástupnických států, byla představa, že by docházelo k ohrožování samostatnosti a svobody státu, protože by udržovala významné hospodářské postavení Vídně a Budapešti.¹⁷

Pozice poválečných nástupnických států byla různorodá, Československo mělo z ekonomického hlediska pozici výhodnou, jelikož české země patřily k hospodářsky nejrozvinutějším zemím Rakouska-Uherska. Také poválečná hospodářská obnova probíhala po Evropě různě, konkrétně v Československu bylo předválečné úrovně HDP dosaženo až v roce 1923.¹⁸ Jedna ze slabin československé ekonomiky, byl nadměrný podíl lehkého spotřebního průmyslu (textilky, sklárny apod.) a to především v příhraničních oblastech. Hospodářský vývoj byl jednak poměrně nerovnoměrný (v oblastních mikroregionech) a, jak již bylo řečeno, byl situovaný v příhraničních oblastech u hranic s Německem, což představovalo jeho potenciální ohrožení. Na druhé straně slovenský průmysl byl samozřejmě na podstatně nižší úrovni, proto byla i nezaměstnanost celkově vyšší.¹⁹ Nemluvě o Podkarpatské Rusi, kde se stupeň hospodářského vývoje pohyboval v diametrálně odlišných číslech. Podíl zemědělství zde byl až dvoutřetinový.²⁰ Proces integrace všech částí Československé republiky byl ztížen špatnou infrastrukturou mezi českými zeměmi a Slovenskem. Dopravní spojení směrem západ-východ bylo nedostatečně výkonné. Trati reálně směřovaly především směrem sever-jih, směrem do Vídně a Budapešti, což bylo ještě pozůstatkem Rakouska-Uherska. Takže se od roku 1920 plánovalo s projekty výstavby

¹⁵ PRŮCHA, Václav., str. 364-365

¹⁶ PRŮCHA, Václav., str. 33

¹⁷ KUBŮ, Eduard a Jaroslav PÁTEK, str. 11

¹⁸ PRŮCHA, Václav., str. 91

¹⁹ PRŮCHA, Václav., str. 47

²⁰ KUBŮ, Eduard a Jaroslav PÁTEK, str. 15

infrastruktury směrem na východ, nakonec se splnění tohoto cíle protáhlo na celé období mezi válkami.²¹

Dominantní postavení českých zemí je jednoznačně vidět na číslech průmyslové výroby, kde připadá 90-92% na české země. Československý trh byl malý na to, aby vyčerpал nabídku, kterou vytvářel silný průmysl. Bylo nutné vyvážet 1/3 výrobků na cizí trhy, jejichž uplatnění se kvůli konkurenceschopnosti stalo hlavním problémem.²² Československou obchodní politiku komplikovaly jak problémy s dopravou, tak změny kurzů evropských měn a inflace. V prvních letech republiky byly uplatňovány poměrně přísné regulace a omezení dovozu a vývozu. Postupné uvolňování této politiky a ekonomická liberalizace bylo souhlasnou politikou většiny evropských zemí. Koncem roku 1921 již žádná výraznější omezení nepanovala, spíše se prosazovaly celní regulace. Postupně Československo rozšiřovalo obchodní styky nejen na geograficky blízké státy, ale i na státy zámořské, což bylo známkou rostoucí liberalizace.²³ Velká hospodářská krize pak sebou přinesla v tomto směru naopak protekcionismus. Konkurenční boje v mezinárodním obchodu se zvýšily a roku 1930 došlo dokonce k celní válce s Maďarskem. Pod tlakem krize pak vstoupilo na scénu mezinárodního obchodu bezhotovostní zúčtování vzájemných pohledávek, tzv. clearing.²⁴ Tradičním konkurentem v mezinárodním obchodu se pro Československo stalo Německo. Aby se udržela konkurenceschopnost v této soutěži, bylo nutné, hlavně v druhé polovině 30. let přistoupit k značným investicím do technologií. Ceny německých výrobků však byly většinou levnější a kvalitnější než ty Československé. To bylo zapříčiněno levnější a výkonnější infrastrukturou, modernizací výroby, i německými dotacemi zahraničního obchodu a velkou inflací německé měny, což podporovalo vývoz. S devalvací československé měny bylo v podstatě příliš dlouho vyčkáváno a pozdější pokus o nápravu v letech 1934 a 1936 neposkytl důležitý náskok.²⁵

Na rozdíl od totalitních režimů, zde stát do tržního hospodářství nezasahoval. Pravidla určoval trh, hlavně konkurenční tlaky. Stát a zájmové organizace pouze trh usměrňovaly a eliminovaly škodlivé jevy. Československo si v těžších chvílích krize udrželo demokratické principy i zřízení. Nejzásadnější regulace proběhly v oblasti zemědělství v roce 1934 (po zavedení obilního monopolu), které bylo krizí obzvláště poškozeno, a zásah státu byl v tomto případě žádoucí. Obecně však platilo, že „čím byla ekonomika složitější a jednotlivá její

²¹ KUBŮ, Eduard a Jaroslav PÁTEK, str. 15-16

²² KUBŮ, Eduard a Jaroslav PÁTEK, str. 16

²³ KUBŮ, Eduard a Jaroslav PÁTEK, str. 205-206

²⁴ KUBŮ, Eduard a Jaroslav PÁTEK, str. 207

²⁵ KUBŮ, Eduard a Jaroslav PÁTEK, str. 219

odvětví diferencovanější, tím vyžadovala větší odbornou připravenost těch, kteří o ní rozhodovali, a tím také musely být používány jemnější nástroje.²⁶ Roli, kde stát sehrál významnou úlohu, bylo například posílení infrastruktury mezi českými zeměmi a Slovenskem, díky tomu bylo dosaženo celkového zlepšení dopravních poměrů. Nejvýznamnějším státním podnikem se tak postupně společně s Československou poštou staly Československé státní dráhy.²⁷ V souvislosti s hospodářskou politikou Československa je ještě nutno zmínit, že byla v podstatě nepřetržitě pod tlakem.: a) Po 1. světové válce byla potřeba konsolidace a obnova státu, panovala nepříznivá situace, která si žádala zkušenosti, znalosti a odhodlání., b) Za Velké hospodářské krize, která měla hospodářské následky téměř shodné s 1. světovou válkou. c) Stupňujícím se ohrožováním Československé republiky nacistickým Německem. Lze tedy tvrdit, že poklidný charakter měla pouze léta 1924-1930.²⁸

Ekonomické krize, které lidstvo provází neustále, v periodicky se opakujících, avšak stále hlubších cyklech se stávají klíčovými pro historický vývoj nejen hospodářství, ale i společností a států. Událost, která poznamenala tehdejší společnost let meziválečných, byla Velká hospodářská krize, která započala 24. a 29. října 1929 pádem akcií na New Yorkské burze. Tato krize, byla největší hospodářskou krizí 20. století a měla mezinárodní dopad. Způsobila devalvaci amerických dolarů o 41% a v roce 1933 přestal platit zlatý standard, to znamená, že již nebylo možno tuto měnu v bance směnit za odpovídající, garantovanou sumu zlata. Jako první a s největším dopadem se pochopitelně projevila v USA. Evropa byla zasažena s nevelkým odstupem. Jelikož bylo Německo hospodářsky úzce spojeno s USA, nejvíce z evropských zemí, byl zde průběh krize téměř stejný, a tedy nejhlubší ze všech zemí v Evropě.²⁹ V sociální oblasti se krize projevila obrovským růstem nezaměstnanosti. V nejhlubším bodě krize, bylo dohromady dokonce 30-40 milionů nezaměstnaných.³⁰ V Československu bylo krizí zasaženo přímo či nepřímo 20% obyvatelstva, včetně dětí a starých lidí. Největší sociální skupinou bylo dělnictvo a zde se krize projevila nejvíce, inteligence však byla též zasažena, jelikož bylo nutné propouštět i ze státních institucí. V roce 1935 bylo přibližně 50 000 nezaměstnaných ze sféry inteligence. Cena zemědělských výrobků byla tlačena dolů a to se projevilo na venkově. Zemědělci tedy logicky zvýšili výrobu, to však způsobilo další pokles cen, poněvadž zboží bylo náhle nabízeno ve vyšším objemu. Omezil se nákup nových strojů i používání hnojiv, nenalezl se však účinný způsob na zvýšení cen, a tak

²⁶ KUBŮ, Eduard a Jaroslav PÁTEK, str. 17-18

²⁷ KUBŮ, Eduard a Jaroslav PÁTEK, str. 22

²⁸ KUBŮ, Eduard a Jaroslav PÁTEK, str. 24

²⁹ KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře První republiky (1918-1938)*, 1. vyd. Praha: Libri, 2002, str. 21

³⁰ KÁRNÍK, Zdeněk, str. 22

se dostal agrární sektor do takzvaného bludného kruhu.³¹ Velká hospodářská krize by se mírou devastace Československa dala přirovnat k 1. světové válce. Alarmující byl i úpadek mravnosti. Trestná činnost narůstala, počet sebevražd se zdvojnásobil, na opačné straně klesal počet sňatků.³² Státní zásahy do hospodářství se s postupem krize a s čím dál tím horší situací stupňoval i v závislosti na růstu státního dluhu. V roce 1929 byl ještě zaznamenán ve státní kase přebytek, v roce 1931 už to byl schodek 3127 milionů, v roce 1934 pak státní dluh dosáhl 38151 milionů a Československo si bylo nuceno půjčit od francouzských bank 600 milionů franků. Krachy a zadlužení postihly také podniky. Zvláště malé a střední podnikatele, kteří se potýkali se zadlužením u bank, překvapivě i větší závody jako například ČKD, které dlužilo 119 milionů.

Celosvětová hospodářská katastrofa, kterou zapříčinila Velká hospodářská krize, měla nakonec podstatný vliv na další vývoj, nejen hospodářský, avšak nutno ji připočíst i hrůzy 2. světové války, jako její následek.³³ Je na místě také zmínit hlavní ekonomické směry, které vznikly mezi válkami, jako reakce na Velkou hospodářskou krizi. Oba směry mají společné to, že vychází ze stejného názoru, a sice že kapitalistické hospodářství, tedy hospodářství volné soutěže o trhy, vytváří hospodářský cyklus, který má počátek v tzv. oživení, procházející konjunkturou a končící v depresi.³⁴ Deprese představuje krizový bod, tedy dno krize. Ekonomický směr, takzvané keynesiánství (podle Johna Maynarda Keynesa) prosazuje zásahy státu do trhu. Druhý směr představuje Josef Alois Schumpeter, který ve svém díle „*Hospodářské cykly*“ obhajuje trhy absolutně bez jakýchkoliv zásahů a říká například to, že krize jsou užitečné, protože zanikne to, co zaniknout má a uvolní se tak prostor pro nové oživení potřebných inovací.³⁵ Po 2. světové válce se nakonec stalo keynesiánství aplikovanou praxí pro naprostou většinu vyspělých států. Je potřeba zmínit, že po Velké hospodářské krizi, byly hledány nové alternativy a v mnoha státech byl patrný odklon od kapitalismu a tradičních hodnot.

Příchod krize byl pocíťován již dříve ve sféře zemědělství, nakonec však došlo k velkému rozvratu celého světového hospodářství, jaké nikdo neočekával. V Československu tato krize dosáhla svého dna až později, než jinde ve světě.³⁶ V roce 1928 a 1929 byla v Československu značná nadvýroba, což se poté projevilo v letech 1932 a 1933, kdy zde

³¹ KÁRNÍK, Zdeněk, str. 53

³² KÁRNÍK, Zdeněk, str. 54

³³ KÁRNÍK, Zdeněk, str. 18

³⁴ KÁRNÍK, Zdeněk, str. 18

³⁵ Tamtéž

³⁶ PRŮCHA, Václav., str. 245

hospodářská krize, sice později, avšak o to silněji dolehla. Na vybraných ukazatelích hospodářského vývoje, lze pozorovat, jaký průmysl utrpěl nejvíce. Pokud index roku 1929 bereme jako 100, tak v období dna krize se u hutního a kovozpracujícího průmyslu index změnil na 40, ale v roce 1937 již dohnal ztrátu a ustálil se na 106. U výroby porcelánu také na 40, v roce 1937 pak na 56, u sklářského průmyslu na 49, v roce 1937 na 61. Dále utrpěl především zahraniční obchod, kde se například vývoz změnil ze 100 na 29 a i v roce 1937 byl pouze na úrovni 58.³⁷ Průmyslová výroba se v době hospodářské krize snížila celosvětově o 28%, v Československu však o 40%. Takovýto rozdíl byl způsoben mimo jiné nízkou konkurenceschopností (československého průmyslu a tedy i výrobků) s vyspělým průmyslem západní Evropy, například Velké Británie. Jako hlavní důvody obzvláště hluboké krize v Československu jsou považovány: nevhodná průmyslová výroba (z dob Rakouska-Uherska), celkové technické zaostávání za předními zeměmi, zhroucení vývozu, agrární krize, nízká kupní síla obyvatelstva a navíc opožděná reakce hospodářské politiky na krizové jevy.³⁸

V odvětví dopravy utrpěla krizí nejvíce doprava železniční, navíc v souvislosti s minimální modernizací (například nízká elektrifikace, či nízký výkon parních lokomotiv). Význam infrastruktury je z hospodářského hlediska stejně důležitý jako průmysl. Úroveň dopravy totiž zpětně ekonomiku ovlivňuje.³⁹ To si československá vláda uvědomovala a ve 30. letech bylo patrné určité zlepšení, jelikož se začaly využívat výkonnější stroje a podíl motorové trakce se zvýšil.⁴⁰ Nicméně toto zlepšení nebylo nijak skokové a rychlost přepravy v železniční dopravě se výrazným způsobem neměnila. Rychlost a nákladnost dopravy tohoto druhu tak byla problematická. V roce 1936 byl zaveden motorový expres Slovenská strela, ke kterému měl v roce 1938 trefný postřeh V. Ringes (vrchní ministerský komisař ministerstva železnic), že tímto se ČSD staly podnikem, který „nespí, ale bdí“.⁴¹ Železniční doprava přesto byla v celém meziválečném období nejvýznamnějším dopravním prostředkem. Avšak aby byla zachována tato pozice, byla nutná intervence státu.⁴²

Procesy koncentrace kapitálu byly zvláště patrné v důsledku prodeje akcií menších podniků větším koncernům nebo bankovním věřitelům. To se týkalo hlavně hornictví, hutnictví, strojírenství a chemie. Vznikala různá spojení podniků, například Ringhoffer-

³⁷ PRŮCHA, Václav., str. 272

³⁸ PRŮCHA, Václav., str. 273

³⁹ KUBŮ, Eduard a Jaroslav PÁTEK, str. 137

⁴⁰ PRŮCHA, Václav., str. 301

⁴¹ RINGES, V.: *O rychlosti na koleji kdysi a dnes*, in: *Ročenka státních a soukromých drah Československé republiky pro rok 1938/39*, s. 1129, citováno dle: KUBŮ, Eduard a Jaroslav PÁTEK, str. 146

⁴² KUBŮ, Eduard a Jaroslav PÁTEK, str. 146

Tatra.⁴³ Dodnes známému výrobcí obuvi Baťovi se díky krizi významně snížil počet konkurentů, což bylo klíčové pro další pozitivní vývoj společnosti. Zajímavým průlomem v oblasti distribuce bylo zakládání velkých obchodních domů typu Bílá Labuť v Praze, kde bylo provedeno spojení velkoobchodního a maloobchodního prodeje. To byl počátek celosvětových procesů s výsledkem obřích supermarketů, obchodních řetězců a dalších velkých obchodních komplexů.⁴⁴ Krize přinesla řadu pozitivních inovací všeho druhu.

Jakmile byla hospodářská obnova po krizi z části znatelná, dostavila se ještě jedna menší krize v letech 1937/1938. Tato krize téměř nezasáhla především fašistické země, jelikož militarizace ekonomiky těchto zemí zajistila celkem stabilní růst ekonomiky.⁴⁵ Vraťme se k té větší a důležitější krizi z roku 1929. S Velkou hospodářskou krizí jsou spojeny i některé sociální a politické posuny a změny. Tato krize sice u většiny zemí přímo nevedla k odklonu od demokratického systému vlády, avšak s výjimkou Německa, které si jednak prosadilo rovnost ve zbrojení a nakonec, po nástupu Hitlera odmítlo platit i reparace z 1. světové války. V Německu to byly zvláště sociální důsledky krize, které zapříčinily příklon k pravicovým nacionalistickým stranám.⁴⁶ To, že krize měla nepříznivý dopad na země, kde bylo demokratické uspořádání jen slabě zakořeněné a hrozilo zde nastolení autoritativních režimů, či diktatury píše i Zdeněk Kárník.⁴⁷ Řekněme tedy, že německo-české vztahy se začaly komplikovat zejména po krizi.⁴⁸ Agresivní politika Německa a tyto komplikující se vztahy, donutily Československou politiku věnovat více pozornosti zbrojení a obranyschopnosti země.⁴⁹ V průběhu roku 1938 je Československo pod tlakem z několika stran. Ze strany spojenců, kteří se na úkor Československa snaží o dohodu s Hitlerem, henleinovci stupňují své požadavky v oblasti Sudet, západní mocnosti požadovaly ústupky ze strany Československa a německá armáda v pohraničí postupně nepříjemně zintenzivnila aktivitu.

Hlavním představitelem Osy (Osa Berlín, Řím, Tokio, tj. vojensko-politické uskupení Německa, Itálie a později Japonska) bylo vojensky i ekonomicky silné Německo, které představovalo kolem roku 1938 evropského agresora. Přesto si přicházející válku žádá ze spojeneckých mocností nedokázala přímo připustit.

Jakmile Mnichovská dohoda přišla 29. září 1938 v platnost a 10. října Československá republika postoupila svá příhraniční území Německu, Polsku a Maďarsku, klesl index

⁴³ KÁRNÍK, Zdeněk, str. 59-60

⁴⁴ KÁRNÍK, Zdeněk, str. 62-36

⁴⁵ PRŮCHA, Václav., str. 246

⁴⁶ PRŮCHA, Václav., str. 251

⁴⁷ KÁRNÍK, Zdeněk, str. 24

⁴⁸ PRŮCHA, Václav., str. 261

⁴⁹ PRŮCHA, Václav., str. 266

průmyslové výroby o 13%, celkově index výroby v lehkém průmyslu o 18% a textilním průmysl téměř o polovinu.⁵⁰ Dopadům Mnichovské dohody se budu věnovat v kapitole „Sociálně-ekonomické důsledky připojení a hospodářství českých zemí po roce 1938.“

Na hospodářský vývoj měla vliv diplomacie, jelikož obchodní vztahy byly základním kamenem zahraničního obchodu a vývozu. Československá diplomacie hrála v meziválečném období a zvláště v roce 1938 svou roli. V té době byl v čele československé diplomacie Kamil Krofta, který byl později částečně zastíněn častěji do diplomacie vstupující vládou a hlavně prezidentem. Vláda i prezident dávali stále častěji najevo představu určité transformace administrativních, právních i kulturních složek a zdůrazňovali nutnost jejich reforem. Avšak současně dávali v zahraničních (převážně západních) metropolích, jasné signály, že v případě ozbrojeného konfliktu jsou republiku připraveni vojensky hájit.⁵¹ To však zřejmě neznamenalo hájit ji za každou cenu, ale spíše za určitých podmínek. Důležitou podmínkou bylo mít dobré vztahy s Francií, a to včetně vztahů na úrovni vojenské spolupráce, či určité defensivní aliance. Dále se také spoléhalo na anglickou podporu a spojení všeobecně a poslední řadě, od poloviny 30. let i na Sovětský svaz. Jak známo, Československu se podpory od těchto států nedostalo.

⁵⁰ PRŮCHA, Václav., str. 273

⁵¹ DEJMEK, Jindřich. *Diplomacie Československa*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2012, 317 s.

3. Společenská struktura Československa v meziválečném období

Národnostní skladba a odlišný profesní profil společenských skupin i jednotlivců v Československu byl pestrý. Průměrné ukazatele, založené hlavně na sčítání lidu z roku 1921 a roku 1930 tyto rozdíly nedokáží plně zobrazit. Pro rozlišení pracujících a nepracujících používala statistika rozdělení obyvatelstva na „obyvatelstvo k povolání příslušné“ (celá populace) a „obyvatelstvo v povolání činné“ (lidé zapojení do výdělečné činnosti). V roce 1930 bylo 53,1% výdělečně činných a 46,9% bez povolání, z toho 70,1% připadalo na ženy.⁵²

Pracující obyvatelstvo bylo rozčleněno do několika dalších kategorií, a sice samostatní a nájemci, úředníci, zřizenci a dělnické kategorie. Zřizenci byli například podúředníci, vedoucí dílen, četníci, průvodčí, listonoši, piloti, pokladní, skladníci nebo hajní. Ze všech těchto kategorií byla početně nejsilnější kategorie dělnická. Z ekonomicky aktivního obyvatelstva na ni připadal podíl 51,7% (včetně nádeníků, učňů, domácích dělníků a služebnictva). Podíl samostatných se od západu republiky na východ zvětšoval, zásluhou nižší industrializace, koncentrace výroby a dalších hospodářsko-sociálních důsledků. Dlouhodobým procesem, který probíhal celé meziválečné období, byl přesun pracovníků ze zemědělství do sféry průmyslu a sféry terciární. Podíl osob pracujících v zemědělství neustále klesal, v letech 1910-1930 o 7 %, váha průmyslu se však zvýšila pouze o 1 %, sféra terciární o 4 % a 2 % navýšení představoval příliv studentstva a nárůst podílu důchodců. Průmysl jako takový nerostl příliš, ale v této sféře se vyskytovaly vnitřní posuny, zejména přechod mezi řemeslem a tovární výrobou. V Československu byl tento přechod nejznatelnější v oblasti obuvnictví.⁵³

Rozdíl mezi odvětvím činnosti a národností, se lišil v závislosti na regionu. Na základě dat získaných při sčítání lidu, je možné skupiny rozdělit jednak podle odvětví, ve kterých obyvatelé pracovali (odvětvové struktury): na zemědělství a lesnictví, průmysl a řemeslo, dopravu, obchod a peněžnictví, veřejnou službu a svobodná povolání, zbytek podílu nakonec zaujímají ostatní, méně významné obory. Za druhé lze skupiny rozdělit podle postavení v povolání (sociální struktury): na samostatné, úředníky a zřizence a velmi významnou skupinu dělníky. Budu vždy jmenovat jen nejvýznamnější obory a povolání. Češi pracovali nejvíce v odvětví průmyslu a řemesla (39,1%), na druhém místě v odvětví zemědělství a lesnictví (26,9%). Nejčastěji jako dělníci (45%) nebo samostatní (35,2%), významný podíl připadal také na úřednictvo (19,8%). Slováci se orientovali na obor zemědělství a lesnictví více (59,8%), průmysl a řemeslo (19%) za ním poměrně zaostávalo. Postavení v povolání bylo u Slováků z 51,4% jako samostatní a z 36,2% připadalo na dělnictvo. Rusíni, představovali ryze

⁵² PRŮCHA, Václav., str. 365

⁵³ PRŮCHA, Václav., str. 367

zemědělský národ, jelikož v odvětví zemědělství a lesnictví jich pracovalo 82,1% a v průmyslu jen 6,2%, podobně jako Maďaři (63,8% / 16,9%). Poláci naopak měli velmi vysoký podíl pracujících v průmyslu a řemesle (55,6%), jako dělníci (63,6%), podobně jako Němci (45,5% / 47,8%) nebo Češi (39,1% / 45%). U národů obecně roste v sociální struktuře podíl samostatných, v závislosti na výši podílu zemědělství a lesnictví jako odvětví, avšak s výjimkou Židů. Ti se specializovali na obchod a peněžnictví (42,9%), jako samostatní (68,8%). Z předložených dat již lze určit celkové úhrny, kde se jako nejvýznamnější odvětví zařadilo zemědělství, lesnictví (34,6%) a průmysl a řemeslo (34,9%). Nejpočetnější povolání v sociální struktuře představovali, jak již bylo naznačeno dělníci (43,2%), samostatní (39,6%) a úředníci a zřizenci (17,2%)⁵⁴

V souvislosti se sociální sférou je nutné jmenovat nejvýznamnější sociální skupiny. Nejpočetnější skupina dělníků a zřizenců je definována jako skupina námezdních pracovníků, kteří pracovali manuálně a neřídili práci jiných.⁵⁵ K této skupině patřili nádeníci, kteří pracovali za denní mzdu u různých zaměstnavatelů, byli jimi učni, domácí dělníci a domácí služebnictvo. Životní úroveň dělníků v meziválečném období nebyla tak ubohá, jak by se mohlo zdát. Mnoho z nich vlastnilo domky, zahrady nebo se jejich práce různě prolínala - mezi průmyslem a zemědělstvím. Příkladem by mohl být takový kovorolník, který měl častokrát větší rozhled a lepší postavení, než vesnický živnostník.⁵⁶ Středem dělnických hnutí byl průmysl a továrny, kde byla dělnická koncentrace největší. Na této skupině průmyslových dělníků je dodnes zakládána typická představa dělníka, který prodává svoji pracovní sílu. Charakteristika tohoto typu dělnictva byla nerovnoměrnost jejich rozmístění po Československu (v závislosti na koncentraci průmyslu a míře industrializace v regionech, které, jak již bylo řečeno, měly velmi rozdílnou úroveň industrializace) a rozdílná příslušnost k národu (Češi a Němci představovali 89% průmyslového dělnictva, Slováci, Rusíni a Maďaři 8% přesto, že tato národnostní skupina početně tvořila skoro čtvrtinu obyvatelstva). Většina dělníků byla zaměstnána v lehkém průmyslu (tedy v příhraničních oblastech) a vyznačovalo se poměrně mladým věkem (38% tvořilo obyvatelstvo do 24 let věku). Nejvíce pracovních sil bylo v průmyslu báňském, hutním a kovo zpracujícím, velký počet dělníků žil stále na venkově.⁵⁷ Mzda průmyslových dělníků byla různá, do 14 Kč za den práce pobíralo 22% dělníků, 14-22 Kč (26%), 22-34,50 Kč (32%) a nad 34,50 Kč (20%) dělníků. Například ve Škodových závodech byla mzda v lednu roku 1930, 5,30 Kč za hodinu, přičemž byla

⁵⁴ PRŮCHA, Václav., str. 369

⁵⁵ PRŮCHA, Václav., str. 371

⁵⁶ PRŮCHA, Václav., str. 373-374

⁵⁷ PRŮCHA, Václav., str. 376-377

vyplácena 20 000 dělníkům.⁵⁸ Škodovy závody tak patřily k nejlépe placícím společnostem. Práce zemědělských dělníků se definovala jako vykonávání fyzické práce v zemědělství a příbuzných oborech. Početnost této skupiny s postupem času klesala a mezi roky 1921-1930 se zmenšila téměř o pětinu. Nejpočetnější skupinou v této kategorii byla čeled' (43,1%), ta pracovala za mzdu, ubytování a stravování. Deputátníci, kteří pracovali za naturální hodnoty, zaujímali v této skupině 12,7%. Naopak řemeslníci byli skupinou obyvatelstva velmi malou (0,7% ze skupiny zemědělských dělníků). Tito pracovníci v zemědělské oblasti žili ve srovnání s průmyslovým dělnictvem ve značně horších sociálních podmínkách, jelikož pracovní doba byla delší, dovolená téměř nebyla, mzda byla asi poloviční než u průmyslových dělníků a zaměstnanost této skupiny kolísala v závislosti na sezonnosti zemědělství.⁵⁹

Skupina drobných živnostníků zajišťovala obživu přinejmenším dalšímu milionu obyvatel a celkově poskytovala práci pro 2 miliony obyvatel. Nejčastějším oborem byla řemeslná výroba, např. krejčí, švadleny, obuvníci, řezníci, truhláři nebo kováři. I když byla malovýroba postupně zatlačována kapitalismem a většími koncerny, na některých sekcích si zachovávala své unikátní postavení. Takovým příkladem vytlačování malovýroby velkovýrobou je, jak již bylo řečeno obuvnictví v čele s Baťovým koncernem.⁶⁰

Oblast inteligence představovali úředníci, duševní pracovníci a samostatně působící osoby ve svobodných povoláních. Podíl úředníků se neustále s postupem času zvyšoval v závislosti na urbanizaci a byrokratizaci a jejich počet tedy logicky rostl více v českých zemích. Mezi úředníky se však při sčítání lidu započítávali i státní a ústavní lékaři, profesori, učitelé, vychovatelé, kněží, důstojníci, soudci, novináři, umělci, pracovníci výzkumných ústavů atd.⁶¹ Výsledek srovnání platů úřednictva a dělnictva, které proběhlo v letech 1931-1932, byl takový, že roční plat úředníka dosahoval o 132% výše, než u dělníka. Část samostatně činných v oblasti inteligence byla poměrně menší skupinou. Od 19. století provází skupinu inteligence prudký růst, hovořilo se někdy o vzniku „nového středního stavu“. Podle sociologa první republiky Inocence A. Bláhy, je tento sociální útvar obtížně definovatelný, jelikož není nijak vyhraněný. Pro tuto skupinu je podle Bláhy dále charakteristická samostatnost, nezávislost, vědomí společenské superiority a odlišný životní styl. I politicky inteligence představovala velmi různorodou skupinu.⁶²

⁵⁸ PRŮCHA, Václav., str. 378

⁵⁹ PRŮCHA, Václav., str. 380-381

⁶⁰ PRŮCHA, Václav., str. 382-383

⁶¹ PRŮCHA, Václav., str. 385

⁶² PRŮCHA, Václav., str. 385

Ne příliš početnou, ale za to mocensky silnou skupinu představuje buržoazie. Její roli sehrává především soukromé vlastnictví výrobních prostředků, společenské styky a manažerské schopnosti. K buržoazii se řadí podnikatelé (továrníci, statkáři, bankéři, obchodníci) a také rentiéři nebo šlechta, či špičky obyvatelstva ze svobodných povolání. Vedoucí činitelé ve vládě a politických stranách kontrolovali spolu s úzkým okruhem lidí (bankéřů a největších koncernů) veškeré klíčové ekonomické pozice.⁶³ Aristokratické kruhy, které se také řadí k této skupině, postupně přešly na kapitalistický způsob podnikání, i když základním atributem jejich hospodaření zůstávaly majetky, které vlastnily, tedy lesy a zemědělské pozemky. Její podíl na aktivitách buržoazie z důvodu nedostatku statistických informací nelze určit.⁶⁴

Národy obývající území Československa a jejich poměry mezi sebou tvořily zároveň velký problém. Existovaly určité poměry mezi Čechy a Slováky, Čechy a Němci, Čechy a Poláky, Slováky a Maďary. Panovaly například představy a řečnické formulace přeměny národního státu na stát Česko-Slovensko-Německý. Takovéto představy vstupovaly do popředí čím dál více, například nečekaný úspěšný nástup Konráda Henleina, byl varováním pro udržitelnost národního státu. Problémem na Slovensku byl především maďarizační tlak. Slovensku byla vznikem Československa dána možnost ke kompletaci národa a tvorbě samostatných, Slovensku odpovídajících politických programů.⁶⁵ V podstatě však na Slovensku nedocházelo k nějakým výrazným tlakům a soudržnost Československa jako celku z této strany výrazně ohrožena nebyla. Situace ohledně otázky německé byla odlišného rázu. Německý národ si totiž kladl diametrálně odlišná práva a požadavky velkého národa, které se zakládaly na úspěšném hospodářství a organizaci. Tento národ byl přesvědčen, že jejich práva jsou důležitější, než práva malých národů. Československo jako celek ohroženo diktaturou napřímo nebylo, spíše jen okrajově. Postavení protidemokratických organizací bylo protilehlé situaci v německé společnosti, kde si tato hnutí vybuďovala silnou pozici.⁶⁶ Na Podkarpatské Rusi byla situace specifická v souvislosti s velikostí území, které se rozkládalo mezi Slovenskem, Maďarskem, Ukrajinou, Polskem a Rumunskem. Obyvatelstvo zde bylo silně maďarizováno a trvale bylo zaměřeno na sféru agrární, i z důvodů téměř stoprocentní negramotnosti. Tudíž toto území přinášelo Československu jen málo hospodářského užítku.

⁶³ PRŮCHA, Václav., str. 390

⁶⁴ PRŮCHA, Václav., str. 391

⁶⁵ KÁRNÍK, Zdeněk, str. 227

⁶⁶ KÁRNÍK, Zdeněk, str. 228-233

3.1. Vzdělanost a kultura československé společnosti v meziválečném období

Evropská vzdělanost se zakládá na třech pilířích. Antice, křesťanství a osvícenství. V roce 1939 vypadalo, že se evropská kultura rozštěpí na vícero okruhů.⁶⁷ Byl vždy rozdíl mezi Evropou západní, střední a východní, jen se měnila pomyslná severo-jihní hranice mezi „nejvlastnější“ Evropou – západem a na druhé straně teprve se formujícími elementy. Tím by ale evropská myšlenka všeobecnosti a všeplatnosti ducha byla rozbita. Duchovní základ člověka přitom touží po jednotě (někdy však skrytě). Rozpadla se jednota impéria (Řím) i pokus o jednotu církevní.⁶⁸

Vzdělanost má tedy tři hlavní složky: kontemplativní (podle řecko-antického motivu), vnitřně osudovou, mravně náboženskou (křesťanství) a intelektuální (moderní rozum ve vědecké teorii). Tyto složky se mohou zdát naprosto rozdílné, přesto obsahují společný základní motiv univerzality.⁶⁹

Vliv německé kultury na české kulturní prostředí byl již od počátků značný. O kulturní samostatnosti českého národa tak lze mluvit jen těžko. Smýšlení českého ducha představovaly osobnosti národního obrození. „Myšlenkový základ našemu obrození dal hlavně Herder, původce humanitní ideologie a myslitel dějinné naděje mladších a mladých národů“.⁷⁰ Ovlivnil Dobrovského, Kollára, Šafaříka, Palackého i Jungmanna. Byl to především motiv slovanského kulturního poslání, který na ně působil. Touha českého národa po zařazení do Evropy byla tím vyslyšena a myšlenka o proniknutí blíže k Evropě byla nezávislá na německé.⁷¹

Výzkum a věda byla československým státem financována jen skromně. Věda byla rozvíjena především ve vědeckých institucích, na vysokých školách, v ozbrojených silách, velkých průmyslových podnicích i prostřednictvím jednotlivců. Mezi nejvýznamnější vědecké organizace v Československu patřila Česká akademie věd a umění, která existovala již od roku 1891. Akademie věd měla více vědeckých sektorů. Do prvního sektoru se začleňovaly filosofické, právní, historické vědy, do druhého matematické, přírodní vědy, lékařství a zeměpis, do třetí filologie a do čtvrté umění výtvarné, hudební a slovesné. Akademie byla financovaná především ze státních dotací a nadací pro podporu vědeckého života. Nejvýznamnější nadací bylo Nadání Josefa, Marie a Zdenky Hlávkových. Nezanedbatelnou

⁶⁷ PATOČKA, Jan, Daniel VOJTĚCH a Ivan CHVATÍK. *Umění a čas: [soubor statí, přednášek a poznámek k problémům umění]*. 1. vyd. Praha: Oikoymenh, 2004, str. 28

⁶⁸ Tamtéž

⁶⁹ PATOČKA, str. 29

⁷⁰ PATOČKA, str. 32

⁷¹ Tamtéž

badatelskou činnost v oblasti technicko-ekonomické, prováděla například Masarykova akademie práce, samosprávná instituce s členy většinou z řad profesorů technických vysokých škol.⁷² Vysoké školy a univerzity dosáhly uznání zejména v oblasti společenských a lékařských věd.⁷³ S vysokými školami technického zaměření byl spjat výzkum a vývoj v oblasti průmyslu (např. dnešní ČVUT). Na vývoj průmyslu a výroby se zaměřovaly také podnikové laboratoře. Například Zkušební a výzkumný ústav Škodových závodů v Plzni, Chemický zkušební ústav ve Vítkovcích, Chemicko-fyzikální ústav Poldiny huti v Kladně, laboratoře ČKD, Studijní ústav firmy Baťa ve Zlíně či Spolek pro chemickou a hutní výrobu. Mezi výzkumné instituce, které byly financovány státem, patřil Výzkumný a zkušební ústav Ministerstva národní obrany a také Ústav státních železáren v Podbrezové. Nezanedbatelnou oblastí výzkumu bylo i zemědělství. K roku 1937 existovalo v oblasti vědy na 22 výzkumných ústavů.⁷⁴

Vzdělanost obyvatelstva a úroveň školské soustavy kolísala podobně jako míra industrializace. České země měly na rozdíl od Slovenska a Podkarpatské Rusi školský systém dobře zavedený již při vzniku samostatného státu. Tento systém měl své kořeny v Rakousku-Uhersku. Významné události a reformy ve školství, jako zavedení povinné osmileté školní docházky z roku 1869 a rozšíření vysokoškolského vzdělání ke konci 19. století, měly podíl na úrovni vzdělanosti obyvatel meziválečného Československa i na hospodářském vzestupu českých zemí.⁷⁵ Ve 20. letech 20. století z české strany panovala snaha o reformu školství, jelikož byly doposud více preferovány německé školy a Slovensko bylo pod tlakem maďarského školství.⁷⁶

V Československu existoval ještě mnohem pestřejší výběr takzvaných obecných, měšťanských a pomocných škol. Některé obecné a měšťanské školy byly soukromé a v roce 1935/36 je navštěvovalo pouze 2,6% žáků. Bylo možné navštěvovat školy německé a maďarské, ale také polské, rusínské, ruské, židovské, rumunské a další vícejazyčné školy. V oblasti středního školství, které bylo poměrně rozvinuté, lze jmenovat gymnázia, reálná gymnázia a reálky, jež byly podobně jako dnes všeobecného zaměření. Velmi zřetelnou tendencí v této oblasti byl vzrůst podílu dívek ve školách z 19% z počátku 20. let na 34% v roce 1936/37. Pro budoucí učitelství bylo možné studovat na pedagogických akademiích.

⁷² http://cs.wikipedia.org/wiki/Tomáš_Garrigue_Masaryk (cit. 11.4.2015)

⁷³ PRŮCHA, Václav., str. 320

⁷⁴ PRŮCHA, Václav., str. 321

⁷⁵ Tamtéž

⁷⁶ PRŮCHA, Václav., str. 321-322

Nadpoloviční většinu studentstva zde tvořily dívky.⁷⁷ Od 20. let se také rychle rozvíjely odborné školy a systémy odborné přípravy. Sem patřily především školy obchodní, průmyslové, zemědělské a školy specializující se na ženská povolání. Existovala možnost vybírat ze škol zaměřených na zahradnictví, vinařství, lesnictví, zdravotnictví či hudební a výtvarnou výchovu. Příprava učňů na dělnické povolání probíhala často přímo na pracovištích. Bylo tomu tak hlavně v průmyslových odvětvích, zvláště v hornictví, sklářském nebo textilním průmyslu.⁷⁸

Uspořádání vysokých škol bylo vytvořeno ihned po roce 1918. Nejdříve existovala jen jedna česká univerzita, Univerzita Karlova, která získala svůj historický název zpět v roce 1920. Masarykova univerzita v Brně byla založena roku 1919, stejně tak jako Univerzita J. A. Komenského v Bratislavě. V dalších letech postupně rostl počet neuniverzitních vysokých škol.⁷⁹ V meziválečném období byl zaznamenán pokles studentů technických oborů (v roce 1921/22 – 12 477; 1931/32 – 10 920; 1936/37 – 7027) a to i přesto, že v roce 1931/32 byl vzrůst celkového počtu studentů rekordní. V letech 1936/37 pak ale opět tento počet klesl. Rostl spíše zájem o studium přírodních věd. Vysokoškolská specializace plně nevyhovovala potřebám hospodářského vývoje, jelikož byla potřeba spíše technicky zaměřených specialistů.⁸⁰

Střední i vysoké školy byly pro studenty v té době poměrně ekonomicky nákladné, školné a jiné poplatky se platily na všech typech středních i vysokých škol. Na gymnáziích poplatek činil 200 Kč za každé započaté pololetí a byly vybírány i další poplatky, například přijímací, za doplňovací zkoušky, přijímací zkoušky do vyšších tříd, za zkoušku dospělosti či za opakování zkoušek. Osvobození od těchto poplatků připadalo v úvahu pouze za předpokladu, že by na základě majetkových poměrů rodičů, byla ohrožena „výživa studenta“. Na průmyslových školách byly poplatky 100 Kč, na učňovských 24 Kč a na kratších odborných školách asi 50 Kč. Naopak na obchodních akademiích to bylo za rok 400 Kč, tedy stejně jako na gymnáziích a reálkách. Studenti univerzit školné oficiálně neplatili, ale byly zavedeny některé poplatky třeba za zapsané přednášky, za laboratorní praktika, za rigorózní zkoušky, příspěvky na posouzení závěrečné práce a další. Nutno zmínit, že na univerzitách bývaly poplatky často prominuty a problematickým se pro studenta stávalo spíše ubytování.⁸¹

⁷⁷ PRŮCHA, Václav., str. 322

⁷⁸ PRŮCHA, Václav., str. 323

⁷⁹ PRŮCHA, Václav., str. 324

⁸⁰ PRŮCHA, Václav., str. 325

⁸¹ PRŮCHA, Václav., str. 326

Podíl negramotných je ukazatelem vzdělanosti v zemi. V Československu se tento podíl neustále snižoval. Podíl lidí, kteří neumějí číst a psát, byl zjišťován v roce 1930, kdy probíhalo sčítání lidu. Bylo zjištěno, že negramotných nad 10 let je v republice jen 4,1%, z toho 1,3% v českých zemích, na Slovensku 8,2% a 30,9% v Podkarpatské Rusi.⁸²

3.2. Umisťování československých pracovních sil v cizině

Umisťování pracovních sil v cizině probíhalo s větší intenzitou, zejména z důvodu přebytku pracovní síly. Po stránce hospodářské pak takovéto kroky znamenaly úbytek pracovní síly v Československu, nicméně pro pracující to bylo výhodné, jelikož nabyté zkušenosti pro takového člověka byly prospěšné. V případě, že se pracovník vrátil zpět do Československa, jednalo se o výhodný transfer inovací a zkušeností mezi státy.

V souvislosti s pracovní silou a statistikou umístění, výkonností a celkovým sociálním rozložením obyvatelstva, je potřeba na základě archivních materiálů představit situaci v oblasti umisťování československých pracovních sil v cizině. Tímto se zabývá spis Zemského ústředního úřadu práce v Praze III. z roku 1937: „Organizované zprostředkování práce do ciziny. Umístění pracovních sil podle států.“⁸³

Z číselných údajů lze vyčíst, že největší počet pracovních sil v zahraničí pocházel z území Čech a z Podkarpatské Rusi. Území Čech představovalo část s nejvyšším počtem obyvatelstva. Pokud budeme mluvit o Podkarpatské Rusi, lze se domnívat, že důvod vyššího počtu emigrantů byl zapříčiněn špatnou hospodářskou situací této části republiky a tím pádem i špatnou ekonomickou situací jejích obyvatel, jak již bylo zmíněno v souvislosti s hospodářskou situací Československa. Tato hospodářská situace nutila místní obyvatelstvo hledat práci jinde, případně migrovat do jiných částí Evropy.

⁸² PRŮCHA, Václav., str. 327

⁸³ Národní archiv v Praze, Ministerstvo průmyslu, obchodu a živností, Zemský ústřední úřad práce v Praze III. (34050/38), (52917-37)

Na číselném přehledu zprostředkování práce v zahraničí mezi roky 1922-1936 jsou patrná nejvyšší čísla zejména v letech 1928, 1929 a 1930, což lze dát do souvislosti zejména s Velkou hospodářskou krizí. Celkem to bylo 47 525 osob mezi lety 1922 a 1936, které opustili republiku z důvodu práce v zahraničí. Národnostně nejvíce Češi, Rusíni a Němci.

Obrázek 1⁸⁴

⁸⁴ Národní archiv v Praze, Ministerstvo průmyslu, obchodu a živností, Zemský ústřední úřad práce v Praze III. (34050/38), (52917-37)

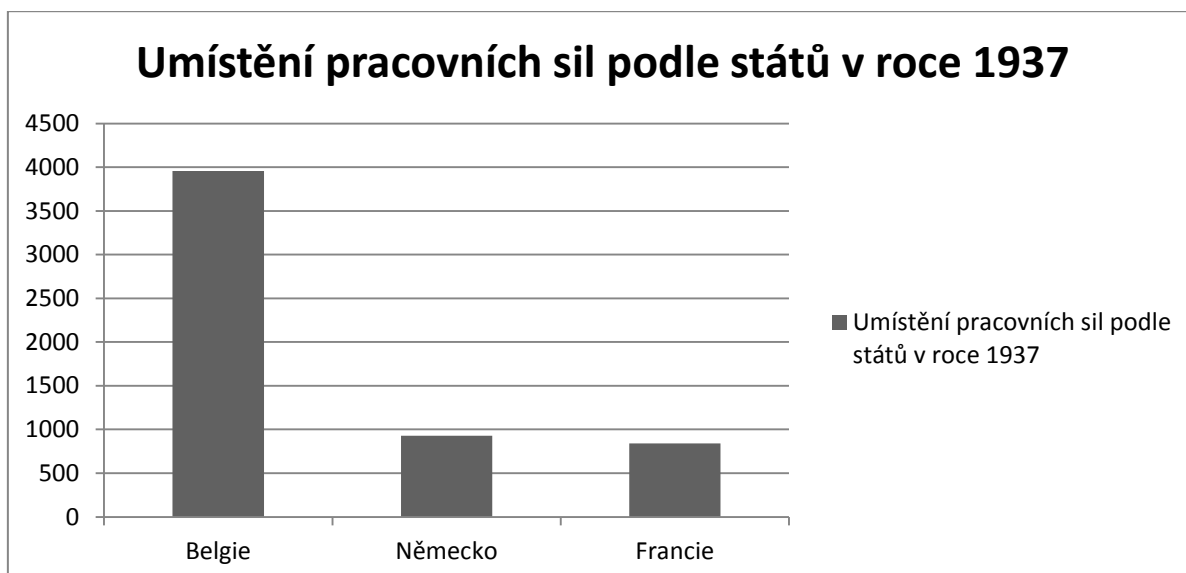
Tyto celkové úhrny můžeme navíc rozdělit podle zemí, kde byla lidem práce zprostředkována: Belgie 5528, Francie 24977, Německo 9913, Rakousko 3698, Švýcarsko 649, Ostatní 276.

Obrázek 2⁸⁵

Na první pohled je vidět, že v roce 1937 největší počet umístění směřoval do Belgie.

Obrázek 3⁸⁶

⁸⁵ Národní archiv v Praze, Ministerstvo průmyslu, obchodu a živností, Zemský ústřední úřad práce v Praze III. (34050/38), (52917-37)

⁸⁶ Národní archiv v Praze, Ministerstvo průmyslu, obchodu a živností, Zemský ústřední úřad práce v Praze III. (34050/38), (52917-37)

3.3. Konfrontace československé společnosti s totalitními režimy

Demokratický duch společnosti, na jejímž základu stát vznikl, se v meziválečném období dostával do konfrontace s jinými režimy, zejména s nacismem a komunismem, které byly na vzestupu mimo jiné jako důsledek Velké hospodářské krize. Demokratický systém, který se zakládá na občanských svobodách, je častokrát při obraně demokracie nucen paradoxně tyto svobody omezovat. To lze však činit pouze demokratickými cestami.⁸⁷ V Československu bylo s totalitními režimy bojováno prostřednictvím bezpečnostních institucí, které sledovaly činnosti jednotlivců i skupin, potenciálně nebezpečných pro nastolený státní systém a stát. Byl sledován vývoj v zahraničí, především v Německu, zvláště po nástupu Hitlera k moci, dále také v Rakousku a v Polsku, kde bylo posilováno nepřátelství vůči Československu. A pohyb politických uprchlíků ze sousedních zemí, zejména z Polska, odkud prchali Židé, a z Rakouska a Německa. U uprchlíků z Německa hrozilo, že se bude jednat o agenty gestapa, kteří v Československu budou pokoušet vybudovat špiónážní síť. Přehled o situaci byl udržován v oblasti, kde hrozily rodící se stávky, především pokud byly politicky ovlivněné. Politické špičky extrémistických uskupení představovaly v meziválečném období pro bezpečnost státu výrazné nebezpečí. Například hnutí Vlajka, bylo považováno za takovéto extrémní hnutí.⁸⁸

Protikomunistická ústředna a orgány Pražského policejního ředitelství zvláště sledovaly Komunistickou stranu Československa. Ta měla mezinárodní kontakty mezi Prahou a Moskvou a dalšími centry komunistických hnutí, prováděla agitaci ve vojsku, policii a četnictvu. Komunistické či nacistické politické akce byly přímo zakazovány a pasáže jejich tisku byly cenzurovány, jelikož se prostřednictvím těchto akcí snažili podvracet současný demokratický režim.⁸⁹ Tyto akce byly využívány k mobilizaci materiálních sil (nejčastěji demonstrace nezaměstnaných). Jenže tato metoda tvrdého přístupu demokracie byla to, co vedení KSČ⁹⁰ a DNSAP⁹¹ potřebovaly k posílení ideologií. V KSČ věřili ve zhroucení režimu a nastolení diktatury ve spojení se Sovětským svazem, fašisté si představovali diktaturu italského typu a DNSAP počítala s připojením k Německu. V době Velké hospodářské krize se jménem Československé sociální demokracie mluvilo o zastavení činnosti KSČ a fašistů. Hledal se jen důkaz jejich zločinnosti.⁹²

⁸⁷ KÁRNÍK, Zdeněk, str. 116

⁸⁸ KÁRNÍK, Zdeněk, str. 117

⁸⁹ KÁRNÍK, Zdeněk, str. 118-119

⁹⁰ Komunistická strana Československa

⁹¹ Německá národně socialistická strana dělnická

⁹² KÁRNÍK, Zdeněk, str. 120

Obavy veřejnosti z fašismu se začaly stupňovat především poté, co se začal po roce 1933 v Německu uplatňovat nacistický organizovaný teror. Jak se tato agresivita neustále zvětšovala, pozici zaujmul také hnutí antifašistické. Vystoupení proti fašismu v Československu podporovaly především zahraniční události.⁹³ V roce 1934 byly sociálními demokraty, národními socialisty i komunisty organizovány demonstrace proti fašismu. Někdy to byly politické stávky v Brně, Třinci, Kladně, Liberci, Plzni, Kolíně, Olomouci nebo Chomutově. Jednalo se o protesty především dělnictva, avšak nejen jeho radikálních větví. Mezi obyvateli přetrvával pocit, že Československo je obklíčenou demokracií, jelikož ve státech sousedních docházelo k velkému rozmachu fašismu.⁹⁴ Český fašismus a extrémní nacionalismus představoval dle volebních výsledků roku 1935 voličskou podporu v českých zemích 8,55%. Celostátně pak Národní sjednocení získalo 5,55% a Národní obec fašistická 2,04% hlasů.⁹⁵ Srovnání výsledků extrémní pravice za rok 1929 a rok 1935 je pak následující: V roce 1929 v českých zemích získala 5,72% a v roce 1935 pak již zmíněných 8,55%, jde tedy o nárůst.⁹⁶ Česká extrémní pravice přímo neohrožovala postavení československých politických stran na rozdíl od situace v Německu, Rakousku, Polsku a Maďarsku. Až na výjimečné výsledky z Prahy, kde extrémní pravice dokonce získala postavení vedoucí politické strany.⁹⁷ Situace odlišná byla kolem strany Sudetendeutsche Partei.⁹⁸ Strana působila v pohraničí, které bylo obývané převážně českými Němci. Této straně se v poměrně krátkém časovém úseku podařilo porazit všechny německé aktivistické strany, značně oslabit postavení sociálních demokratů a k podpoře přiměla dělnictvo, rolnictvo i venkovské katolíky. Strana prosazovala agresivní přístup, někdy až rasistického německého nacionalismu, ač byl antisemitismus z počátku stranou oficiálně popírán.⁹⁹ Ze strany Německa byla na Hitlerovo svolení zřejmě financována a bylo ji poskytováno poradenství a jisté „návody“, jak dosáhnout v Sudetech úspěchu a vytvořit zde jednotné sudetoněmecké politické vědomí. Tak se v podstatě čeští Němci začali stávat Němci sudetskými a v platnost vstoupil termín sudetoněmectví. Započal tak proces připojování této národní skupiny k celoněmeckému národnímu tělesu, zároveň tento proces spojil sudetské Němce s agresivním nacismem, jako protiklad k demokratické organizaci Československa a střední Evropy.¹⁰⁰

⁹³ KÁRNÍK, Zdeněk, str. 264

⁹⁴ KÁRNÍK, Zdeněk, str. 266

⁹⁵ KÁRNÍK, Zdeněk, str. 529

⁹⁶ KÁRNÍK, Zdeněk, str. 530

⁹⁷ KÁRNÍK, Zdeněk, str. 532

⁹⁸ DNP, v roce 1920 sdruženou s DNSAP

⁹⁹ KÁRNÍK, Zdeněk, str. 537

¹⁰⁰ KÁRNÍK, Zdeněk, str. 538

Postoj první republiky ke komunismu byl rezervovaný. Nicméně poté, co 9. června 1934 „navázala ČSR diplomatické styky se SSSR, začala intenzivní jednání o trojstranném (jak byl veřejností chápán) paktu Francie – Československo – Sovětský svaz“.¹⁰¹ Uzavření československo-sovětské spojenecké smlouvy bylo tou nejpřesvědčivější předvolební propagací KSČ. „V té době bolševizovaná KSČ už dávno opustila cesty tzv. masové strany, kdy disponovala statisíci členy a odvozovala svoji politiku od zájmů radikálních složek „kádrového“ dělnictva. Vsadila na typ bolševické avantgardy, která s malým počtem členů povede miliony nevědoucích nestraníků do boje o moc.“¹⁰² Československý komunismus se vyvíjel spíše opačně než u Henleina. Komunismus zde byl ovlivňován sekci československé Kominterny, kterou čím dál tím pevněji řídil Sovětský svaz.¹⁰³ Komunistická strana byla od roku 1934 do roku 1936 na vzestupu, co do počtu členů. Počet jejich členů vzrostl z 27 367 z ledna roku 1934 na 46 712 členů z ledna roku 1936.¹⁰⁴ Komunisté ve volbách roku 1935 oproti volbám roku 1929 pouze drželi pozici. „KSČ posílila v hlasech jen nepatrně a poslanců měla stejně jako roku 1929-30.“¹⁰⁵ Doopravdy však ve volbách roku 1935 zvítězil Henlein a jeho Sudetendeutsche Partei.

¹⁰¹ KÁRNÍK, Zdeněk, str. 542

¹⁰² KÁRNÍK, Zdeněk, str. 542

¹⁰³ KÁRNÍK, Zdeněk, str. 538-539

¹⁰⁴ KÁRNÍK, Zdeněk, str. 543

¹⁰⁵ KÁRNÍK, Zdeněk, str. 548

4. Sociálně-ekonomické důsledky připojení a hospodářství českých zemí po roce 1938

O roku 1938 se častokrát mluví jako o osudovém a to nejen v kontextu evropských dějin jako celku, ale i na úrovni jednotlivce. Například Václav Černý ve svých pamětech popisuje roky 1937 a 1938 jako osudové. „Byly to zvláštní roky, ta léta 1937 a 1938. Plná ominózních znamení. Jediný rok 1937 odnesl T. G. Masaryka, F. X. Šaldu, Josefa Pekaře, dne 12. března 1938 na zprávu o Hitlerově záboru Rakouska umíral mrtvicí Otokar Fischer. Jako by z nebes české kultury mizeli v celém zástupu garanti její dovršené zralosti a sebevědomě svobodné rovnocennosti se světem ... Během roku 1937 stalo se postupně již holou zřejmostí, že v budoucnosti dosud sice ještě neurčité, ale blízké, budeme čelit válečnému zápasu o vlastní stát, ba i o samotnou fyzickou národní existenci. Český národ šel krizi vstříc podivuhodně odhodlaně a mravně sjednocen, byla to dokonce chvíle exaltující národní mravní unanimity, v našich dějinách řídké.“¹⁰⁶

Nástup antidemokratického režimu druhé republiky znamenal kontrast proti dvaceti letům liberálně demokratické první republiky. Převažují názory, že šlo především o vnější totalizační tlaky, kterým se muselo vyhovovat, ovšem je nutno připustit, že „český pravicový antidemokratismus nebyl jen cizím odvarem, vneseným k nám po Mnichovu cizím nátlakem, ale měl své domácí zdroje, kořeny a tvůrce“¹⁰⁷. Antidemokratický režim se však za krátkou dobu existence druhé republiky ve sféře politické praxe a legislativě plně neuplatnil. Druhorepublikový režim cílil spíše na změnu myšlení, převýchovu a ideologizaci obyvatelstva.¹⁰⁸

Mnichovská dohoda roku 1938 znamenala z pohledu Československa ztrátu důvěry k západním mocnostem a tudíž, částečně také k demokracii, její síle a principům. Naopak rostly obavy z budoucnosti. Změna státní hranice ubrala z území Československa 29 000 km², které připadlo Německu, 1000 km² získalo Polsko (jednalo se o území Těšínska, Spiše a Oravy) a 12 000 km² bylo přiděleno Maďarsku. Celkově Československo ztratilo 30% původní rozlohy, včetně přirozené horské hranice, a tedy i původní ráz české kotliny.¹⁰⁹ Přišlo o 1/3 obyvatelstva, jeden a čtvrt milionu Čechů, Slováků a Rusínů zůstalo v zabraném území. Slovensko a Podkarpatská Rus postoupily nížinaté části území, tudíž území s větší hustotou obyvatelstva, než české země. „Je to zvláště důležité pro další populační vývoj jednotlivých

¹⁰⁶ ČERNÝ, Václav a Hana POSPÍŠILOVÁ. *Paměti*. Vyd. 2. Brno: Atlantis, 1994, str. 362

¹⁰⁷ RATAJ, Jan. *O autoritativní národní stát: ideologické proměny české politiky v druhé republice 1938-1939*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 1997, 251 s, str. 8-9

¹⁰⁸ RATAJ, Jan str. 8-9

¹⁰⁹ RATAJ, Jan str. 11-12

zemí, zvláště východních zemí, a pak ovšem také pro situaci zemědělství na Slovensku.“ Píše Dr. Marko Weirich v knize *Staré a nové Československo*.¹¹⁰ Počet obyvatel klesl z 15 milionů na 9 mil. Na ztrátách obyvatel je zajímavá okolnost, že Slovensko má po roce 1938 populační převahu nad Moravou, zatímco před Mnichovskou dohodou tomu bylo naopak. Celkově populační vývoj republiky slábne.¹¹¹ Deprese z takovéto státní porážky podpořila vznik vlny agresivního xenofobního nacionalismu. I lidé jindy umírnění podléhali citům a jejich rozum nezastavil nával agresivních nálad. Podlomená psychika lidí pak podporovala radikální smýšlení. Byly rozvráceny jistoty a hodnoty duchovní, národní, hospodářské, mravní i sociální. Viníkem, či obětním beránkem se stali liberální demokraté a socialisté, nikoliv nacistická expanze a politika ústupků západních mocností.¹¹² To vytvořilo dobré podmínky pro české fašisty, kteří využili situace a pokusili se získat veřejnost na svou stranu. Vnímali to jako určitou satisfakci jejich názorů, které nebyly za první republiky vyslyšeny. Český fašismus chtěl tedy využít krize roku 1938 k tomu, aby rozpoutal národní fašistickou revoluci, která by rychle a efektivně odstranila demokraty, liberály a socialisty.¹¹³

Projev E. Beneše naznačoval, že exprezident nepředpokládal tak rychlé zhroucení masarykovské státní ideje. Doporučil však přizpůsobit se novým poměrům, sestoupit ke kořenům a zde čerpat sílu. Kritici projevu však prohlašují, že tím byl započat morální úpadek druhé republiky. Beneš zůstal rozhodným obráncem demokracie a odpůrcem fašismu, přesto Benešova popularita a věrohodnost u obyvatelstva i v politických a armádních kruzích klesla po Mnichovu na nulu.¹¹⁴ Novináři zahájili jakousi protibenešovskou kampaň. Veřejnosti byl tak předkládán obraz Dr. Beneše jako vlastizrádce a zločince, zednáře a zrádce Československa.¹¹⁵ Za humanitní ideály a demokracii, i volbu E. Beneše byl odpovědný T. G. Masaryk. Za druhé republiky byl fašisty učiněn pokus o rozchod s těmito ideály.¹¹⁶ „Skandalizace Beneše i prvorepublikové zahraniční politiky byly dílčí součástí zápasu, v němž šlo slovy J. Matouška nejen o změnu československé zahraniční politiky, ale i o novou masovou výchovu národa.“¹¹⁷ V období druhé republiky nepanovaly principy svobody a rovnosti, nýbrž princip nerovnosti na základě rasové, či elitářské příslušnosti. Nesvoboda a nerovnoprávnost byla součástí nových politických programů, např. v programech Brázdy,

¹¹⁰ WEIRICH, Marko. *Staré a nové Československo: národohospodářský přehled bohatství a práce*. Praha: Ferd. Svoboda, 1938. 395 s., str. 324

¹¹¹ WEIRICH, Marko str. 324

¹¹² RATAJ, Jan str. 14

¹¹³ RATAJ, Jan str. 229-230

¹¹⁴ RATAJ, Jan str. 18-20

¹¹⁵ RATAJ, Jan str. 47-48

¹¹⁶ RATAJ, Jan str. 59

¹¹⁷ RATAJ, Jan str. 65

ANO (Akce národní obrody) a MNJ (Mladá národní jednota). Postupně různými cestami pronikla do života běžných lidí tehdejšího Československa. Mládež byla plně pod vlivem vůdcovského principu a fašistických učení o nerovnosti individuí mezi sebou, která vycházela z biologických principů.¹¹⁸

Jaký však byl obraz Čecha z pohledu Němce? Podle rasových výzkumů Ernsta Wagnera je Čech pojímán jako negativní protipól Němce. Češi jsou prý rasově smíšený národ, povětšinou s mongolskou krví, částečně však také germánskou. Nejsou označováni jako Slované, dominuje u nich prý spíše mongoloidní původ. Rudolf Jung pak vidí Čechy jako národ rolníků.¹¹⁹

„Přijetí a aplikace Mnichovské dohody přinesly nejen politické důsledky či škody na morálním „zdraví“ národa, kterému bylo v Mnichově podle dobového vnímání většiny společnosti „znemožněno se bránit“, ale i velké ekonomické, finanční, dopravní, správní a sociální problémy.“¹²⁰

Vláda se s uvedenými ekonomickými a sociálními dopady urychleně zabývala. Největší část nákladů měla být hrazena z prostředků úvěru od britské a francouzské vlády. „Na základě dohod s Velkou Británií měla být pomnichovskému Česko-Slovensku poukázána v Bank of England na dva účty celková suma ve výši 12 milionů liber, z čehož bylo již předem poskytnuto 10 mil. liber jako záloha. Z této částky pak 4 miliony liber tvořil zvláštní dar určený zejména pro pomoc další vlně uprchlíků a 8 milionů liber představovala půjčka pro vytvoření podmínek pro přijetí uprchlíků z odtržených území. Jen zbývající část půjčky mohla být využita na rekonstrukci dopravní infrastruktury. Do 15. března 1939 bylo z poskytnutých prostředků skutečně odčerpáno 3 250 000 liber. Československý Ústav pro péči o uprchlíky potvrdil, že k 21. únoru 1939 využil z částky daru 134 000 liber pro celkem 2568 uprchlíků a 500 000 deponoval na podporu židovského vystěhování do Palestiny.“¹²¹

Nakonec je potřeba zmínit, že od vzniku druhé republiky, byl v oficiálních dokumentech používán název Česko-Slovenská republika, nikoliv Československá republika.

Na základě několika příkladů je v následující kapitole popsána situace před podepsáním Mnichovské dohody a následně bude pozornost zacílena na dobové názory na Mnichovskou dohodu, její provádění a s tím spojené otázky hospodářské a sociální.

¹¹⁸ RATAJ, Jan str. 91

¹¹⁹ RATAJ, Jan str. 149

¹²⁰ KUKLÍK, Jan, Jan NĚMEČEK a Jaroslav ŠEBEK, str. 111

¹²¹ KUKLÍK, Jan, Jan NĚMEČEK a Jaroslav ŠEBEK, str. 131

4.1. Situace před podepsáním dohody

Mezinárodní událost, jakou bylo obsazení Rakouska, našlo svou okamžitou odezvu také v Československu. Československý lid reagoval s jedinečnou jistotou a rozhodností. Posílení obranyschopnosti obyvatelstva byl jeden z primárních cílů. Proto probíhaly již 23. března 1938 zkoušky mobilizační pohotovosti, které byly plánované dělnickou organizací, tělovýchovné a sportovní. „Ve středu 23. března – proběhlo na území Prahy cvičení civilní protiletecké obrany a trvalo téměř 24 hodin. Cvičení začalo fingovaným náletem na město již v 6:30 ráno, kdy od Stromovky přilétlo 49 letadel, puma „dopadla“ na budovu hlavní pošty v Jindřišské ulici, na Příkopech byl zaznamenán bojový plyn. Chodci zmizeli z ulic do krytů. Další „pumy“ postihly Žižkov a před polednem prožilo město druhý nálet, který údajně způsobil nejhorší škody okolí vršovického nádraží a Nuslím ... Praktickým a mimořádně významným výsledkem zkoušky bylo zjištění, kde jsou v protiletecké obraně města nedostatky a chyby, které pak byly v následujících týdnech urychleně odstraňovány.“¹²²

Již od roku 1936 pobíhaly v Československu akce, které měly zajistit bezpečnost občanů a podniků v případě války, respektive leteckých útoků. Organizace protiletecké obrany probíhala v napjatém období mezinárodních vztahů, jelikož válka mohla propuknout kdykoliv. Spis z 1. dubna 1936 pojednává o této problematice. Jedná se o zprávu, která informuje o doporučeném chování v případě leteckého útoku, v jeho průběhu a po něm. Demonstruje pokyny a povinnosti občana, domácností a podniků.

„Základní jednotkou protiletecké ochrany, jest obyvatelstvo domu, které samo musí vykonati první zákroky proti účinkům leteckých útoků, zejména proti požáru a poskytnouti první pomoc samaritánskou vlastními prostředky.“¹²³ Spis dále pojednává například o stanovení hlídek domu domovníkem, vyklizení půd od hořlavých předmětů či zajištění sklepních prostorů, které budou sloužit jako kryt k ochraně před útoky. Spis také pojednává o přípravách clon oken, které měly ztížit rozeznání cíle případným nepřátelským bombardérům.

Dodatečná výbava domů i každé domácnosti vytvářela značné náklady a finanční situace se stávala mnohem složitější jak pro rodiny, domy a podniky, tak pro stát samotný, kterému v této souvislosti a v souvislosti s dopady krize náklady značně stoupaly.

¹²² KVAČEK, Robert, Aleš CHALUPA a Miloš HEYDUK, Praha: Panorama, 1988. 301 s Československý rok 1938, str. 52-53

¹²³ Národní archiv v Praze, Ministerstvo sociální péče, Praha, č. 367, kart. 955, P 3182, 344-5, Organizace protiletecké obrany, 1. 4. 1936.

Pro některé podniky znamenala tato opatření na druhou stranu příležitost. Například o výrobu plynových masek se ucházely československé firmy. Společnost „Techna“ v továrně v Novém Městě nad Váhom se přímo specializovala na výrobu plynových masek. Dále společnost „Chema“ z Olomouce, která mimo jiné dodávala soupravy k první pomoci při protiplynové obraně. (Obrázek 4.) Sanitní závod Edelmanna dodával vybavení první pomoci přímo obyvatelstvu, s podporou jejich letáků.

Instrukce ministerstva financí pro podniky, ohledně zabezpečení a obrany objektů a osob, tvořily podmínky, které ředitelé podniků nechtěli akceptovat bez nějakého kompromisu. Průmyslové podniky, které mimo jiné větší měrou mohly ovlivnit celkovou hospodářskou situaci státu, kontaktují prostřednictvím Ústředního svazu československých průmyslníků Ministerstvo financí. Jelikož si podnik dle zákona musel hradit zařízení na obranu a ochranu podniku a jeho zaměstnanců (například plynové masky), žádají zde průmyslníci o úlevy na dani z hrazení těchto záležitostí. Dle jejich názoru by bylo obtížné na vlastní náklady opatřit obranu a ochranu celého podniku a ještě z těchto nákladů platit daně.¹²⁴

Přípravy na válku postihly mnoho oblastí, do kterých musel stát nějak zasahovat. 27. května 1938 Československá obilní společnost řeší se všemi ministerstvy železnou obilní zásobu. Ministerstvo zemědělství zasílá spis všem ministerstvům a nejvyššímu účetnímu kontrolnímu úřadu, kde pojednává o napjaté mezinárodní situaci v souvislosti se zásobou 20 000 vagonů s obilím. V tomto tajném spise Ministerstvo národní obrany považuje za nutné, aby železné zásoby obilí byly Československou obilní společností udržovány i po ukončení hospodářského roku 1937/1938. Z celostátního hlediska soudí, že by zásoby neměly klesnout pod 40 000 vagonů, tak aby tyto zásoby zabezpečily výživu obyvatelstva na předvídanou dobu v případě válečného stavu.¹²⁵

„Válečný přepad československého státu počítal s využitím jeho národnostní různorodosti, především s tím, že ho politicky případně i vojensky usnadní Henleinova Sudetoněmecká strana. V Berlíně mohli na tuto nejsilnější německou stranu v Československu už plně spoléhat.“¹²⁶ Situace v pohraničí, jehož zabránění bylo nakonec realitou, byla nedlouho před podepsáním Mnichovské dohody, více než napjatá. Sudetoněmecká strana různými argumenty i skutky vyvíjela čím dál tím větší tlak na československou vládu a ministerstva. Tuto skutečnost můžeme demonstrovat na vyjádření Ministerstva vnitra k dopisu ze dne 19. března 1938, kde Sudetoněmecká strana žádá opatření proti nezaměstnanosti. Na příkladu zprávy,

¹²⁴ Národní archiv v Praze, Ministerstvo průmyslu, obchodu a živností, č. 903, Praha, Ústřední svaz československých průmyslníků ze dne 9. března 1938

¹²⁵ Národní archiv v Praze, Ministerstvo průmyslu, obchodu a živností, č. 903

¹²⁶ KVAČEK, Robert, str. 12

adresované Ministerstvu průmyslu, obchodu a živností Sudetoněmecká strana požadovala, mimo jiné, aby byly „státní dodávky zadávány do německého území, německým zaměstnavatelů s německými zaměstnanci“ (bod 2).¹²⁷ Nebo aby nebylo hleděno na národnost při sjednávání obchodních smluv a při podpoře vývozu. Většinu těchto požadavků ministerstvo s logickými argumenty zamítlo a vyjadřovalo se k těmto požadavkům otevřeně, i když samozřejmě záporně. Například na již zmíněný požadavek státních zakázek, reagovalo poznamenáním, že Ministerstvo obchodu „při zadávání státních dodávek a prací vychází co nejvíce vstříc uchazečům z krajů německých, a to jak při dodávkách distribučních, tak i při dodávkách zadávaných v omezené nebo veřejné soutěži, v posledním směru přirozeně v míře, jež je dána příslušnými konkrétními nabídkami v poměru k celkovému výsledku jednotlivých zadávacích řízení.“¹²⁸

Pohled z jiného úhlu na podobnou situaci však naznačoval stav poněkud opačný, respektive stížnosti Sudetoněmecké strany byly neopodstatněné a to lze zjistit ve zprávě: „O hospodářském vývoji v pohraničí vlivem posledních politických událostí“.¹²⁹ Tato zpráva rozebírá hospodářský vývoj v pohraničí a je patrné, že čeští a židovští průmyslníci (zejména textilní) měli zájem o přesunutí své průmyslové výroby do českých krajů. Toto je zdůvodněno špatnými podmínkami pro práci (zejména židovských) průmyslníků, respektive jim nebylo umožněno, v závislosti na momentálním politickém vývoji plně pracovat, bez toho aniž by nebyl zaznamenán bojkot židovských a českých firem místním obchodnictvem i spotřebiteli. Průmyslníci tedy upozorňují na tyto vztahy, které navíc na oplátku začínají nabývat na intenzitě i na straně české. Varují, že mohou do budoucna zapříčinit katastrofální hospodářskou situaci. Tato zpráva je z 19. května 1938.¹³⁰

Stav a výzbroj armády v roce 1938 byl v zásadě na vysoké úrovni a výzbroj moderní, nicméně hlavní nevýhodou byl tvar republiky, jelikož mimořádně dlouhé hranice umožnily, aby prakticky všude za hranicemi stáli nepřátelé. Jak je známo, opevnění v příhraničních oblastech bylo dobře strategicky umístěné. V posledních měsících před podepsáním Mnichovské dohody jeho stavba probíhala zrychleným tempem. Na hranicích tak vyrostl val, ze kterého měla německá armáda nemalý respekt. „Proti našim hranicím stálo pět německých armád: Druhá armáda ve Slezsku se sídlem štábu v Kožle, osmá armáda v Sasku s velitelství ve Freibergu, desátá armáda v Bavorsku se štábem ve Schwandorfu, dvanáctá armáda na

¹²⁷ Národní archiv v Praze, Ministerstvo průmyslu, obchodu a živností č. 903, Sudetoněmecká strana, opatření proti nezaměstnanosti (35502/38), kart. 1102

¹²⁸ Tamtéž

¹²⁹ Ministerstvo průmyslu, obchodu a živností č.52.007/38, Zprávy o hospodářské situaci v pohraničí, karton 1104

¹³⁰ Ministerstvo průmyslu, obchodu a živností č.52.007/38, Zprávy o hospodářské situaci v pohraničí, karton 1104

rozmezí Rakouska a Bavorska s velením v Pasově a posléze čtrnáctá armáda v Rakousku se sídlem štábu ve Vídni. Dohromady měly tyto bojové svazky k dispozici proti Československu 25 pěších, 3 lehké, 3 obrněné, 4 motorizované, a 3 horské divize. Kromě nich byly připraveny účastnit se tažení proti republice také ozbrojené oddíly sudetoněmeckého Freikorpsu, který měl svá oblastní velitelství ve Vratislavi, Drážďanech, Bayreuthu a Vídni. Proti této vojenské hrozbě stály na území Čech a Moravy armáda se sídlem štábu východně od Prahy, druhá s velitelstvím v Olomouci a operační územím na severní Moravě. Celkem měly tyto armády k dispozici 29 pěších, 4 rychlé, a 1 motorizovanou divizi. Všechny armády disponovaly ještě dostatečným počtem mužů pro bezprostřední zajištění hranic. Ochranu vojenským útvarů poskytovala hraniční opevnění budovaná v různé síle a hustotě podle tvaru terénu a s ohledem na strategické úvahy a možnosti nepřítele.¹³¹

4.2. Reakce na Mnichovskou dohodu

Mnichovská dohoda měla mnoho dopadů a na základě toho celá společnost reagovala. Nejmarkantnějším a na první pohled zjištělným dopadem byly územní ztráty pro Československo. Nezanedbatelným a silným dopadem byl také mentální šok pro českou společnost, nemluvě o mezinárodněpolitickém otřesu. „Citlivé vnímání pomnichovské katastrofy je nutno vidět i jako reakci na vzednutí národní hrdosti a vlastenectví, které dokázalo sjednotit prakticky celou českou politickou scénu, od komunistické levice až k národní pravici.“¹³²

I když mezi první reakce patřilo odhodlání a chuť do znovubudování státu, během několika dní se u mnohých naděje proměnila v kapitulační beznaděj a to bylo příčinou obrovské frustrace a traumatu pro celou společnost, následkem čehož výrazně vyšly na povrch emotivní reakce na novou situaci.¹³³ „Charakteristickým rysem dní a týdnů bezprostředně následujících po přijetí mnichovského diktátu bylo hledání viníků této katastrofy.“¹³⁴ Zvláště poté co prezident Beneš 5. října 1938 abdikoval, byly hlavní útoky směřovány na jeho osobu.¹³⁵ Politické, kulturní i duchovní garanty demokratického systému již neměly takovou zásadní důležitost, naopak „útěk od demokratických a humanistických ideálů se stal běžným jevem ve společnosti a v každodenním životě“¹³⁶ Idea zásadní změny v systému, tak záhy začala sílit.

¹³¹ KVAČEK, Robert, str. 15

¹³² KUKLÍK, Jan, str. 95

¹³³ KUKLÍK, Jan, str. 96

¹³⁴ Tamtéž

¹³⁵ Tamtéž

¹³⁶ Tamtéž

„Bezprostředně po Mnichovu byl nejprve vytvořen úřednický kabinet v čele se staronovým předsedou vlády arm. gen. Janem Syrovým. Ten byl na začátku prosince nahrazen tzv. vládou národní jednoty pod vedením politika agrární strany Rudolfa Berana“¹³⁷

V těchto nových pomnichovských podmínkách nepřípadalo v úvahu zachování působení Komunistické strany Československa a byla tak 20. října 1938 zastavena a o několik málo týdnů poté zcela rozpuštěna.¹³⁸

Nehledě na pomnichovskou sociální a ekonomickou situaci, územní ztráty a psychologické důsledky, pronesl 13. prosince 1938 předseda vlády Rudolf Beran ve svém projevu, že Československo musí udržet přátelské poměry k Německu, Polsku i Maďarsku. „Půjde nám především o úpravu našeho přátelského poměru k největšímu sousedu, k Německu. Řada výseků tohoto poměru pro nás velmi důležitých čeká na rozřešení. Věříme, že přímý styk státníků obou zemí toto řešení usnadní a urychlí. President republiky, ministr zahraničních věcí i já sám vyslovili jsme se již jasně a upřímně o tom, jak chápeme a jak si přejeme upravit a ustálit svůj poměr k německému státu a národu. Jsme odhodláni mluvit vždy otevřeně a mužně. Neskrýváme, že pro prvou dobu musíme přemáhati přirozené zbytky psychologických důsledků těžkých našich ztrát, územních a národních. Je to úkol oboustranný. Věříme, že německý národ se svým vůdcem dobře chápou duševní rozpoložení našeho lidu po převratné vlně, která se převalila přes naše hlavy.“¹³⁹

Dále zmínil oblast finančního hospodářství, kde považoval za nutné, aby vláda „udržela a zajistila rozumnou měnovou politikou stabilitu vnitřní kupní síly a tím životní úroveň obyvatelstva.“¹⁴⁰ Mezi nejnáléhavější úkoly považoval přípravu rozpočtu na příští rok, jelikož je její potřeba vybudovat na zcela nových základech, „neboť musíme přihlížeti k územním a ústavním změnám, které nastaly.“ Vláda ještě v tomto týdnu předložila sněmovně návrh na rozpočtové provizorium.¹⁴¹

Zároveň také Rudolf Beran sliboval podporu umění v novém státě. „Každý stát a především stát malý musí pečovat o rozvoj umění a rozmach věd. Uměním a vědeckou tvorbou především dobývá národ úcty u národů ostatních a stává se jejich hodnotou silným a věcným. Budeme proto, slavná sněmovno, umění i vědu podporovat všemi prostředky. Nechceme a nebudeme omezovat svobodu uměleckého projevu a vědeckého badání, pokud

¹³⁷ KUKLÍK, Jan, str. 96-97

¹³⁸ KUKLÍK, Jan, str. 97

¹³⁹ <http://www.psp.cz/eknih/1935ns/ps/stenprot/156schuz/s156002.htm> (cit. 7.5.2015)

¹⁴⁰ <http://www.psp.cz/eknih/1935ns/ps/stenprot/156schuz/s156002.htm> (cit. 7.5.2015)

¹⁴¹ <http://www.psp.cz/eknih/1935ns/ps/stenprot/156schuz/s156002.htm> (cit. 7.5.2015)

má skutečně tvůrčí sílu, pramenící z národní tradice a domácí půdy, a usiluje odpovědně přispět k národnímu rozvoji.¹⁴²

Základy nového státu měly být podle Berana podloženy sociální politikou, což bylo chápáno jako „vytrvalé a záměrné úsilí, aby každý měl práci a aby mu byl zajištěn takový pracovní důchod, který odpovídá jeho pracovnímu výkonu“.¹⁴³ Bylo to myšleno tak, že stát pomůže každému najít práci a uloží mu povinnost pracovat.¹⁴⁴

Po Mnichově velice aktuální a závažná situace uprchlíků byla také předmětem projevu. Beran prohlásil, že je úkolem republiky postarat se o poskytnutí domova a existence „všem těm, kteří byli a budou nuceni opustiti své domovy, nyní už v zahraničí. Ústav pro uprchlíky, který vytvořila vláda arm. gen. Syrového, rozvíjí proto svoji činnost hlavně ve směru rychlého zmírnění osudu uprchlíků, kterým jsou poskytovány podpory v naturáliích a přechodné ubytování. Jakmile bude dokončen řádný popisný soupis všech uprchlíků, překročí Ústav k akcím, kterými budou uváděni do hospodářského života a řádného výdělečného zaměstnání. V tom ohledu se dožadují jménem vlády podpory všech stran. Tak jako jsou již uprchlíci umisťováni ve větších zemědělských závodech, tak také budeme se starati o umístění jich v průmyslu. Pro živnostníky a obchodníky z řad uprchlíků musíme získati možnost existence uvolněním pole působnosti v těchto oborech“¹⁴⁵ Vláda si však byla vědoma, že těmito prostředky nevyřeší celou situaci uprchlíků ani neodstraní bídu a nezaměstnanost. Proto počítala do budoucna s podporou dobrovolných pomocných akcí pro nezaměstnané a uprchlíky. Například instituce „Národní pomoci“ měla být trvalá instituce právě pro problematiku pomoci uprchlíkům a nezaměstnaným a obecně lidem, kteří byli zasaženi dopady Mnichovské dohody. Dary ve prospěch této instituce měly být osvobozeny od všech daní i poplatků.¹⁴⁶

Otázku přistěhovalců vláda hodlala řešit uzavřením se před cizími živly, což bylo opodstatněné. Jak již bylo řečeno, stát měl veliké problémy s nezaměstnaností a s uprchlíky již nyní, a další přistěhovalectví by v danou chvíli hospodářství i sociální sféře ještě více přitížilo. Slova R. Berana tedy byla jasná a rázná: „Jsme nuceni otevřeně prohlásiti, že tyto živly v zásadě nemohou očekávati, že by mohly trvale zakotviti v našem životě. Zúžení životního prostoru nás nutí, abychom je otevřeně upozornili, že musí hledati trvalý svůj pobyt

¹⁴² <http://www.psp.cz/eknih/1935ns/ps/stenprot/156schuz/s156002.htm> (cit. 7.5.2015)

¹⁴³ Tamtéž

¹⁴⁴ Tamtéž

¹⁴⁵ <http://www.psp.cz/eknih/1935ns/ps/stenprot/156schuz/s156002.htm> (cit. 7.5.2015)

¹⁴⁶ Tamtéž

ve státech s větší hospodářskou kapacitou.¹⁴⁷ V souvislosti s přistěhovalectvím byla zmíněna také otázka židovská. Zde předseda vlády prohlásil, že poměr státu k židům, kteří jsou zde trvale usazeni a mají pozitivní vztah k potřebám státu, nebude nepřátelský.¹⁴⁸

Intenzivnější a rovná úroveň zdravotní péče souvisí s hospodářstvím, jelikož byla potřeba v této době každá síla a každý zdravý člověk, který brání národní existenci. Vláda předsevzala, že investice do zdravotnictví budou důležitým bodem. „Vybudujeme léčebnou péči a vynasnažíme se, abychom pozvedli zdravotní úroveň všech krajů na stejnou výši.“ Zdravá rodina měla být jedním ze základních pilířů budování nového státu: „Vedle zdraví každého občana jsou ovšem životním základem národa a státu zdravé rodiny, a to rodiny s četnými dětmi. Vláda učiní všechna potřebná opatření, aby byl podporován vznik a rozvoj početných rodin, jak s hlediska sociálního, tak i s hlediska mravního. Zvláštní pozornost věnuje péči o zdraví dětí a o to, aby ženy věnovaly se svému nejvznešenějšímu a nejodpovědnějšímu úkolu být matkami a hospodyněmi. (*Souhlas.*)“¹⁴⁹

Hospodářská politika proti sobě v budoucnu neměla stavět zemědělství a průmysl. Zemědělská půda z volného trhu a veřejných korporací, měla být k dispozici uprchlíkům. Odtržením území bylo ztraceno velké území s lesními porosty. Prvním úkolem lesnictví tak bylo zjistit ztráty lesů na jednotlivých územích. Snaha vyrovnat tuto ztrátu měla následovat. Všechny vhodné pozemky měly být využity pro nový zalesňovací plán.¹⁵⁰

Reakce Rudolfa Berana na nové úkoly v oblasti dopravy předpokládala velké investice do její obnovy. „Veliké úkoly čekají nás v dopravě, kde musíme nahrazovat nesmírné ztráty jak na spojích železničních a silničních, tak na spojích telefonních a telegrafních. V oboru železnic musíme dále uskutečnit rozsáhlý program mimořádných stavebních investic, které si vyžádají nákladu několika set milionů. Budeme pokračovat ve stavbě dráhy Báňská Bystrica-Dolní Štubňa, provedeme stavbu dráhy Brno-Německý Brod, dráhy Prešov-Vranov n. Topľou, jakož i stavbu dráhy, spojující nové hlavní město Podkarpatské Rusi Chust se západem. Při těchto stavbách najdou práci desetitisíce dělníků a jejich provádění bude účinnou podporou naší politiky sociální. Provedeme reformu tarifu, kterou sblížíme západní kraje s východními končinami státu a usnadníme dovoz surovin a vývoz svých výrobků.“¹⁵¹

¹⁴⁷ Tamtéž

¹⁴⁸ Tamtéž

¹⁴⁹ Tamtéž

¹⁵⁰ Tamtéž

¹⁵¹ Tamtéž

„Ústřední tradicí druhorepublikové státnosti se stává svatováclavská tradice.“¹⁵², což dokládá, mimo jiné projev Rudolfa Berana na shromáždění z 13. prosince 1938, kde na jeho konci použil svatováclavský chorál: „Skláním se v této chvíli před geniem našich národů ve víře, že věrnost k národním tradicím a k sobě navzájem nedá zahynouti nám ni budoucím.“¹⁵³ Arcibiskup Karel Kašpar dokonce prohlásil „svatováclavskou víru za základ národního života“.¹⁵⁴ Se svatováclavskou tradicí související „dobrý poměr k říši“ odkazuje na tradiční historickou sounáležitost českých zemí se Svatou říší římskou národa německého a byl tak často účelově zdůrazňován.¹⁵⁵

Reakce na Mnichovskou dohodu a situaci po ní přicházejí na Ministerstvo sociální péče z několika stran. Často se jedná o ochotu znovuvybudovat stát, i když se zdůrazněním vážnosti situace, někdy s návrhy mírnějších, jindy radikálnějších řešení vzniklých problémů. Vystaly problémy, které se dotýkaly jak státu a institucí na úrovni celostátní a regionální, tak na úrovni společnosti, rodiny i jedince samotného.

Ze situace po Mnichovské dohodě bylo patrné jednak smíření s aktuálním stavem a ochota budovat okleštěnou republiku znovu. To například vyplývá z dopisu od Ústředí československých právníků, které posílá připomínky k situaci. Nicméně hlavní věc, kterou ústředí chce zdůraznit, je jejich obava z právníků jiné národnosti ve státních úřadech, kterým de facto dává za vinu podkopávání republiky a jejich zájmů. Apeluje na to, aby nyní byly „soudy a úřady v rukách naprosto spolehlivých Čechů, Slováků a Rusínů. Máme za to, že právě vzhledem k těmto změněným poměrům nemají dosavadní soudcové a úředníci německé národnosti vůbec práva žádati, aby byli prostě republikou v dosavadním služebním poměru převzati. Jakým způsobem toto lze uskutečnit, o tom máme již jisté zkušenosti při tvoření československé armády, jichž by se doporučovalo použití i v těchto případech.“¹⁵⁶ Zpráva varuje před smýšlením německých soudců, protože „je potřeba je přijímat s největší nedůvěrou, jelikož takovéto protistátní smýšlení přímo ovlivnilo události během vzbouření v pohraničních okresech.“¹⁵⁷

Na základě porady Odborových ústředen je v dopise adresovanému p. ministrovi Petru Zenklovi nabízena spolupráce při nové hospodářské obnově státu a zároveň jsou také

¹⁵² KUKLÍK, Jan, str. 97

¹⁵³ <http://www.psp.cz/eknih/1935ns/ps/stenprot/156schuz/s156003.htm> (cit. 7.5.2015)

¹⁵⁴ KUKLÍK, Jan, str. 98

¹⁵⁵ Tamtéž

¹⁵⁶ Národní archiv v Praze, Ministerstvo sociální péče, Praha, č. 367, kart. 957, P 3185, 4. 10. 1938, Připomínky Ústředí čs. právníků

¹⁵⁷ Tamtéž

nastíněny hospodářské, sociální a kulturní změny, které vyvstaly po nešťastném odebrání území. Občanům tak vznikly problémy s přestěhováním, přechodným ubytováním, s jejich zaměstnáním (o které přišli) a sociálním pojištěním. Odbory zejména měly zájem na tom, aby při dalším rozhodování ministr i vláda brala v úvahu co nejširší spolupráci při nové hospodářské výstavbě státu s Odborovými ústředními.¹⁵⁸

Prohlášení Svazu českého obchodnictva je zajímavé z více hledisek. Jednotlivé body prohlášení jsou častokrát (na dnešní dobu) radikální, nicméně pravdivé a situací vyžádané. Takovéto návrhy kroků měly usměrnit a zabezpečit stát a zajistit jeho „úsporné“ fungování. Posílení obchodu má být dle Svazu českého obchodnictva stěžejní, jelikož bez svobody hospodářské není ani svoboda politická. Tento program se dle jejich slov nepodařilo prosadit v minulé „umírněné“ a „mátožné“ ideologii, která to znemožňovala. Svaz českého obchodnictva bere tuto dobu jako dobu ponížení, navrhuje tedy celkové očistění státu. Dle jejich slov: „V čele státu budiž postaven nestranný muž, nezátížený chybami minulosti a nekompromitovaný politickým stranictvím, jenž by měl důvěru celého národa. Vláda budiž sestavena z osvědčených osobností znalých hospodářského a politického života, které mají vůli, sílu a schopnost provést v národním a státním životě dokonalou očistu. Nesmí záležeti na tom, ke které politické straně patříš, nýbrž jaký jsi, co chceš a dovedeš. Všichni, kdož nesou vinu na bývalém režimu, nebo na přísluhování mu, ať zmizí z veřejného života. Nezáleží na tom, jaká bude vládní forma, ani na tom, jak se bude nazývat, jen když bude rozumná, poctivá a vyvede národ a stát z dnešní bídy. Všechnen náš lid musí mít důvěru k těm, kteří mu vládou, jinak všechny snahy skončí nezdarem.“¹⁵⁹

Z konkrétních bodů, které svaz jmenuje, je vybráno několik, souvisejících s Německem, respektive zábořem. Mezi body patřila z větší části tematicky celková očista státu, často korupce, finanční vyčerpávání státu politickými stranami, role úřednictva, snížení daní, dávek i poplatků apod. Se situací souvisí nejvíce tyto navrhované body: 15. „Ihned zrušit německou vysílačku v Mělníku, a všechny německé školy, divadla apod. 16. „Provést bezohledně a do důsledků výměnu obyvatel ČSR – Německo. Hitler nechce Čechy – nechtějme my Němce.“ 17. „Vypovědět všechny říšsko-německé, polské a maďarské, zde usedlé emigranty.“ Zpráva je ukončena větou: „Neprovedou-li se tyto požadavky, o nichž se všude hovoří, jest obava, že se brzy přivedí další národní katastrofa.“¹⁶⁰

¹⁵⁸ Národní archiv v Praze, Ministerstvo sociální péče, Praha, č. 367, kart. 957, P 3185, 13. 10. 1938

¹⁵⁹ Národní archiv v Praze, Ministerstvo sociální péče, Praha, č. 367, kart. 957, P 3185, 13. 10. 1938, Prohlášení svazu českého obchodnictva

¹⁶⁰ Tamtéž

Tato zpráva je vcelku dobře aplikovatelná na současnost, zejména co se týče stavu politiky a médií, který je podobný stavu dnešnímu. V této souvislosti je na místě zmínit další část zprávy, která se týká médií: „Noviny ať lid poučují a vychovávají, ne rozeštvávají a demoralizují. Chceme poctivost, spravedlivost a čestnost v celém životě veřejném, státním i soukromém. Chce to dnes stejně všechen československý lid.“¹⁶¹

4.3. Provádění Mnichovské dohody

Obsazení československého státního území podle mnichovské dohody bylo naplánováno do několika etap. 1. a 2. října 1938 byla uskutečněna I. etapa úseku šumavského, 2. a 3. října II. etapa úseku severočeského, 3., 4. a 5. října etapa III. úseku západočeského a 6. a 7. října v etapě IV. nakonec proběhlo obsazení úseku severomoravského a slezského.¹⁶²

„Podle 8. bodu Mnichovské dohody má československá vláda do čtyř neděl od ujednání zmíněné dohody, tj. do 27. října 1938 „propustiti sudetoněmecké vězně, kteří si odpykávají tresty na svobodě pro politické delikty“.¹⁶³

V souvislosti s obsazením území se zavedla úleva na dani při převodech nemovitostí. Předpokládalo se však, že budou prováděny i z jiných důvodů, než jen kvůli úpravě státních hranic a může tak hrozit zneužití. Ministerstvo sociální péče varuje na možnost zneužívání tohoto a doporučuje finančnímu úřadu o přezkoumávání situací, kdy je jako důvod uváděna nutnost úlevy na dani kvůli úpravě hranic.¹⁶⁴

Poštovním úřadům bylo uloženo, „aby poštovní zásilky československých úřadů do míst, která se připojují k Německu a Polsku, podané před připojením těchto míst, byly vráceny poštovními úřady, které je zjistí zpět odesílatelům. Zásilky od československých úřadů v místech připojených k Německu a Polsku, podané před připojením, necht' zašlou poštovní úřady, které je zjistí ústředním úřadům nadřízeným, shora uvedeným odesílacím československým úřadům.“¹⁶⁵

Rozsáhlé spory panovaly ohledně takzvaného „výkladu Mnichovské dohody“, konkrétně kolem bodu č. 2, kde „Mnichovská dohoda stanovila, že vyklizení odstoupeného území se provede bez zničení jakýchkoliv stávajících zařízení, a že československá vláda bude pečovat

¹⁶¹ Tamtéž

¹⁶² Národní archiv v Praze, Ministerstvo sociální péče, Praha, č. 367, kart. 957, P 3185, 3. 10. 1938, „Postoupení státního území podle mnichovské dohody“

¹⁶³ Národní archiv v Praze, Ministerstvo sociální péče, Praha, č. 367, kart. 957, P 3185, 5. 10. 1938, „Provádění mnichovské dohody. Amnestie ve správních věcech trestních.“

¹⁶⁴ Národní archiv v Praze, Ministerstvo sociální péče, Praha, č. 367, kart. 957, P 3185, 10.12.1938 (?)

¹⁶⁵ Národní archiv v Praze, Ministerstvo sociální péče, Praha, č. 367, kart. 957, P 3185, 6. 10. 1938, „Úřední zásilky československých úřadů“

o to, aby vyklizení bylo provedeno bez poškození uvedených zařízení.¹⁶⁶ Sporná situace vznikala zejména v souvislosti s pojmy „bestehende Einrichtungen“¹⁶⁷ a také ohledně movitého a nemovitého majetku. Československá vláda i občané, kteří se z obsazeného území stěhovali, si logicky chtěli vzít s sebou co nejvíce svého majetku. Je například doloženo, že z Ústí nad Labem jsou ve velkém odváženy suroviny (dřevo, vlna, kovy, polovýrobky).¹⁶⁸ Docházelo i k případům, kdy byl nemovitý majetek ničen záměrně i přes to, že bylo ve výše zmíněném bodě dohody stanoveno, že majetek nesmí být poškozen a na území musí být zachován takový stav, aby veškerý provoz a funkce jak průmyslových objektů, tak infrastruktury a veřejných služeb mohl fungovat dále bez problémů a bez zásahů ze strany Německa. Nicméně to je velmi sporné a obtížné na organizaci a kontrolu. Existuje dokonce zmínka, že německá strana žádala, aby byl na zabraném území zanechán i majetek osobní, což bylo pro obyvatelstvo, které chtělo odejít nemyslitelné.

Vyklizení území skutečně neproběhlo bez stěhování zařízení, případně poškození nemovitostí, které musely být zanechány. Je však potřeba zmínit, že československý stát rozhodně nemohl mít všechny případy pod kontrolou. Pohyby veškerého majetku nebylo možné kontrolovat a je nutné zmínit, že československá vláda chtěla umožnit občanům, aby si s sebou majetku vzali co nejvíce a ničení přímo nezabraňovala. Předmětem sporů byl tedy zejména význam pojmu „bestehende Einrichtungen“. Jednalo se o spor, co konkrétně tento pojem znamená, a za druhé, zda by měla být sjednána náprava na poškozeném zařízení, resp. na statcích, pod pojmem „bestehende Einrichtungen“. Podle Mnichovské dohody a restitučního protokolu, mělo být vyklizení zabraného území provedeno tak, aby nedošlo „k neoprávněnému odvozu nebo ke zničení či poškození dotčených zařízení, která měla být odevzdána v řádném stavu i s nepostradatelným movitým materiálem tak, aby normální chod každého takového zařízení (úřadu, ústavu, podniku apod.), sloužícího obecně prospěšnému účelu nebyl rušen. Náprava má být sjednána tak, že by se konkrétní zničení nebo poškození zařízení uvedlo v předešlý stav, vrácením odvezených předmětů, jejich opravou nebo dodáním in natura případně by se spravila peněžitá náhrada.“¹⁶⁹

Provádění čl. 2., Mnichovské dohody a restitučního protokolu ze dne 26. října 1938, se dotýkalo také majetku úřadů a četnických útvarů resortu ministerstva vnitra, které se nalézaly v odstoupeném území. Zejména budovy, pokud byly majetkem státním, úřední zařízení (v takovém množství, aby mohl být zajištěn bezproblémový chod úřadu) a hotovost, či deposita.

¹⁶⁶ Národní archiv v Praze, Ministerstvo sociální péče, Praha, č. 367, kart. 957, P 3185, 13. 1. 1939

¹⁶⁷ stávající zařízení

¹⁶⁸ Archiv Ministerstva zahraničních věcí, sekce IV. národohospodářská, karton 468

¹⁶⁹ Tamtéž

Problematiku ohledně výše zmíněného pojmu „bestehende Einrichtungen“ řešilo Vyslanectví Československé republiky v Berlíně. Je nutné poznamenat, že se názory německé delegace v této otázce velmi rozcházely od stanoviska československého. Předseda německé delegace zastával stanovisko, že článku 2. Mnichovské dohody je nutno rozumět tak, že musí být zachován „ordnungsmässiger Zustand“¹⁷⁰, tj. „že bude vráceno, případně nahrazeno vše, co bylo odvezeno anebo zničeno, a to nejen pokud majetek patřil státu a veřejnoprávním institucím, nýbrž i soukromníkům.“¹⁷¹ Podle takového tvrzení, by však mělo být vráceno i to, co si odvezl například soukromý podnikatel ze své továrny (pokud to byly jednotlivé části zařízení nebo suroviny).

Československo vidělo ve výrazu „bestehende Einrichtungen“ pouze majetek státní a veřejnoprávní, v žádném případě majetek soukromý. Navíc názor a stanovisko vyslanectví bylo takové, že právo státu je odvézt jak státní a veřejnoprávní movitý majetek, tak i všechny předměty, které lze od nemovitého majetku odmontovat nebo odejmout (aniž by došlo k poškození majetku nemovitého), takže by se odevzdání majetku Říši týkalo jen majetku nemovitého.

V Berlíně proběhlo několik schůzí, kde bylo marně hledáno sblížení obou stanovisek. Německá delegace požadovala například vrácení nových (rezervních) elektrod do továren Ústecké chemické společnosti. I když v tomto případě nebyl okamžitě ochromen provoz, mohlo se tak stát po několika měsících a nové elektrody byly pro tento případ v rezervě. Stejně tak se měly vrátit všechny suroviny, odvezené po 1. říjnu ze Schichtovy továrny. „Dokonce prý ani lékař neměl právo odvésti soukromé zařízení své ordinace, byl-li jeho vystěhováním porušen „ordnungs mässiger Zustand“. Československá vláda měla dokonce ručiti za všechny škody způsobené různými incidenty, protože prý byla povinna udržovati pořádek.“¹⁷²

Československým stanoviskům pomohlo prohlášení ministerského předsedy Chamberlaina z 3. a 5. října 1938. Dle tohoto prohlášení Československo mělo právo odvézt si všechny majetek, a to i železniční vozy a dobytek. Ovšem reakce německého velvyslance Rittera zněla tak, že Chamberlain by prý jistě nic takového neprohlásil, kdyby znal skutečný stav věci. Nicméně zásluhou tohoto prohlášení, bylo možno častěji se dovolávat, obhajovat a ospravedlňovat odvážení majetku ze zabraného území.¹⁷³

¹⁷⁰ řád, běžné fungování věcí

¹⁷¹ Národní archiv v Praze, Ministerstvo sociální péče, Praha, č. 367, kart. 957, P 3185, 28. 10. 1938

¹⁷² Národní archiv v Praze, Ministerstvo sociální péče, Praha, č. 367, kart. 957, P 3185, 28. 10. 1938, „Autent. text výrazu „bestehende Einrichtungen“

¹⁷³ Tamtéž

Ještě je na místě zmínit názor v souvislosti s náhradami ze strany Německa za převzatý majetek, (zejména železnice, telegrafy, telefony atd.). Německá delegace již naznačila, že neuznávají povinnosti nějaké náhrady, podobně jako tomu bylo v Alsasku a Lotrinsku, protože i toto území (Sudety) se prý vrací ke své původní vlasti.¹⁷⁴

Následně 7. října italský zástupce Ricciardi konečně předložil návrh, který mohl sblížit obě stanoviska. Konečné stanovisko se skládalo z úpravy pojmů a ujasnění v bodech Mnichovské dohody. Pojem „einrichtungen“ byl vysvětlen: „je to především veřejný majetek (státní, okresní, municipální), ale i soukromý, pokud slouží všeobecně prospěšnému účelu“.¹⁷⁵

Body a) a b) vysvětlovaly zásady odvezení movitého majetku. Spory se vedly zejména kvůli movitému majetku, který byl odvezen ze zabraného území, ale mohl sloužit tzv. obecně prospěšnému účelu. Na straně Československa byly podstatně rozdílné zájmy a naprosto rozdílné názory na tuto problematiku než na straně Německa. Vysvětlení a konečné stanovisko ohledně této problematiky řeší body a) a b) následovně:¹⁷⁶

„Bod a) představuje podstatný ústupek německé delegace od zásady jí původně zastávané, že totiž československá vláda musí dáti nahraditi nebo sama nahraditi i materiál a suroviny, jež nějaký soukromý podnikatel odvezl o vlastní vůli. Německá delegace chtěla v tomto bodě povolití právo odvezení jenom takového množství zboží nebo surovin, jež by odpovídalo normálnímu provozu podniku. Když tedy např. někdo odvezl ze své továrny vlnu připravenou k zpracování, československá vláda by byla povinna ji vrátiti případně nahraditi. Československá delegace uplatňovala proti tomu námitku, že nemůže býti činěna odpovědnou za činy, jež soukromníci provedli, protože podle platných zákonů neměla ani možnost jim to zakázati. Německá delegace žádala, aby tato povinnost náhrady vztahovala se aspoň na ty případy, kdy bylo odvečeno tolik zařízení, materiálu nebo surovin, že provoz podniku byl tím ohrožen. Konečně však se spokojila s bodem 5) o sabotáži. Jako příklad byl opět uváděn případ elektrody z Ústí: elektrody byly odvezeny majitelem továrny dobrovolně bez jakéhokoliv nátlaku. Bude-li zjištěno, že tím byl provoz továrny ohrožen, je to nutné pokládati za sabotáž a československá vláda musí učiniti vše potřebné, aby byl obnoven řádný stav. Šlo-li však o elektrody jejichž odvezení neohrozilo provoz továrny, tato povinnost nestává.“¹⁷⁷

Bod b) jedná o případech odvezení zboží proti vůli majitele, případně osob, mající dispoziční právo. „Německá delegace žádala původně ještě o vložení slov: „ausserhalb der

¹⁷⁴ Tamtéž

¹⁷⁵ Tamtéž

¹⁷⁶ Tamtéž

¹⁷⁷ Národní archiv v Praze, Ministerstvo sociální péče, Praha, č. 367, kart. 957, P 3185, 28. 10. 1938

normale Geschäftsbetriebes.¹⁷⁸ A to tak, že již jedna z uvedených 4 okolností (mimo obvyklý provoz anebo proti vůli, v důsledku úředního opatření, či pod nějakým tlakem) by ukládala československé vládě povinnosti náhrady.¹⁷⁹

4.4. Otázky hospodářské

Jak již bylo řečeno, připojení příhraničních oblastí ovlivnilo hospodářství Československa, jelikož se v této oblasti nacházela velká koncentrace nerostných surovin, průmyslu, i zařízení, bez kterého byl zbytek republiky v podstatě bez obrany.

Održení příhraničí od zbytku republiky bylo velmi znatelné a projevilo se na síle československého hospodářství. Zabráno bylo totiž 39,7% větších průmyslových objektů a to se dotýkalo 42,8% všech osob pracujících v průmyslu. Z důležitých průmyslových revírů lze zmínit především uhelné revíry na Mostecku, Falknovsku a Ostravsku (kde byly situovány i chemické závody) a také velké hutní a strojírenské podniky v Bohumíně, Třinci, Kopřivnici, Chomutově a Svinově.¹⁸⁰ Stát znenadání trpěl nedostatkem energie, protože v zabraném území se vyskytovalo asi 90 elektráren, a tak byl tento nedostatek řešen dovozem energie a paliv. Podstatně klesla těžba vzácných rud (tuha, kaolin, sklářský křemičitý písek). Ve sféře výroby zůstalo ve vlastnictví Československa pouze 10% z původní výrobní kapacity porcelánu, v hračkářském a sklářském průmyslu jen 25%, z textilního průmyslu 37%, z papírenského průmyslu 46% a kovoprůmyslu zůstalo 70% kapacity.

Mnichovská dohoda ovlivnila sféru bankovníctví a finančnictví, kdy některé banky (například Živnobanka) musely předat své pobočky bankám německým (konkrétně Dresdner Bank), což ohrozilo jejich obchody a zapříčinilo finanční ztráty.

Kolem 33% orné půdy zůstalo v zabraném území, přesto zemědělství zůstalo soběstačné. Vývoz obilí se v roce 1938 dokonce zvýšil, nicméně u ostatních plodin jako len, ovoce, víno a zvláště chmel došlo ke značnému úbytku ve výrobě. Jelikož v příhraničí se vyskytovalo velké množství lesů, republika zábořem přišla o 46% lesních porostů. Na druhé straně, výroby cukru, sladu, lihu, hospodářských strojů, nábytku, obuvi a zbraní se změna hranic státu tolik nedotkla. Zábor území však celkově silně zasáhl do hospodářské struktury a ekonomických možností státu.¹⁸¹

¹⁷⁸ mimo běžné obchodní činnosti

¹⁷⁹ Národní archiv v Praze, Ministerstvo sociální péče, Praha, č. 367, kart. 957, P 3185, 28. 10. 1938

¹⁸⁰ GEBHART, Jan a KUKLÍK, Jan. Druhá republika 1938-1939: svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě. Vyd. 1. Praha: Paseka, 2004. 315 s, str. 163

¹⁸¹ GEBHART, Jan a KUKLÍK, Jan, str. 164

Z dokumentů Ministerstva železnic je patrné, co vše z movitého majetku muselo být odevzdáno Německu. Německu byl odevzdán stavební materiál, vozidla a lokomotivy. Například ředitelství Plzeň odevzdává celkem 36 lokomotiv, Praha 38 lokomotiv, Hradec Králové celkem 37 lokomotiv, ředitelství Brno celkem 21 lokomotiv, Olomouc celkem 18 lokomotiv. Současně se měly odevzdat také nářadové vozy s příslušnými vozy pro personál včetně zařízení a inventáře, kotlové vozy na plyn, pojízdné sněhové pluhy i dílenská nářadí a náhradní součásti lokomotiv a tendrů.¹⁸²

Odebrání se týkalo zásob a materiálu. Odhad přibližné hodnoty zásob materiálu a inventáře, jakož i provozního inventáře zabraných Německem a Polskem je následující (odhad z roku 1938):¹⁸³

Zabráno Německem (Tabulka 1)¹⁸⁴

Obvod ředitelství státních drah:	Zásoby materiálu a inventáře:	Provozní inventář	C e l k e m
Plzeň	25,000.000	17,500.000	42,500.000
Praha	9,000.000	5,900.000	14,900.000
Hradec Král.	5,000.000	4,000.000	9,000.000
Brno	4,000.000	1,900.000	5,900.000
Olomouc	10,300.000	4,000.000	14,300.000
Bratislava	2.000	38.300	40.300
C e l k e m	53,302.000	33,338.300	86,640.300

Německem byl zabrán materiál v celkové hodnotě 86,640.300 Kč.

Zabráno Polskem (Tabulka 2)¹⁸⁵

Olomouc	2,500.000	1,400.000	3,900.000
---------	-----------	-----------	------------------

Polskem byl zabrán materiál v celkové hodnotě 3,900.000 Kč.

Na dopravní systém státu, v čele s hustou železniční sítí se zábor území projevil na některých místech velmi výrazně, jinde zábor neohrozil jeho bezproblémové fungování. Z původních 14 tisíc kilometrů železničních tratí, bylo dále použitelných jen 8,8 tisíc km.

¹⁸² Národní archiv v Praze, Ministerstvo železnic, Praha, č. 813, kart. 3178

¹⁸³ Tamtéž

¹⁸⁴ Národní archiv v Praze, Ministerstvo železnic, Praha, č. 813, kart. 3178

¹⁸⁵ Tamtéž

Všechny tratě byly samozřejmě zábořem narušeny, protože se ze strany Němců s tímto rozvrácením infrastruktury dopředu počítalo.¹⁸⁶ Například velký železniční uzel v České Třebové, se stal nepoužitelný, jelikož se přidružené výtopny a dílny náhle vyskytly za hranicemi. Často se uvádí jako příklad železniční spojení mezi Prahou a Bratislavou, které odstoupeným územím procházelo hned v devíti místech.¹⁸⁷ Zpřetrhání železniční sítě poté zvyšovalo závislost na okolních státech a na Německu, které si toho bylo dobře vědomo. Toto zpřetrhání bylo plánováno tak, aby bylo co „nejefektivnější“, respektive nejničivější. Po Mnichovu byla druhá republika nucena předat do německých rukou, velkou část lokomotiv a vagonů. Nové hranice přetínaly dráhy i v několika místech, proto bylo nutné cestovat s pasem – například na trati Praha-Jasiňa. Vláda postupně plánovala přistupovat k výstavbě nebo rozšíření určitých tratí, třeba na trati Praha-Jihlava-Brno.¹⁸⁸

Jako podklad pro soupis a ohodnocení jednotlivých zabraných tratí a traťových úseků ČSD¹⁸⁹ (s výjimkou tunelů), ležících na území obsazeném Německem a Polskem, bylo užito materiálu získaného při sestavení východiskové bilance ČSD – výkazy délek kolejí, předložené jednotlivými ředitelstvími státních drah. Na území obsazeném Německem byla pořizovací hodnota (částka, která by byla vynaložena, kdyby tratě měly být znovu postaveny) celkem 10.295,635.672 Kč a na území obsazeném Polskem by to bylo 294.756,961 Kč. V tomto není přihlíženo například k lanové dráze Horní Hanyčov - Ještěd, jejíž pořizovací hodnota byla ke 12. prosinci 1938: 6.466,879.93 Kč.¹⁹⁰

Železniční doprava, která byla v první i druhé republice velmi významná se nyní potýkala se změnami a zásahy, které na některých místech znamenaly nejen nepříjemnosti pro cestující, ale přímo ohrožovaly výkon infrastruktury celého státu. Infrastruktura, jak již bylo řečeno, ovlivňuje zpětně hospodářství a její stav se odráží se na celkové ekonomické situaci státu a obyvatel. Je proto důležité se touto změnou, která vznikla zábořem území zabývat. Jak je známo, bylo plánováno, aby hranice přerušovaly železniční síť na co nejvíce místech a aby byl dopad pro Československo co nejdrtivější. Na základě pramenů z Ministerstva železnic, si lze situaci přiblížit. Příkladnou situací může být úprava hranic v oblasti Moravské Ostravy, o které vypovídá zpráva: „Rozhraničení v úseku Svinov-Vítkovice – Moravská Ostrava – Bohumín.“¹⁹¹ z 14. 1. 1939. „Úprava těchto hranic má pro stát a ČSD mimořádnou důležitost,

¹⁸⁶ GEBHART, Jan a KUKLÍK, Jan, str. 165

¹⁸⁷ KUKLÍK, Jan, str. 111-112

¹⁸⁸ GEBHART, Jan a KUKLÍK, Jan, str. 166

¹⁸⁹ Československých drah

¹⁹⁰ Archiv Ministerstva zahraničních věcí, sekce IV. národohospodářská, karton 700

¹⁹¹ Národní archiv v Praze, Ministerstvo železnic, Praha, č. 813, kart. 3198

neboť dosavadním stavem jest nejen podvázán a ztížen pravidelný provoz ČSD v této významné oblasti, nýbrž i ohrožena prosperita a výkonnost všech závodů ostravských, zejména Vítkovických železáren, zbylých uhelných dolů apod. Tyto mimořádné důsledky vznikly hlavně okupací stanic Jistebník n. O., Polanka n. O. výhybna, Svinov-Vítkovice Německem a stanice Bohumín Polskem.¹⁹²

Odstoupením pohraničí Německu a Polsku se stala stanice Moravská Ostrava konečnou, výchozí stanicí osobních vlaků a rychlíků, přechodovou stanicí do Polska, Německa a zároveň také celní stanicí. To ovšem vyžadovalo nadměrnou kapacitu, pro niž tato stanice nebyla budována a nemohla takovýto nápor bez problémů zvládnout. Podle zpráv týkajících se problematiky nových hranic mezi Velkoněmeckou říší a ČSR v úseku kolem města Svinov, má tvořit hranici řeka Odra. V takovém případě připadalo nejen celé nádraží Svinov-Vítkovice, ale i celé závodní nádraží Vítkovických železáren s příslušným kolejištěm a zařízením, které se nacházelo na Svinově a bylo majetkem Vítkovického horního a hutního těžířstva Německu. „Odstoupením stanice Svinov-Vítkovice ztratily ČSD přímý spoj na závodní vítkovickou dráhu, takže obsluha Vítkovických železáren i ostatních na závodní dráhu připojených závodů možno prováděti toliko oklikou přes M. Ostravu-hl. nádraží a M. Ostravu Vítkovice tj. přes báňskou dráhu. Tím se dopravní náklady i výroba všech těchto závodů nepoměrně zdražila a zároveň byla rozrušena jejich výrobní organizace.“¹⁹³ Bohužel stanici Moravská Ostrava nebylo možné žádným rozumným a ekonomickým způsobem rozšířit. I kdyby byly vynaloženy značné finanční prostředky, nebylo možné přizpůsobit stanici novému, výše popsanému účelu. V okolí se rovněž vyskytovaly cenné průmyslové objekty. Jediné možné východisko tak bylo hledat pomoc ve stávajících kolejových zařízeních stanic Svinov-Vítkovice, Polanka n. O. výhybna a Bohumín, jinak by hrozilo, že pravidelný provoz, dokonce i privilegované německé dopravy bude ohrožen. Z vyjádření zástupců ministerstva dopravy tak jednoznačně vyplývá, že z jejich pohledu bylo nezbytně nutné, aby byly stanice Svinov-Vítkovice a Polanka n. O. výhybna vráceny zpět ČSD. Je tedy patrné, jak změna hranic Československa na mnoha místech závažně ovlivňovala nespočet dopravních situací, nádraží, uzlů i průmyslových podniků.¹⁹⁴

Tyto nově zabrané nádraží a podniky působily různé potíže, jak v majetkových poměrech, tak v provozu závodní dráhy Vítkovického horního a hutního těžířstva, od kterých dorazila na ministerstvo zpráva, která obsahovala zejména tyto body (potíže, které způsobuje nové

¹⁹² Tamtéž

¹⁹³ Národní archiv v Praze, Ministerstvo železnic, Praha, č. 813, kart. 3198

¹⁹⁴ Tamtéž

rozhrazení a nové majetkové poměry), obhajující, proč by mělo nádraží Svinov-Vítkovice zůstat pod svrchovaností ČSD:

1) Potíže s opravou kolejí, nezabezpečovacích zařízení, telefonních a osvětlovacích zařízení, potíže s udržováním a opravou budov a mostů atd., hlavně z titulu dodávky a dovozu potřebného udržovacího a náhradního materiálu na území cizího státu.

2) Potíže, spojené s přechodem dělníků obstarávajících jak udržovací pravidelné, tak i nahodilé a větší práce podle programu.

3) Potíže z hlediska dopravně-technického, jelikož mužstvo, které doprovází vlaky (strojní vlakové mužstvo) bude přejíždět hranice, což by v případě ponechání nádraží ve Svinově – závodní dráze na území ČSR odpadlo.

4) Potíže rázu hospodářsko-fiskálního, které vzniknou při dopravě osob, jednak se zakupováním jízdenek v německé měně a s tím souvisejícími měnovými těžkostmi. Jednak ztíženým vyúčtováním, nesnadnou kontrolou a zužitkováním denních příjmů.

5) Potíže v dispozici a ubytování personálu stanice Svinov-závodní dráhy.

6) Potíže při pasové a celní prohlídce na obou stranách, jak ve Vítkovicích na nádraží Kostelní náměstí, tak také i na nádraží ve Svinově-VZD a s tím spojená časová ztráta dělníků i závodů.

7) Potíže při celním odbavování zásilek odcházejících z vnitrozemí do stanice Svinov-Vítkovice a opačně, jelikož nastane zdržování zásilek.

8) Těžkosti v poměrech tarifních.

9) Potíže v dispozicích vozových. Do železáren budou přicházet vozy od dvou drah, a sice ČSD a DRB¹⁹⁵, které obě budou muset být předávány na ony správy drah, odkud přišly. Tím se velmi ztíží manipulace v závodech a bude docházet k těžkostem při odesílání zboží. Zároveň vznikne větší práce s nepříznivým oběhem vozů.¹⁹⁶

„Z výše uvedených důvodů bylo by účelnější, aby teritorium nádraží Svinov-závodní dráha s příslušným kolejištěm, tj. kolejemi I až IX, IXa až Xa, Ia až Iva, s celým spádovištěm, jakož i se zařízeními a budovami, které jsou majetkem Vítkovického horního a hutního těžířstva, byly ponechány na území ČSR.“ (Vítkovice, dne 3. ledna 1939)¹⁹⁷

¹⁹⁵ Deutsche Reichsbahn

¹⁹⁶ Národní archiv v Praze, Ministerstvo železnic, Praha, č. 813, kart. 3198

¹⁹⁷ Národní archiv v Praze, Ministerstvo železnic, Praha, č. 813, kart. 3198

Ztráty navýšilo odevzdání lokomotiv (877), motorových vozů (136), rychlíkových osobních a služebních vozů (2277), přípojných vozů k motorovým vlakům (158) a nákladních vozů (23000). Hlavní část těchto vozidel byla předána do 10. prosince 1938.¹⁹⁸

Železniční jednání v Berlíně probíhalo mezi experty Československého ministerstva železnic a zástupci Reichsverkehrsministerie v Berlíně. Konala se v říjnu a v listopadu 1938. Železnice byly dotčeny novou hraniční čarou velmi pronikavě. Spojení s okupovaným územím bylo přerušeno a přerušena byla tedy i železniční doprava. Řešení aktuální naléhavé situace poskytovala prozatímní úmluva z 27. října 1938. Projednávala se také otázka dopravy uhlí ze severočeské hnědouhelné pánve do Československa, která nebyla dosud plně dořešena, nicméně byla pro Čechy a Prahu neobyčejně významná. Kvůli problémům s železniční dopravou v Sudetech se nedodávalo dostatečné množství vagonů uhlí (asi 600 vozů ze sjednaných 2200 vozů denně), neplnila se tak uhelná úmluva ze 14. listopadu 1938. Československo provedlo v této (v železniční dopravě) velmi rozsáhlé ústupky, nicméně „nelze se ubránit dojmu, že tyto požadavky (požadavky Německa pozn. aut.) vycházejí především z přílišné horlivosti některých orgánů německých říšských drah, které chtějí takto těžiti z dnešní naší situace.“¹⁹⁹

V Berlíně 23. ledna 1939 proběhlo jednání s Německem také o stavbě přehrady na Berounce. 15. února zasílá Ministerstvo obchodu Předsednictvu ministerské rady dopis s pocitem, že se návrh německé delegace zdál pro československou stranu, zvláště po Mnichovských událostech, jako závazek. Ve skutečnosti se jednalo pouze o součinnost, či předběžné přezkoušení projektů, zejména z hlediska bezpečnosti, hospodárnosti a účelnosti, při čemž má být činnost těchto československých znalců výhradně poradní. „Teprve bude-li na základě předběžných studií znalců uznáno, že se postavení přehrady doporučuje, má být zahájeno jednání mezi vládami obou států o postavení přehrady společným nákladem.“²⁰⁰ Předsednictvo ministerské rady pak sděluje, že „bylo usneseno, aby Německu bylo poukázáno zejména na to, že za dané finanční situace nemá náš stát možnost opatření úhrady na tento projekt“.²⁰¹

Dále se v Berlíně projednávaly zejména tyto otázky: Věci dopravní, Malý pohraniční styk, Věci finanční a Elektrárny (v zabraném území). V souvislosti s dopravními záležitostmi se mluvilo například o otázkách vodní dopravy a bylo jednáno nejprve o německém návrhu na

¹⁹⁸ Archiv Ministerstva zahraničních věcí, sekce IV. národohospodářská, karton 465

¹⁹⁹ Národní archiv v Praze, Ministerstvo železnic, Praha, č. 813, kart. 3198

²⁰⁰ Archiv Ministerstva zahraničních věcí, sekce IV. národohospodářská, karton 467

²⁰¹ Archiv Ministerstva zahraničních věcí, sekce IV. národohospodářská, karton 467

stavbu údolní přehradu na řece Berounce, společným nákladem obou států. „Československá delegace si vyhradila vstoupiti do merita věci teprve po předběžném souhlasu své vlády, pro niž vypracovala zprávu.“²⁰² Ohledně vodní dopravy byla v mnoha zprávách řešena věc vystoupení ČSR z mezinárodních komisí labské a oderské. V souvislosti se silniční dopravou, byla řešena problematika ve smyslu smlouvy „o ulehčení dopravy motorovými vozidly“ ze dne 22. 12. 1938. Rozpravy se vedly za a) o dopravě živnostenské, osobní a nákladové. Pokud jde o dopravu osobní, došlo k plné dohodě obou delegací. Pokud jde o dopravu nákladovou, lišila se zatím stanoviska delegací diametrálně a bylo zapotřebí nových instrukcí pro dořešení. Za b) o definitivním seznamu privilegovaných silnic, který dle smlouvy má být vypracován do 31. ledna 1939. Pohraniční styk byl důležitým jevem a jednání se zabývalo otázkami úlev osobních a celních. Zde se československá a německá strana lehce neshodla pouze na šíři pohraničního pásma, kde československá delegace trvala na 10 km pásmu a německá delegace požadovala 15 km pásmo. Problematika věcí finančních se skládala zejména z rozpravy o státním dluhu a podílu Německa na něm. Bodem finančního tématu bylo povolení převodu 25 mil. Kč do Československa k podpoře tamních Němců. Československou námitkou proti této podpoře bylo, že částka k poměru počtu Němců byla nepoměrně vysoká. Dále bylo jednáno ohledně uvolnění deposit – sirotčího a opatrovnického jmění atd., složených u Zemské banky, poštovní spořitelny apod. a ohledně žádosti uvolnění zástav (zřízených u nás zejména exekučně za daně dlužné v odstoupeném území).

Situace ohledně elektráren byla zásadní problematikou přímo ohrožující hospodářství státu, proto toto téma bude rozebráno níže. Na jednání v Berlíně se mluvilo zejména o prozatímním provozu elektrických podniků, „které dotčeny jsou odstoupením sudetoněmeckých oblastí“ nikoliv ohledně situace, kterou odtržení některých důležitých elektrárenských podniků způsobilo Československu a nikoliv o možnostech jejich navrácení.²⁰³

Z archivních materiálů vyplývá, že problematika elektráren a energetiky byla jedním z nejzávažnějších hospodářských témat pomnichovského Československa. Proti odstoupení československých nejvýkonnějších a dobře situovaných (v souvislosti s doly a dalšími průmyslovými podniky) elektráren, které byly zabráný podle předem dobře naplánovaného scénáře tak, aby jejich zabrání na jedné straně co nejvíce hospodářsky uškodilo Československu a zároveň, na straně druhé, co nejvíce hospodářsky pomohly Německu, s mírně větším důrazem na bod první. A to přesto, že Mnichovský protokol ustanovuje, že

²⁰² Archiv Ministerstva zahraničních věcí, sekce IV. národohospodářská, karton 467

²⁰³ Archiv Ministerstva zahraničních věcí, sekce IV. národohospodářská, karton 467

hranice mají být definitivně upraveny nejen podle hranice národnostní, ale i s ohledem na komunikační, dopravní a hospodářské nezbytnosti. Národohospodářský sbor moravskoslezský v Moravské Ostravě ve věci „Česko-německé a Česko-polské hospodářské jednání – úprava poměrů elektrárenských“ zasílá dopis Ministerstvu zahraničních věcí a načrtává zde rozsáhlou problematiku elektráren, které se najednou ocitly na území 3 různých států. „Je zájmem našeho státu, souhlasným se zájmem našeho kraje a revíru, aby nebylo omezováno dodávání elektrické energie z Česko-Slovenska přes hranice a rovněž aby nebyla znemožněna vzájemná výpomoc elektráren z těchto 3 různých států. Je důležité, aby tyto otázky byly řešeny hospodárně, poněvadž k rozvodu zmíněné elektrické energie byla postavena rozsáhlá elektrická vedení a byly postaveny velké elektrárny, kterých lze ekonomicky využít jen k této spolupráci.“²⁰⁴

Nové ohraničení republiky pronikavě zasáhlo do celého elektrárenského hospodářství. Projevilo se jednak ztrátou energetických zdrojů a elektráren, jednak úbytkem konzumu v oddělených oblastech. To se pak projevilo na stránce provozní, finanční, hospodářské i investiční. Bylo potřeba velikých výdajů na nové investice, aby se zbylé trosky elektrizace znovu zprovoznily.

Důležité elektrárny, které se nacházely v zabraném území, například v oblasti severozápadních Čech (uhelná pánev mostecko – duchcovsko – chomutovská a falknovská), které zásobovaly elektřinou i střední Čechy. Byla to zejména 1) elektrárna v Ervenicích, majetek Ústředních elektráren, a.s. v Praze o výkonu 70.000 kW, která zásobovala v první řadě Prahu. Dále 2) hydroelektrárna Střekov – majetek státní – provozovaná Ústředními elektrárnami, a.s. v Praze, byla spojena vedením na 100.000 V s elektrárnou v Ervenicích. Dodávala elektřinu hlavně Chemickému ústeckému spolku. 3) Parní elektrárna v Trmicích, majetek Severočeských elektráren, a.s. v Podmoklech. 4) Elektrárna v Mostě, majetek Mostecké elektrárny a pouliční dráhy v Mostě, dodávala část Elektrárenskému svazu středočeských okresů v Praze a spolupracovala s elektrárnou v Ervenicích. 5) Elektrárna v Poříčí u Trutnova, majetek Východočeské elektrárny, a.s. v Hradci Králové. Elektrárna zásobovala celé severovýchodní Čechy. 6) Hydrocentrála na Černém jezeře, majetek Západočeských elektráren, a.s. v Plzni, elektrárna akumulací. 7) Hydroelektrárna na Vydře, v té době se dokončovala, majetek Západočeských elektráren, a.s. v Plzni a měla spolupracovat s elektrárnou na Černém jezeře a ve Zbuchu. 8) Hydrocentrála Kaplice, majetek zemský, byla pronajata Jihočeským elektrárnám, a.s. v Č. Budějovicích. 9)

²⁰⁴ Archiv Ministerstva zahraničních věcí, sekce IV. národohospodářská, karton 468

Hydroelektrárna Blahousty na Mži (okres Stříbro), majetek zemský, byla pronajata Elektrárenskému svazu severopošumavských okresů ve Stříbře. Na Moravě to byly tyto elektrárny: 10) Hydroelektrárna Vranov, majetek Západomoravských elektráren, a.s. v Brně. 11) Elektrárna Třebovice, majetek Středomoravských a Moravsko-slezských elektráren. Elektrárna zásobovala celou oblast severní Moravy a Slezska, dodávala i na Slovensko. 12) Dálkové vedení Třebovice – Přerov – Zábřeh, majetek Středomoravských elektráren, a.s. v Přerově, sloužila k zásobování střední a severní Moravy. Z těchto elektráren ležely Ervěnice, Zbuch u Nýřan, Kaplice a Vranov na území, kde je velmi mnoho Čechů, takže se zdálo, že bude možné obhájit hranici, při které by zmíněné elektrárny zůstaly z důvodů národnostních a hospodářských na území Československa. Hrozba budoucího nedostatku energie nutila uvažovat o tom, aby společnosti, jimž elektrárny patřily, mohly nějaký čas závody provozovat i v případě, že zůstanou za hranicemi v Německu, dokud se nepostaví nové, náhradní zdroje energie uvnitř státu. Jinak by hrozilo, že se objeví těžké hospodářské následky a nebezpečí nedostatku elektřiny i pro hlavní město Prahu.²⁰⁵

Lze pozorovat, jak se k úpravě hranic staví jednotlivé elektrárny, respektive sdružení elektráren. Středomoravské elektrárny a.s., Přerov, píše 22. října 1938 dopis, ze kterého lze posoudit situaci elektráren, konkrétně elektrárny Třebovické. „V brzké době bude se vytyčovat naše definitivní státní hranice českoněmecká; při tom budou od nynější okupační čáry přípustné odchylky, budou-li odůvodněny z hlediska etnografického nebo hospodářského. Prosíme proto, abyste při vytyčení definitivní hranice na Ostravsku u Třebovic uplatnili tyto naše etnografické, politické a hospodářské důvody pro vyloučení Třebovické elektrárny z německého záboru ... Pro zábor Třebovic není etnografických důvodů. Obec Třebovice přiřčena byla k hlučinskému okresu z administrativních důvodů teprve po válce, takže nepatřila nikdy k Německu. Nedá se tedy zábor Třebovic odůvodnit ani tím, že Hlučínsko, které bylo před válkou součástí Německa, připadlo k ČSR teprve na podkladě Versaillského míru. Hospodářské důvody, které zástupci ČSR v delimitační komisi mohou uplatnit, a které říšskoněmečtí členové komise nemohou přehlédnouti, jsou: a) Třebovická elektrárna je jediná ze zabraných hlavních zdrojů elektřiny, jejíž zábor není odůvodněn etnograficky a pozemek, na němž je vybudována, je jen 350 m vzdálen od okupační čáry. b) Hospodářský význam Třebovické elektrárny pro zbytek ČSR vzroste oproti dřívějšímu stavu, bude-li naše národní hospodářství ochuzeno o většinu elektráren. c) Zbytek ostravského revíru se 14 doly (z dřívějších 31) potřebuje spotřebitele méněcenného uhlí,

²⁰⁵ Archiv Ministerstva zahraničních věcí, sekce IV. národohospodářská, karton 468

jakým jest Třebovická elektrárna, protože toto méněcenné uhlí nesnese nákladnou dopravu železniční. d) Hospodářský význam elektrizace i Třebovické elektrárny zvětšil se oproti dřívějšímu i tím, že část hlavních tratí, po kterých se vozilo z Ostravska uhlí, tj. tratí Moravská Ostrava – Přerov a Přerov – Česká Třebová, leží na území pod německou svrchovaností. e) Hospodářský zájem na ostravském revíru a Třebovické elektrárně zvětší se i tím, zůstaly-li by hnědouhelná pánev mostecká a žacléřská v německém záboru. Uplatnění těchto našich hospodářských důvodů bude velmi usnadněno tím, že Německo nemůže uvést vážných národohospodářských důvodů pro zábor Třebovické elektrárny, neboť: Třebovická elektrárna může být hospodárně alimentována jedině uhlím ostravským. Z ostravského revíru oddělila však německá okupační čára jen 2 doly (Anselm a Oskar), jejichž odpadové uhlí nestačí Německu na krytí spotřeby paliva v Třebovické elektrárně ani v nynější její výstavbě (67.000 kW), natož v plné dostavbě na projektovaných 250.000 kW. Pálilo-li by se v Třebovické elektrárně jakostní uhlí z dolu Anselm a Oskar, nebo pálilo-li by se tam odpadové uhlí, dovážené z daleka drahou z jiných německých dolů, zdražila by se tím Německu výroba energie tak, že Třebovická elektrárna nebyla by pro Německo hospodárnou. Získalo-li by Německo, které mělo ve svém pohraničí mezi Ostravou a Krkonošemi 19 elektráren, k celkovému jejich výkonu přes 600.000 kW výkon Třebovické elektrárny 67.000 kW, neposílilo by tím znatelně své národní hospodářství, zatímco pro ČSR bude Třebovická elektrárna hlavním sloupem národního hospodářství. Závažným československým důvodům hospodářským kontrastuje přímo nepatrný význam hospodářský, ba dokonce i hospodářské nevýhody z hlediska německého národního hospodářství takovým způsobem, že nedbati našich důvodů bylo by dokladem zlé vůle a prozrazovalo by zlé záměry proti našemu ochromenému národnímu hospodářství. I kdyby Německo dovolávalo se, že potřebuje energii z Třebovické elektrárny pro své národní hospodářství, může být tento zájem Německa o energii výhodněji a hospodárněji ukojen, bude-li Třebovická elektrárna obhospodařována na území ČSR a zásobována odpadovým uhlím z 16 ostravských dolů (včetně Anselmu a Oskaru) ležících na území ČSR, protože Německo může si zajistit obchodní smlouvu na hospodárné a levné výrobě energie, vyráběné v Třebovické elektrárně na území ČSR.“²⁰⁶

K názoru, že Třebovická elektrárna by měla zůstat na území Československa, se souhlasně připojují Moravskoslezské elektrárny. Vrchní ředitel elektrárny Němec udává dohromady asi 10 logických důvodů, proč by elektrárna měla zůstat na československém území a na závěr zprávy soudí, že: „Německým zábohem bylo naše národní hospodářství zbaveno hlavních

²⁰⁶ Národní archiv v Praze, Ministerstvo železnic, Praha, č. 813, kart. 3198

zdrojů energie (Vranov, Střekov, Ervěnice, Poříč) a jest proto na místě, aby pro okleštěné naše národní hospodářství zůstala nám alespoň ET (elektrárna v Třebovicích pozn. aut.), která leží na území českém a jen 350 m od hranic a nikoliv v území, obývaným německým obyvatelstvem, jako Poříčí nebo Ervěnice, které dokonce leží daleko od etnografického rozhraní. Ponechání ET v záboru bylo by nutně pocíťováno jako projev zlé vůle proti našemu národnímu hospodářství. Toto poškození našeho národního hospodářství musilo by dokonce Německo samo doplácet.“²⁰⁷

Další případem, kde nové rozhraničení narušilo hospodárné fungování po stránce energetiky a hospodářství byly Škodovy závody, konkrétně elektrická centrála Škodových závodů v obci Nýřany u Plzně. V bezprostřední blízkosti Plzně měly Škodovy závody v obci Nýřany vybudovanou parní elektrickou centrálu. Potřebné uhlí dodával centrále důl Krimich II, nalézající se na katastru obce Tlučná, asi 2 km od centrály. Kapacita centrály byla 13.000 kW a proud byl dodáván především vlastnímu dolu Krimich jako nutný doplněk Škodovým závodům v Plzni. Proud byl veden z elektrické centrály dálkovým vedením do plzeňských závodů. Zachování této elektrické centrály v Nýřanech bylo pro Škodovy závody eminentní důležitostí, protože to byla jediná rezerva pohonné síly v případech poruch a nedostatku proudu v elektrické ústředně plzeňského závodu. Proto tyto skutečnosti Škodovy závody oznamují 11. října 1938 Ministerstvu zahraničních věcí.²⁰⁸

Německá strana svým jednáním častokrát porušovala svá práva. Moravské elektrárny v dopise Ministerstvu zahraničních věcí, upozorňují na četné případy, ve kterých říšskoněmecké elektrárenské společnosti bez ohledu na platné smluvní závazky a majetková práva, přepojují část sítí, které patří podepsaným společnostem na sítě své a používají je k přenosu elektrické energie. Je zde tedy doloženo, že německá strana (a to nejen v tomto případě) překročila svou pravomoc v chování k soukromím subjektům a společnostem. Dokonce, dle této zprávy také propouštějí zaměstnance a probíhají inventury, soupisy sítí a zařízení.²⁰⁹ Na základě těchto dokladů si lze představit, že nedostatek energie po odstoupení území a elektráren byl velmi vážný a znamenal pro druhou republiku jeden z naléhavých problémů.

Odevzdání území a majetků se dotýkalo částečně lodního parku a na Labi a Odře. Jeho část měla být podle usnesení ministerské rady odevzdána Německu. Nicméně bylo nutné vyřešit

²⁰⁷ Archiv Ministerstva zahraničních věcí, sekce IV. národohospodářská, karton 467

²⁰⁸ Archiv Ministerstva zahraničních věcí, sekce IV. národohospodářská, karton 467

²⁰⁹ Archiv Ministerstva zahraničních věcí, sekce IV. národohospodářská, karton 467

například to, jak stát zmíněné lodi od společností získá, případně jakou jim za ně poskytne náhradu. Ministerstvo veřejných prací navrhovalo, aby ministerská rada uznala zásadní nárok společností na náhradu, která by byla dojednána s těmito společnostmi (tj. s plavební společností labskou a oderskou). Stát měl v těchto společnostech pohledávky i podíl, takže odškodnění mělo být dojednáno dodatečně.²¹⁰

Mezi firmami panovaly obavy ze zakládání nových podniků nebo přesídlení společností, které by pro ně znamenaly neblahou konkurenci. Zároveň bylo varováno před provozováním obchodů zahraničních firem, které mají svá bydliště v oddělených územích Československa, ale obchodují v Československu. Obchodní živnostenská komora v Brně proto vyžadovala, aby bylo učiněno zákonné nařízení, které by prodej zahraničních výrobků v Československu zakazovalo, a aby byl prodej zahraničních výrobků povolen výhradně jen tuzemským zastupitelským firmám. Závažným problémem se stalo ne ojedinělé zneužívání značky „Made in Czechoslovakia“ sudetoněmeckými firmami.²¹¹

Zahraniční obchod, byl poté, co vstoupila v platnost Mnichovská dohoda podstatně omezen. Český politik, národohospodář a představitel Ústředního svazu čs. průmyslníků František X. Hodač a další odborníci, odhadovali značné snížení obratu zahraničního obchodu až o 50%, avšak tyto pesimistické odhady se nenaplnily. Nakonec dosáhl obrat zahraničního obchodu z roku 1939, 75% obratu z února 1938.²¹² Zpráva Konsulátu československé republiky v Casablance, sděluje, jaké je pomnichovské vnímání československého průmyslu a vývozních možností průmyslových firem. Odstoupení československých pohraničních území Německu a Polsku, vyvolalo mezi hospodářskými kruhy a dovozci v Casablance dojem, že zmenšené Československo se stalo státem převážně zemědělským, a že s jeho průmyslovými výrobky již nebude možné počítat při dovozu do francouzského Maroka. Konzulát vyvracel tyto mylné názory od případu k případu, ale současně se obával, že bude zapotřebí učinit více, aby se zde tyto názory nestaly obecným přesvědčením.²¹³

Generální konsulát československé republiky v Hamburku dne 18. listopadu 1938 uvádí, že dle jeho názoru je nyní možné počítat s nezmenšenou, ne-li dokonce se zvětšenou poptávkou po československých výrobcích na všech zahraničních trzích. Přesto, že nebezpečný a nesprávný projev zahraničního tisku o antisemitském hnutí v Československu mohl mít neblahé důsledky pro export.

²¹⁰ Archiv Ministerstva zahraničních věcí, sekce IV. národohospodářská, karton 467

²¹¹ Archiv Ministerstva zahraničních věcí, sekce IV. národohospodářská, karton 700

²¹² GEBHART, Jan a KUKLÍK, Jan, str. 168

²¹³ Archiv Ministerstva zahraničních věcí, sekce IV. národohospodářská, karton 700

Takovéto zprávy o šířícím se antisemitismu se objevovaly v jihoafrických novinách a zprávách, které jim dodávala hlavně londýnská zpravodajská kancelář Reuters a pařížská Havas. Mělo to pak za následek, že řada židovských obchodníků v jižní Africe vážně pomýšlela na bojkot československého zboží. Zástupce Exportního ústavu Československého varuje těmito slovy: „Prozatím musím Vás upozornit znovu na to, že náš zdejší obchod byl jistě okamžitě a naprosto ruinován, kdyby malý stát provozoval politiku protižidovskou po vzoru německém.“²¹⁴ Pro ilustraci vývozu do Jihoafrické republiky, lze uvést, že v roce 1933 sem bylo vyvezeno za 47,9 mil. Kč a v roce 1937 už dokonce za 142,2 mil. Kč, tj. o 203% více.

Podobná zpráva přichází například ze Záhřebu v Jugoslávii, kde zástupce píše: „Dověděl jsem se, že v Československu byly protižidovské demonstrace, a že se připravuje taktéž protižidovský zákon. Je nesporné, že po všech událostech v poslední době je mnoho židů v ČSR, kteří nejsou vítáni. Měla by se ale tato otázka řešit tak, aby nenastal bojkot ČSR, jaký se provádí proti Německu. ... Má-li Československo zájem na vývozu, bylo by dobré, kdyby této otázce věnovalo více pozornosti.“²¹⁵

Americká importní firma Almo Trading and Importing Co, Inc, New York, píše Exportnímu ústavu toto: „Četli jsme v denním tisku, že asociace Sokol v Československu vybízí československou vládu, aby vykázala ze země všechny židy, kteří se přistěhovali po roce 1914. Píšeme Vám proto, že náš evropský representant Mr. Max Moses, který se usadil v Praze před 2 lety, našel a vybudoval pro nás v Československu velké zdroje nákupní. Náš dovoz československého zboží stoupal velkým tempem. Jsme proto velmi znepokojeni a plní obav, aby propaganda sportovní asociace Sokol nebyla příčinou vypovězení mého bratra. Vzhledem k tomu, že opustil Německo pro politické poměry v oné zemi, není možno, aby se tam navrátil, a kdybychom byli nuceni odvolat jej z Prahy do jiné země, museli bychom přerušit své obchodní spojení s československými výrobci a zadat své objednávky u továren v jiných zemích.“²¹⁶ Vývozu jistě nenapomáhala ani promluva říšského ministra financí Funka, který mluvil v tom smyslu, že Československo se stalo státem agrárním.²¹⁷

Ve skutečnosti byly snahy pro přebudování průmyslu důkazem, že se Československo nechtělo vzdát velké hospodářské úlohy, kterou mělo včerejší Československo. Bylo usilovně pracováno na tom, aby se co největší část podniků přesídlila z obsazeného území do nynějších oblastí. Svou továrnu měl zájem přesídlit i Emil Schling, majitel závodu, továrny na krajkové

²¹⁴ Archiv Ministerstva zahraničních věcí, sekce IV. národohospodářská, karton 700

²¹⁵ Archiv Ministerstva zahraničních věcí, sekce IV. národohospodářská, karton 700

²¹⁶ Archiv Ministerstva zahraničních věcí, sekce IV. národohospodářská, karton 700

²¹⁷ Archiv Ministerstva zahraničních věcí, sekce IV. národohospodářská, karton 700

papíry a speciálního papírového zboží. (*Obrázek 5*) Tvrdí, že pro Německo jeho podnik nemá velkého významu z toho důvodu, že stejné zboží se vyrábí v Německu nejméně v deseti továrnách. Vyráběl 50-60 % pro vývoz, z tuzemských surovin.²¹⁸ Je potřeba také poznamenat, že v posledních letech před Mnichovem, v době mezinárodního politického neklidu, byla průmyslová výroba většiny průmyslových odvětví přenesena do bezpečí ve vnitrozemí. Hrozil zde tedy spíše problém přeindustrializace státu a nedostatek uhlí. Avšak řešení tohoto nedostatku nabízela finanční pomoc od Anglie a Francie. Územní změnou zůstalo téměř nedotčeno strojnictví a na světovém trhu zůstala také československá ocel. Nezměnila se také vývozní kapacita elektrotechnického průmyslu, motorových vozidel, železa, kožených výrobků. Vážné ztráty však utrpěl dřevařský průmysl, výroba porcelánu, jelikož byla ztracena ložiska kaolinu a tzv. jablonecký průmysl. Nová kolébka jabloneckého průmyslového odvětví se však započala budovat v Pojizeří. Z textilního průmyslu byl nejvíce zasažen průmysl bavlnářský a umělého hedvábí. Velmi značný úbytek byl také v chemickém průmyslu, nahrazování však probíhalo poměrně rychle. Předběžná čísla vývozu a dovozu z listopadu 1938 přesto naznačovala pasivum obchodní bilance ve výši cca 1 miliardy Kč.²¹⁹

Pro udržení obchodních styků, zasílá Obchodní a živnostenská komora v Praze dopis všem obchodním komorám v Evropě i v zámoří, v němž nabízí své bezplatné služby k zprostředkování obchodních styků. Zároveň zdůrazňuje, že nedávným oddělením pohraničních území Československá republika neztrácí svůj eminentní zájem na vzájemné výměně zboží se všemi státy, s nimiž byly dříve pěstovány cílé styky.²²⁰

Dále pokračoval proces odlivu francouzského a britského kapitálu a uvolňoval se prostor pro Deutsche Bank, Dresdner Bank a pro další velké německé průmyslové podniky. Velký zájem projevovalo vedení říšskoněmeckého průmyslu o Škodovy závody a Vítkovické železárny, pro jejich vhodnost k doplnění výzbrojního programu. Tomuto tlaku však čeští průmyslníci a finančníci odolávali.²²¹ Pobočky bank v zabraném území, provázela řada problémů. Četné pobočky se znenadání ocitly v zahraničí. Ihned byla zahájena jednání, směřující k převodu těchto bank na říšskoněmecké banky. Celkem 23 předaných poboček, včetně budov, věřitelských účtů, vkladů, mělo přejít na Deutsche Bank, která měla tyto pobočky převzít od 1. listopadu 1938. Účty dlužnické byly podrobně přezkoumány a celková suma těchto účtů cca 700 milionů měla být z větší části převzata. Speciálně u některých

²¹⁸ Archiv Ministerstva zahraničních věcí, sekce IV. národohospodářská, karton 700

²¹⁹ Archiv Ministerstva zahraničních věcí, sekce IV. národohospodářská, karton 700

²²⁰ Archiv Ministerstva zahraničních věcí, sekce IV. národohospodářská, karton 700

²²¹ GEBHART, Jan a KUKLÍK, Jan, str. 170

dalších účtů, (na nichž mělo Československo kapitálovou účast na podkladě akciového majetku) bylo naplánováno další dodatečné jednání. Osoby, které změnilly své bydliště v důsledku politických událostí a měly vklady u těchto peněžních ústavů, měly mít právo na své vlastnictví i na jeho převod na základě mezistátní úmluvy.²²²

Zástupce československého ministerstva financí Dr. Sláma přednesl v Berlíně požadavek spravedlivého rozdělení státního dluhu, který k 30. 9. 1938 obnáší asi 50 miliard Kč. V rozpravě byly rozebírány všechny části dluhu a Němci se zajímali zvláště o dluhy zbrojní, s tvrzením, že jsme vydali na zbrojení 17 miliard Kč. Dr. Sláma dále uvedl: „Náš plán vychází ze zásady, že Německo v důsledku nabytí části československého území má převzít i přiměřenou část československého státního dluhu. Československo jednak převzalo část dluhu bývalé monarchie Rakousko-uherské, jednak uzavřelo dluhy vlastní. Tyto dluhy částečně zatěžují také území získané Německem. Kdyby bylo nikdy toto území nepatřilo k Československu, byl by československý dluh o tuto část menší. Dále tu jde o tyto otázky: které dluhy, podle jakého data, podle jakého klíče bylo by rozdělit a jakým způsobem by Německo mohlo vyrovnati takto vypočtený svůj podíl.“²²³ V Mnichovské dohodě však není o státním dluhu zmínka a Německo tak nebylo povinno v tomto směru k ničemu. Ovšem česká strana poukázala na to, že dohoda sama o sobě je velmi stručná a odkazuje veškeré otázky mezinárodnímu výboru. Dále zástupci vyslanectví poukázali na okolnosti, za jakých k Mnichovské dohodě došlo a jaká byla naše účast při tom.

Z archivních materiálů je patrné, že 17. března 1939 bylo nařízeno opatření proti umělému zvyšování cen potravin, textilií, atp. a také zároveň proti cenám vyšším, než jaké byly požadovány ke dni 1. března 1937.²²⁴ Napjatá mezinárodní situace a reálné očekávání brzké válečné situace, měnilo a zásadním způsobem ovlivňovalo veřejné podvědomí, které se následně promítalo do reality. Ministr vnitra Dr. Fischer v dopise, který byl adresován ministerstvu obchodu na závěr zprávy, která má být co nejdříve ohlášená v rozhlase varuje spotřebitele před nadměrným hromaděním a nákupem životních potřeb, jelikož úřady mají právo tyto předměty „kdykoli požadovati od toho, kdo je má u sebe“²²⁵ Můžeme tedy soudit, že takovéto opatření začaly společnosti a spotřebitelé podnikat z důvodu brzkého očekávání zhoršené situace. Stát proto musel nějakým způsobem reagovat, zasáhnout a hrozit pokutou i

²²² Archiv Ministerstva zahraničních věcí, sekce IV. národohospodářská, karton 700

²²³ Archiv Ministerstva zahraničních věcí, sekce IV. národohospodářská, karton 465

²²⁴ Národní archiv v Praze, Ministerstvo průmyslu, obchodu a živností, Ministerstvo vnitra č.15.316/1939-11, Bezdůvodné zvyšování cen předmětů a úkonů potřeby (31760-38)

²²⁵ Národní archiv v Praze, Ministerstvo sociální péče, Praha, č. 367, kart. 957, P 3185, 6. 10. 1938

odnětím svobody, aby nedošlo k nekontrolovatelné situaci a panice. Nemluvě o problémech se zásobováním potravinami a udržováním „železných obilných zásob“, na kterých se obtížně snažily dohodnout jednotlivá ministerstva mezi sebou již 27. května 1938.²²⁶

Vážným tématem v souvislosti s hospodářstvím země, bylo ohrožení velké části cenných uhelných pánví, a tedy ohrožení obchodu, vývozu a energetiky ČSR v důsledku nové úpravy hranic. Šlo pochopitelně zejména o východní, „kvalitně nejlepší polovici ostravsko-karvinské kamenouhelné pánve (16 dolů v politickém okrese frýštátském z celkového počtu 32 dolů této pánve) a o hnědouhelnou pánev severozápadních Čech (Most, Teplice, Chomutov).“²²⁷

Jak již bylo řečeno, bylo zabráno mnoho uhelných pánví, a tak bylo nutné do podniků uhlí dovážet. To dokládá několik povolení dovozu uhlí z Maďarska (ze zabraného území), například pro papírnu ve Slavošovicích, pro firmu Blasberg – Hnusta – Likier, a mnoho dalších, zejména pro průmyslové účely.²²⁸

Úhrnná spotřeba uhlí činila v roce 1939 celkem 13,6 mil. tun., z toho bylo kryto domácí produkcí asi 10 mil. tun., takže zbývalo k dovozu 3,6 mil. tun v hodnotě kamenného uhlí. Jednalo se s Polskem o dovozu 1,8 mil. tun kamenného uhlí a na Německo zbývalo tudíž 1,8 mil tun.²²⁹

Předpoklad úbytku těžby černého a hnědého uhlí, oproti situaci před záborem území dokumentuje jednoduchá, ale výstižná *Tabulka 1. a Tabulka 2.*

²²⁶ Národní archiv v Praze, Ministerstvo sociální péče, Praha, č. 367, kart. 957, P 3185, 6. 10. 1938

²²⁷ Národní archiv v Praze, Ministerstvo sociální péče, Praha, č. 367, kart. 957, P 3185, 6. 10. 1938

²²⁸ Archiv Ministerstva zahraničních věcí, sekce IV. národohospodářská, karton 468

²²⁹ Archiv Ministerstva zahraničních věcí, sekce IV. národohospodářská, karton 468

Černé uhlí: (Těžba v roce 1937)²³⁰

Tabulka 1

obvod	celkem	doly, které v ČSR pravděpodobně zůstanou
Praha	238,110 t	238,110 t
Slaný	1,656,867 t	1,656,867 t
Plzeň	935,546 t	467,867 t
Chomutov	5,422 t	5,422 t
Kutná Hora	568,141 t	227,500 t (Svatoňovice)
Č. Budějovice	2,799 t	2,799 t
Brno	483,011 t	483,011 t
Ostrava	12,951,900	4,818,600 t
Celkem	16,951,173 t	7,900,082 t

Z celkové těžby 16,954.173 tun černého uhlí, mělo být po Mnichovské dohodě Československo schopno vyprodukovat 7,900.082 tun.

Hnědé uhlí: (Těžba v roce 1937)²³¹

Tabulka 2

obvod	celkem	doly, které v ČSR pravděpodobně zůstanou
K. Vary	3,353,014 t	0
Chomutov	2,974,747 t	?
Most	8,574,324 t	?
Teplice	1,818,358 t	?
Kutná Hora	23,449 t	0
Č. Budějovice	97,474 t	97,474 t
Brno	466,731 t	466,731 t
Ostrava	410 t	0
Slovensko	733,195 t	733,195 t
Celkem	18,041,702 t	1,297,400 t

Z celkové těžby 18,041.702 tun hnědého uhlí, mělo být po Mnichovské dohodě Československo schopno vyprodukovat 1,297.400 tun.

²³⁰ Národní archiv v Praze, Ministerstvo sociální péče, Praha, č. 367, kart. 957, P 3185, 6. 10. 1938

²³¹ Národní archiv v Praze, Ministerstvo sociální péče, Praha, č. 367, kart. 957, P 3185, 6. 10. 1938

Záborem a okupací příhraničních krajů, vzniká nespočet komplikací v dopravě železniční a silniční i s průmyslovými podniky, které už od hospodářské krize, často ležely ladem. Městský úřad v Klatovech řeší nespočet problémů a mimo jiné je vznesen požadavek na řešení dopravní situace, která si aktuálně žádala úpravu, návrhem dálkové spojovací silnice z Klatov přes Nepomuk, Rožmitál, Příbram do Prahy. „Silnice tato jest vzhledem k nynějším poměrům a v náhradu za nedostatek železnic v území dotčeném nejvýš naléhavá. Zkrátí silniční spojení mezi západními a středními Čechami. Jest už v jednotlivých úsecích projednána, dohodnuta a částečně i vyřešena a hotova, takže se jedná jen o provedení nedokončených spojů.“²³²

Ze zabraného území se vystěhovalo mnoho továrních podniků a ty by rádi obnovily svoji činnost na českém území. Konkrétně opět v Klatovech se vyskytovalo několik továrních objektů, které ležely ladem. Dle místního úřadu by mohly být snadno a levně upraveny a použity pro nové průmyslové podniky, „aby provádění potřebných investic byla chudému a nezaměstnanému lidu na českém západě opatřena práce, a aby poskytnutím zaměstnání obyvatelstvu v našich krajích zabezpečen byl žádoucí klid, pořádek a spokojenost.“²³³

Jeden z velkých průmyslových podniků, závod Ringhoffer-Tatra, je nucen řešit ztrátu své továrny a musel přesunout výrobu na československé území, což pro ně znamená značné finanční zatížení. Obrací se proto na Ministerstvo železnic se žádostí o umožnění přepravy vozů, jelikož bylo potřeba dokončit objednávku v Praze a ne v Kopřivnici, protože zde byla továrna společnosti zabráná. Pro tento podnik znamenal zábor velké ztráty. Žádají Ministerstvo železnic, aby jim „povolilo pro tento skutečně nebývalý případ takový tarif, aby naše ztráty, které jsme utrpěli jednak zabráním našich továren, jednak přerušením a přenášením výroby, nebyly ještě zvětšovány velikými dopravními výdaji.: Dovolujeme si zdvořile požádati o umožnění přepravy objednaných a dosud nedohotovených vozů, které mají býti dodělány podle přání Ministerstva dopravy na území Česko-Slovenské republiky. Dle dnešní dohody přepravili bychom vozy ze stanice Studénka do stanice Smíchov přímými nákladními listy a zaplatili železniční přepravné dle tarifní třídy XII. tj. 14,95 Kč za 100 Kg. Návratkem poskytl byste nám výjimečně trať Hranice n/Beč.-Smíchov/308 km/ sazbu 30 Kč za vůz a km, která platí jinak pro přepravu prázdných soukromých vozů. Přerušením výroby a hlavně pak přenesením dokončovacích prací na vozech do jiného závodu na území ČSR, nežli ve kterém bylo se stavbou vozů započato, jsme a ještě budeme značně zdrženi ve výrobě, čímž nám vzniknou mimořádně velké výrobní náklady, a proto prosíme, aby nám aspoň přeprava

²³² Národní archiv v Praze, Ministerstvo sociální péče, Praha, č. 367, kart. 957, P 3185

²³³ Tamtéž

vozu se Studénky na Smíchov byla usnadněna poskytnutím zlevněné sazby 30 haléřů za vůz a tarifní kilometr.²³⁴

Jaké byly škody po záboru území, ať už na životě, zdraví, svobodě nebo na majetku movitém, či nemovitém dokumentuje zpráva „Soupis škod vzniklých v důsledku obsazení území Česko-Slovenské republiky a v důsledku posledních politických událostí.“ škody přihlášené v době od 5.3 do 24.4 1939 byly dle tohoto dokumentu následující.

- a) na životě, zdraví a svobodě
 - a. Německým zábořem – 1 443 325,-
 - b. Polským zábořem – 440 258,-
 - c. Maďarským zábořem – 126 750,-
- b) Na majetku movitém a nemovitém
 - a. Německým zábořem: 24 231 297,-
 - b. Polským zábořem: 24 555 825,-
 - c. Maďarským zábořem: 20 518 183,-²³⁵

Finanční závazky státu na odstoupeném území, měly být převzaty stejně tak, jako území a československý stát se od těchto závazků distancoval a pozastavil jejich splácení do té doby, než bude na mezinárodních jednáních tato situace vyřešena a ošetřena. Výjimku tvořily pouze důvody hospodářské. V těchto případech bylo možné vyplatit zálohy na účet těchto závazků.:

- 1) za zcela nebo z části provedené stavby a práce na obsazeném území
- 2) za materiál a jiné movité věci dodané na obsazené území a tam zanechané
- 3) jiné podobné závazky než uvedeno ad 1) a 2), pokud se vztahují na obsazené území.²³⁶

Úvahy československé vlády ohledně úzké hospodářské spolupráce Československa s Německem (o této nutnosti přednesl při svém projevu již Rudolf Beran, předseda vlády) jsou zaznamenány v souhrnném stanovisku. Stanovisko bylo takové, že Československo si přálo co nejužší hospodářskou spolupráci s Německem, neboť si bylo vědomo, že je s Německem jednoznačně velmi těsně hospodářsky spjato (dopravou, výměnou zboží atd.). Československá vláda soudila, že by bylo i pro Německo prospěšné, aby si Československo zachovalo navenek samostatnou obchodní politiku a rovněž i určité vnitřní předpoklady pro ni. Pro toto tvrzení jsou dle názoru československé vlády tyto důvody: „1) Hospodářská struktura Československa vyžaduje dovoz asi 8 miliard Kč, hlavně surovin a polotovarů, jež lze jen z části

²³⁴ Národní archiv v Praze, Ministerstvo sociální péče, Praha, č. 367, kart. 957, P 3185

²³⁵ Národní archiv v Praze, Ministerstvo sociální péče, Praha, č. 367, kart. 957, P 3185, 5..3.-24.4. 1939

²³⁶ Národní archiv v Praze, Ministerstvo sociální péče, Praha, č. 367, kart. 957, P 3185

v Německu opatřiti. 2) Proto je nutný vývoz, hodnotou vyšší než předpokládaný dovoz, k úhradě jiných pasivních složek platební bilance. 3) Tento vývoz Německo může převzít jen z menší části. 4) Bylo by zbytečné hledat nepřirozené prostředky odbytu v Německu, když předpoklady československého vývozu, zvláště do volné ciziny, jsou dány. 5) Zřízením celní unie mezi oběma státy nastalo by zvýšení cenové hladiny v Československu; tím by utrpěla schopnost soutěže Česko-Slovenska ve světě. 6) Celní unie nebo celní preference by patrně nebyly ani právně ani fakticky trpěny třetími státy. Tím by upadl česko-slovenský vývoz. 7) Z toho by vyplynulo ochuzení Česko-Slovenska, jež by pak bylo přítěží Německa. 8) Celní uníí by se nezvětšil vývoz Německa do Česko-Slovenska, naopak zchudnutím Česko-Slovenska by upadl.²³⁷

Úzké spolupráce mělo být docíleno jednak I. obchodně politickými instrumenty hospodářské spolupráce, jako například jednání o celně-tarifní smlouvu, o aplikaci dovozního a vývozního režimu, o vhodnosti Československa jako nákupního pramenu pro Německo (clearing). Československo by se mohlo stát vývozcem některých druhů německého zboží do ciziny, kam by jinak Německo nemělo vývozní možnosti. Vhodně upravenou platební úmluvou by navíc mohlo Československo fungovat jako vyrovnávací činitel mezi Německem a některými clearingovými státy střední a jihovýchodní Evropy.

A jednak II. soukromými dohodami výrobních odvětví. „Kromě dohod již sjednaných v minulých týdnech (v oboru papíru, chemie) rýsují se možnosti dalších dohod. Vhodnou jejich základnou mohou být platné kartelové dohody a smlouvy licenční, které lze rozšířit.“²³⁸

Závěrem tohoto shrnutí tedy je, že celní unie by ani na jedné straně nepřinesly užitek, naopak by zúčastněné státy (jednoznačně alespoň Československo) poškodily. Velmi úzká spolupráce s Německem se tak zdála dle československé vlády, zvláště s využitím účinných prostředků výše jmenovaných účelná a zaručovala by „plný úspěch intencí, jež obě vlády shodně sledují“.²³⁹

4.5. Otázky sociální

Hlavní a na první pohled nejpatrnější a nepřehlédnutelný důsledek Mnichovské dohody byl zábor příhraničních oblastí Československa. Mnichovská dohoda však přinesla současně mnoho dalších důsledků. Svár liberálně-demokratického systému s autoritativní demokracií,

²³⁷ Archiv Ministerstva zahraničních věcí, sekce IV. národohospodářská, karton 468

²³⁸ Archiv Ministerstva zahraničních věcí, sekce IV. národohospodářská, karton 468

²³⁹ Archiv Ministerstva zahraničních věcí, sekce IV. národohospodářská, karton 468

kteřá získávala podobu nastupující totality na „český způsob“ se výrazně projevoval v duchovním, kulturním a morálním klimatu druhé republiky. Tyto sféry života, zasáhla pomnichovská krize nejmarkantněji.²⁴⁰

Přebytek zaměstnanců a uprchlíků byl jeden z největších sociálních problémů druhé republiky. Na Ministerstvo dopravy se obrací i Ministerstvo sociální péče, respektive Ústav pro péči o uprchlíky při Ministerstvu sociální a zdravotní správy, II. odbor, zejména s problematikou nezaměstnanosti uprchlíků a problematikou s tím spojenou: vytváření nových pracovních míst. Zasláným dokumentem se Ústav obrací na zúčastněné státní úřady a veřejné i soukromé korporace s prosbou, aby se ujal jednotlivých úkolů, jejichž splnění napomůže vytvoření nutných nových pracovních míst. Ústav pro péči o uprchlíky žádá Ministerstvo obchodu a obchodní komory o „konkrétní návrhy, kde (v jakém oboru pracovním resp. podnikatelském) lze opatřit nové zaměstnání v námezdním poměru (nebo v samostatném povolání). A jakým způsobem by se toto nové zaměstnání nebo povolání dalo uskutečnit (jaké jsou potřebné předpoklady organizační, např. výcvikové kursy, informační kursy pro podnikatele, organizační pomoc zájmových organizací, svépomoc interesentů, apod.). Přitom by bylo zejména nutné poříditi přehled, které průmyslové obory je třeba rozšířiti, které zboží se u nás zvláště hledá, kterého zboží je třeba pro vývoz.“²⁴¹

Ústav pro péči o uprchlíky se obrací v podobném duchu na Ministerstvo zemědělství, Ministerstvo veřejných prací, Ministerstvo dopravy a Státní úřad pro propagandu, který by měl například údajně propagovat hesla: „větší spotřeba, větší odbyt, větší výroba, - více pracovních příležitostí“²⁴²

V souvislosti s uprchlíky se plánovala státní stěhovací akce. Jak dokládá dopis od Zemského úřadu adresovaný Ministerstvu dopravy v Praze, mohli se ke státní stěhovací akci přihlásit všichni státní zaměstnanci a bezplatně se jí tak účastnit. Nakonec se však přihlásilo pouze 1250 státních zaměstnanců z 16 000.²⁴³ Stěhovací akce pro uprchlíky byla projednávána v Karlových Varech a v Ústí nad Labem 13. 12. 1939. V tomto ujednání byl vložen též čl. VI. berlínské dohody, uzavřené mezi vládou německou a československou v Berlíně dne 23. 9. 1938, který byl vykládán v tom smyslu, že lhůta (pro vystěhování, pozn. aut.) platí pouze pro podávání žádostí na povolení k přestěhování. Zemský úřad v Brně zjistil, že německé úřady si nevykládají toto ustanovení ve stejném smyslu (je to tedy další z mnoha problémů, ohledně výkladu nějakého ustanovení nebo významu pojmů), nýbrž odpírají

²⁴⁰ KUKLÍK, Jan, str. 102

²⁴¹ Národní archiv v Praze, Ministerstvo železnic, Praha, č. 813, kart. 3183

²⁴² Národní archiv v Praze, Ministerstvo železnic, Praha, č. 813, kart. 3183

²⁴³ Národní archiv v Praze, Ministerstvo železnic, Praha, č. 813, kart. 3183

prodlužovat lhůtu k vystěhování, která měla být podle ujednání prodloužena, nastanou-li žadateli nějaké překážky, pro které by se nemohl vystěhovat do 31. 1. 1939. Vznikla tak poměrně komplikovaná situace občanům, jejichž majetek zůstal v odtrženém území, a který chtěli přestěhovat do Československa. Zemský úřad v Brně dále udává v dopise „Byty v obsazeném území, stěhovací akce“, že Landrati nevyřizují žádosti občanů na vystěhování včas. „Četné osoby, které požádaly o povolení k vystěhování dne 15. 12. 1938, dosud nemají vyřízení, čímž jim bylo znemožněno, aby se vystěhovaly do 31. ledna 1939. Kdyby německé úřady trvaly na výkladu čl. VI. berlínské dohody v tom smyslu, že vystěhování musí být provedeno do 31. 1. 1939, pak by se tyto osoby vůbec nemohly pro krátkost lhůty vystěhovati, i kdyby snad do 31. 1. 1939 obdržely povolení od Landrata.“²⁴⁴ Dá se tedy říci, že německá strana činila mnoho překážek a to nejen v souvislosti se stěhovací akcí.²⁴⁵ Ministerstvu spravedlnosti byly hlášeny také případy, ve kterých německé úřady ve vyklizeném území nutily československé příslušníky k okamžitému vystěhování z bytů, aniž by jim ponechávaly přiměřenou lhůtu k uspořádání majetkových poměrů a zachovávaly výpovědní lhůtu. „V obcích Nýřany, Lhota a Litice na Plzeňsku nařídily prý orgány říšskoněmecké tajné policie asi 400-500 českým rodinám v družstevních domcích, aby se ze svých bytů vystěhovaly do 48 hodin. V Karlových Varech byla vydána obecní vyhláška, že Češi a Židé se mají vystěhovat z bytů nejdéle do 12. listopadu 1938, jinak, že budou vystěhováni z rozkazu obecního úřadu bez další záruky a náhrady. V Duchcově dokonce prý místní ordněři zavírají obchodníkům české národnosti obchody, výrobcům zastavují výrobu a odebírají tržbu. Obchodník Václav Štilip z Duchcova, který byl dříve velitelem hasičského sboru v Duchcově, byl prý zatčen a neznámo kam odvečen.“²⁴⁶ Případy nezvyklého nátlaku na obyvatelstvo (na vystěhování, rozkradení a poškození jejich majetku, odvečení osob) pak byly dále hlášeny také například Ministerstvu pošt. Ministerstvo spravedlnosti tak 30. října 1938 žádalo Ministerstvo zahraničních věcí, aby byl tento stav co nejdříve oznámen německé delegaci a německé vládě a zároveň byl vznesen požadavek, aby německá vláda: „učinila opatření k zastavení veškerých šikan československých státních příslušníků na vyklizeném území, z důvodu jejich státní příslušnosti, národnosti, politického smýšlení a dřívějšího jednání. A aby pro činy politické soudně nebo administrativně trestné vydala amnestii, jako se stalo rozhodnutím československé vlády ze 7. října 1938.“²⁴⁷ V této souvislosti dále

²⁴⁴ Národní archiv v Praze, Ministerstvo železnic, Praha, č. 813, kart. 3183

²⁴⁵ Národní archiv v Praze, Ministerstvo železnic, Praha, č. 813, kart. 3183, „Byty v obsazeném území, stěhovací akce“

²⁴⁶ Archiv Ministerstva zahraničních věcí, sekce IV. národohospodářská, karton 468

²⁴⁷ Archiv Ministerstva zahraničních věcí, sekce IV. národohospodářská, karton 468

Ministerstvo spravedlnosti žádá, aby byla projednána otázka bezdůvodného zatýkání, vyslýchání, konfinování a věznění. A aby bylo zastaveno nezákonné vypovídání z bytu bez zachování výpovědní lhůty.²⁴⁸

Československý stát se musel srovnat s tímto nepříznivým účinkem, který způsobila značná imigrace osob (uprchlíků z obsazeného území) na území uvnitř demarkační čáry. Osoby se měly hlásit na okresních (státních policejních) úřadech, podle nařízení zemského úřadu, vydaného na základě výnosu Ministerstva vnitra. Uprchlíci byli předvoláni na přihlašovací úřady, (okresní státní policejní úřady) kde byli vyzváni, aby vyplnili zvláštní tiskopis tzv. „Prohlášení“. Tato prohlášení se pak dělila do dvou skupin. V první skupině byla prohlášení, ze kterých bylo možné ihned usoudit, že by osoby nebyly při návratu do původního bydliště v obsazeném území ohroženy na životech a do druhé skupiny se řadila prohlášení, kde každý uprchlík měl uvést, proč opouští obsazené území, jelikož to bylo možné opustit pouze ze a) závažných důvodů. Nebo bylo nutné doložit údaje, které svědčí o tom, že b) uprchlíci přenesli na území různá zařízení, důležitá pro průmyslové podniky, případně zde hodlají pokračovat v průmyslovém podnikání. S tím bylo potřeba doložit, že c) průmyslovým nebo jiným podnikáním jsou nebo by mohli být z hlediska národohospodářského pro stát užiteční nebo nepostradatelní (pro udržení určitého průmyslového odvětví). Zpravodajské odbočky měly přezkoušet prohlášení z hlediska politického, zpravodajského a vojenského, zejména měly zjistit důvody, proč uprchlíci opustili obsazené území, případně proč se nemohou vrátit. Tyto údaje v prohlášeních měl posoudit Zemský úřad a rozhodnout poté o tom, které osoby (uprchlíky), lze považovat za národohospodářsky prospěšné. Těm se pak vydávalo povolení k pobytu. Osoby, pro které nebylo uděleno povolení k pobytu, byly vyzvány, aby v krátké lhůtě opustily území Československé republiky.²⁴⁹

V oblasti školství se společenské změny promítly tak, že škola měla být v období druhé republiky „národní (nacionalistická) a věřící“ a měla tak představovat první krok k převýchově národa. Ve školách bylo zavedeno povinné vyučování náboženství na základním stupni a s tím se do učeben vrátily kříže.²⁵⁰ Mělo dojít i k revizi osnov a být provedeno s tím spojené zpracování nových učebnic, tak aby vyhovovala katolickému výkladu dějin, o čemž se zmiňuje i Rudolf Beran (předseda vlády) na Národním shromáždění 13. prosince 1938.: „Obroda národní a obnova státu není myslitelná bez nové politiky školské

²⁴⁸ Archiv Ministerstva zahraničních věcí, sekce IV. národohospodářská, karton 468

²⁴⁹ Archiv Ministerstva zahraničních věcí, sekce IV. národohospodářská, karton 700

²⁵⁰ KUKLÍK, Jan, str. 102

a osvětové. Je třeba, abychom nové generace připravovali především na praktický život. Musíme zastavit školní nadvýrobu úřednického dorostu, pro který nebude v dohledné době umístění. Výchova pro život musí čerpat z pramenů národní kultury a být nesena duchem křesťanským. (*Potlesk.*) Musíme proto provést revisi celé školské soustavy, především školství středního. V českých zemích nepůjde jen o zmenšení počtu středních i jiných škol, nýbrž také o zjednodušení jejich různorodých typů. Národní školství musí vedle všeobecného vzdělání přihlížeti ke zvláštním praktickým potřebám regionálním. Školství odborné musí získati na pružnosti, aby se rychle přizpůsobovalo vývoji nových výrobních technik i modernizaci obchodu. Vybudováno bude školství živnostenské a rodinné. Těchto cílů by se však nedosáhlo, kdybychom neuskutečnili revisi učebních osnov a samozřejmě také revisi učebnic. Musí býti učiněn konec bezdůvodné velkovýrobě nových a nových učebnic, aby bylo dosaženo také jejich zlevnění.²⁵¹

Plynulost výuky na školách byla narušena a MŠANO²⁵² se tak potýkalo s přebytkem učitelů ze zabraného území, které bylo potřeba zapojit do výuky. Školy ve vnitrozemí tedy musely přijmout jak žáky, tak učitele z odstoupených území. Není divu, že na jednu třídu střední školy pak připadalo 39,7 studenta a na třídu české obecné školy 34,8 žáka a evidováno bylo 7000 učitelů bez místa.²⁵³ Na zabraném území se nacházelo pochopitelně značné množství škol, podle údajů z dokumentu až 152 103 českých žáků v území zabraném Německem a 33 490 žáků v území zabraném Polskem. Úsilí bylo směřováno na to, aby českým žáků bylo i nadále umožněno se vzdělávat v českých školách.²⁵⁴ Situace se změnila pochopitelně také učitelům z oblasti příhraničí. Z dopisu z 23. listopadu 1938 jsou patrné problémy s řešením nyní nezaměstnaných učitelů z oblasti příhraničí. V tomto případě se jednalo až o 1000 učitelů, které bylo nyní nutné zařadit na jiné adekvátní místo. Takovýchto problémů se zvyšující se nezaměstnaností učitelů a s řešením ubytování přibývalo a stávaly se těžko řešitelnými.²⁵⁵ Panovala všeobecná nejistota jak ze strany veřejnosti, tak ze strany státu. V souvislosti s učitelstvem, které setrvalo v zabraném území, vyvstalo několik otázek s řešením financování jejich platů a s vhodností jejich dalšího setrvání v postoupeném území, aby se zde stalo rádcem zbylému českému obyvatelstvu, kterého nebylo málo. V dopise Ministerstva školství a národní osvěty ze 13. října 1938, lze nahlédnout na problematiku škol a učitelů přímo. „Na území, které bylo v právě uplynulých dnech postoupeno německé nebo

²⁵¹ <http://www.psp.cz/eknih/1935ns/ps/stenprot/156schuz/s156002.htm> (cit. 7.5.2015)

²⁵² Ministerstvo školství a národní osvěty

²⁵³ KUKLÍK, Jan, str. 102

²⁵⁴ Národní archiv v Praze, Ministerstvo sociální péče, Praha, č. 367, kart. 957, P 3185, 15. 10. 1938

²⁵⁵ Národní archiv v Praze, Ministerstvo sociální péče, Praha, č. 367, kart. 957, P 3185, 23. 11. 1938

polské říši, zůstaly veřejné národní (obecné a měšťanské) školy s československým vyučovacím jazykem. V Čechách jde o 59 škol s 256 třídami a v zemi Moravskoslezské: na území postoupeném Německu o 245 škol s 821 třídami a na území postoupeném Polsku o 52 škol s 314 třídami. Jsou to školy českého obyvatelstva a jsou po stránce věcné udržovány školními obcemi. Ministerstvo školství a národní osvěty je toho názoru, že české učitelstvo těchto národních škol má setrvati na svých místech, aby vyučovalo děti českých rodičů, kteří nemají překotně opouštět svůj majetek ani zaměstnání v postoupeném území. Je ovšem možno, že německá (polská) říše nepřevzme ani toto československé učitelstvo, a že je bude potom nutno umístiti na jiných veřejných školách v Československu, podobně jako evakuované učitelstvo československých škol státních. Bude však v zájmu národa, aby učitelstvo neveřejných českých škol vytrvalo s českým obyvatelstvem v postoupeném území, pokud bude možno a aby bylo ostatnímu českému obyvatelstvu rádcem.²⁵⁶

„Do 1. listopadu 1938 bude však sotva rozhodnuto o tom, kolik českého obyvatelstva a kolik českých dětí zůstane v zabraném území a sotva bude také rozhodnuto o tom, zda tito čeští učitelé budou převzati od tohoto dne druhou říší, resp. zda jim budou z prostředků druhé říše poskytovány příslušné platy. Proto bude nezbytně nutno, aby náš stát poskytl tomuto učitelstvu, bude-li moci setrvati ve své učitelské činnosti na území postoupeném i po 31. říjnu t.r. služební plat za měsíc listopad 1938.“²⁵⁷ Ministerstvo školství a národní osvěty tedy navrhovalo, aby se vláda usnesla ve prospěch učitelstva veřejných, národních, obecných nebo měšťanských škol a učitelů, s československým vyučovacím jazykem, kteří zůstali v postoupeném území a poskytla služební plat i za měsíc listopad, roku 1938. (V případě, že do té doby nebude tato problematika převzata jiným státem, tedy Německem, Polskem nebo Maďarskem)

První republika se pyšnila svobodou slova a tisku, což se po Mnichovu změnilo a cenzurní praxe se zostřila. „Cenzuře byly podrobeny nejen veškeré tiskoviny, ale i filmová a divadelní představení, telegrafy, telefony i provoz rádiových a reprodukčních zařízení. V období druhé republiky zaniklo téměř 1900 periodik“²⁵⁸ O této problematice se zmiňuje Rudolf Beran na Národním shromáždění 13. prosince 1938.: „Za samostatného kulturního činitele považujeme tisk, rozhlas a film. Jim připadá v moderním státě nejodpovědnější poslání tvůrců veřejného mínění a národního charakteru. Stát má právo, ba víc, má povinnost upravovat poměry v

²⁵⁶ Národní archiv v Praze, Ministerstvo sociální péče, Praha, č. 367, kart. 957, P 3185, 13. 10. 1938, „Učitelstvo československých veřejných národních škol v postoupeném území. Služební platy na měsíc listopad 1938.“

²⁵⁷ Národní archiv v Praze, Ministerstvo sociální péče, Praha, č. 367, kart. 957, P 3185, 13. 10. 1938, „Učitelstvo československých veřejných národních škol v postoupeném území. Služební platy na měsíc listopad 1938.“

²⁵⁸ KUKLÍK, Jan, str. 103

tisku, v rozhlase a ve filmu s hlediska vyšší své potřeby a zavést v nich řád přísné mravní, věcné, politické i kulturní odpovědnosti. (*Potlesk.*) Vláda učiní proto v tomto směru postupně všechna potřebná opatření. V oboru státní, tiskové a informační služby provede vláda účelně soustředění této služby s největším urychlením.²⁵⁹

Bodem Mnichovské dohody byla amnestie ve správních věcech trestních a následná všeobecná amnestie, tedy i pro obyvatelstvo české a slovenské národnosti, která vyústila později. „Na základě soudní administrativní amnestie, bodu 8. Mnichovské dohody, kde se předpokládala amnestie občanů polské a maďarské národnosti, (dále rozšiřuje toto rozhodnutí o amnestii pro politické trestné činy, spáchané zdejšími nebo cizími státními občany německé národnosti), navrhuje Ministerstvo spravedlnosti prezidentu republiky také všeobecnou amnestii. Jako hlavní důvod je uveden, že obyvatelstvo národnosti české, slovenské a obyvatelstvo Podkarpatské Rusi bylo značně finančně zatíženo, proto by nebylo spravedlivé tresty vydobývat, zvláště samozřejmě v souvislosti s amnestií pro občany německé, polské a maďarské národnosti.“²⁶⁰

Ve zprávě Zemského úřadu v Brně jsou popisovány zejména hospodářské poměry v pohraničí, nicméně lze z ní vyvodit mnoho dalších informací, které měly značný dopad na obyvatelstvo. V této zprávě je na základě poznatků a informací získaných policejním ředitelstvím v Moravské Ostravě podána zpráva o poměrech v říšskoněmeckém pohraničí. Zemský úřad zde uvádí, že „Ceny téměř všech předmětů výživy stouply v porovnání se stavem koncem r. 1932 o více než 100%. Citelný je nedostatek tuků, gumového zboží, kůže a látek. Látky domácí výroby jsou bezcenné a prakticky neupotřebitelné, neboť pozůstávají jen z náhradních surovin (kopřiv apod.). Bojkot židovských obchodů postupně přiosťruje. Státní veřejní zaměstnanci dostali úřední seznam židovských a křesťanských obchodů a nesmí v židovských obchodech nakupovati. Příslušníkům strany NSDAP a všech okrajových složek je nákup u židů přísně zakázán. Árijci, kteří nakupují v židovských obchodech, jsou vedeni v seznamech, které jsou uveřejňovány. Ve zvláštních pozoruhodných případech je zákazník dokonce fotografován v okamžiku, kdy vkročí do židovského obchodu. Židovští obchodníci nesmí žádného zaměstnance – árijce propustiti, i když věrohodně prokáží, že pracovní síla je naprosto zbytečná.“²⁶¹ Dále zaznamenávají zejména nárůst nájmů i úbytek stavební činnosti. Co se týče platů úředníků a dělníků, ty se dle Zemského úřadu v Brně od roku 1933

²⁵⁹ <http://www.psp.cz/eknih/1935ns/ps/stenprot/156schuz/s156002.htm> (cit. 7.5.2015)

²⁶⁰ Národní archiv v Praze, Ministerstvo sociální péče, Praha, č. 367, kart. 957, P 3185, 8. 10. 1938

²⁶¹ Národní archiv v Praze, Ministerstvo sociální péče, Praha, č. 367, kart. 957, P 3185 (?)

nezměnily, nicméně, nově bylo nutné odevzdávat jednu třetinu platu na příspěvky pro různé účely strany. Projevy nespokojenosti nebyly patrné z toho důvodu, že obyvatelstvo je značně zastrášeno. Že byl nový režim přijímán skupinou, která byla na režimu finančně závislá, překvapivé není, zásadní je však zmínka toho, že i u osob, jejichž protifašistické smýšlení bylo známo, převládala zaujatost proti ČSR. Z toho je možné vyvodit, že veřejnost nebyla schopna odolat tlaku propagandy vládního rozhlasu a na základě toho si lze představit obrovskou sílu pro manipulaci s veřejným míněním pomocí medií a propagandy přesto, že bylo jednoznačně lživé. Nový režim, byl v pohraničí přijímán hlavně mládeží.²⁶²

Hospodářské a sociální problémy po Mnichovské dohodě vyvolávaly určitou nevoli a odstup k cizincům, což je patrné v dopise od Lékařů Olomoucké župy, kde výslovně žádají jiné zacházení s cizinci a ve své komoře je vůbec nechtějí.: „Ve zmenšeném státním území není místa pro cizince. Žádáme, aby byla s okamžitou platností zrušena všechna povolení k výkonu praxe, ať soukromé nebo ústavní, která byla dosud udělena cizincům. Domovská příslušnost, pokud ji cizinci získali po roce 1914, budiž zrušena. Ty lékaře, kteří jsou příslušní do zabraného území a nejsou národnosti české, považujeme za cizince...“²⁶³ „Druhá republika uvolnila stavidla také v nárůstu protizidovských vystoupení, jež byla dobově spjata s odsuzováním svobodného zednářství. Židé byli ještě před přijetím zákonných opatření ostrakizováni z české společnosti. Začali být omezováni při výkonu zaměstnání, předčasně penzionováni či propouštěni ze státní správy.“²⁶⁴ Lékařské, advokátní a další profesní organizace začaly usilovat o vyloučení židovských členů, protože v nich viděly možnost omezení konkurence a tím pádem i posílení svého sociálního postavení (viz výše zmíněný dopis od lékařů Olomoucké župy, kteří však ve skutečnosti žádají jiné zacházení s cizinci, nikoliv s Židy, které nejmenují).²⁶⁵ Antisemitskou rétoriku podporoval také samozřejmě vnější tlak ze strany nacistického Německa.²⁶⁶ Nicméně vláda k žádnému právnímu předpisu, podobnému zákonům norimberským nepřikročila. Protižidovská nařízení nakonec platila, ovšem motiv zde nebyl rasový, ale národnostní, na což mělo podstatný vliv i národní a společenské trauma způsobené Mnichovskou dohodou.²⁶⁷ Dále Kuklík soudí, že ještě tvrdší kurs vůči židům prosazovala Ústřední jednota československých lékařů a Jednota československých advokátů. Advokáti žádali zastavení praxe židovských kolegů, již měli

²⁶² Tamtéž

²⁶³ Národní archiv v Praze, Ministerstvo sociální péče, Praha, č. 367, kart. 957, P 3185, 5. 11. 1938

²⁶⁴ Národní archiv v Praze, Ministerstvo sociální péče, Praha, č. 367, kart. 957, P 3185, 5. 11. 1938

²⁶⁵ Národní archiv v Praze, Ministerstvo sociální péče, Praha, č. 367, kart. 957, P 3185, 5. 11. 1938, Dopis lékařů olomoucké župy

²⁶⁶ KUKLÍK, Jan, str. 100

²⁶⁷ KUKLÍK, Jan, str. 100

napříště působit jen v rámci své komunity. Toto tvrzení je také velmi podobné Dopisu lékařů Olomoucké župy, ti však žádají, jak již bylo řečeno, že chtějí vyřadit obecně všechny cizince.²⁶⁸

Mezi otázky sociální, které vyvstaly po připojení části území k Říši, patří také situace v souvislosti s pohledávkami zaměstnanců, kteří již nadále, podle platných zákonů znenadání nejsou součástí republiky. Předsednictvo ministerské rady požádalo poukazující úřady, aby svým bývalým zaměstnancům německé národnosti, kteří zůstali na území připojeném k Říši, vrátili splátky za nedodané plynové masky. Na to reagovala ministerstva a udávala, že splátky se nemohou vrátit, jelikož již není známé nové úřední působiště zaměstnanců a zároveň zpráva upozorňovala na skutečnost, že někteří zaměstnanci nevyrovnali při svém odchodu dlužné částky. Na tuto skutečnost upozornil také NÚKÚ²⁶⁹, který o tom vyrozuměl všechny poukazující úřady.²⁷⁰

V některých případech bylo navrhováno poskytnout hmotnou výpomoc zaměstnancům územní samosprávy. Úřady byly požádány, aby věnovaly pozornost naléhavým potřebám finanční nouze těchto skupin zaměstnanců a aby se jim poskytla finanční výpomoc alespoň po dobu největší tísně, dokud se nepodaří zajistit je existenčně. Tyto vrstvy zaměstnanců byly nuceny odejít ze zabraného území, tak jako mnoho obyvatel české nebo slovenské národnosti. Ve špatném postavení se ocitli také podnikatelé a živnostníci, kteří spoustu majetku museli přenechat v opuštěném území, jelikož na nemovitosti se dohoda vztahovala. Toto bylo pak v podstatě po celou druhou republiku předmětem vyjednávání a sporů, byť jen o význam slov, který však může měnit celkové vyznění a tedy vše, ohledně nemovitého majetku, který měl na území zůstat.

Důležité bylo sledovat postavení československého obyvatelstva v zabraném území, ke kterému bylo v souvislosti s tzv. „prováděním Mnichovské dohody“ hned několik dokumentů, které sdělovaly podstatnou změnu pozice československého a hlavně židovského obyvatelstva. Již v období před Mnichovskou dohodou byl tlak obyvatelstva německé národnosti a Sudetoněmecké strany sílící, což je již zmíněno v předešlé kapitole. V období druhé republiky pak byla veškerá nespokojenost, kterou Sudetoněmecká strana zpropagovala, namířena proti československému a židovskému obyvatelstvu. Bylo proto potřeba chránit a sledovat situaci a postavení obyvatel v zabraném území. Předmětem diskuse byla ochrana českého školství v zabraném území.

²⁶⁸ Národní archiv v Praze, Ministerstvo sociální péče, Praha, č. 367, kart. 957, P 3185, 5. 11. 1938, Dopis lékařů olomoucké župy

²⁶⁹ Nejvyšší účetní kontrolní úřad

²⁷⁰ Národní archiv v Praze, Ministerstvo sociální péče, Praha, č. 367, kart. 957, P 3185

Ministerstvo národní obrany poznamenalo k dopisu ministerstva školství, že „Ochrana českého školství v zabraném území, zejména v území zabraném Německem, je součástí širší otázky ochrany českého živlu vůbec. Podle různých zpráv, jež se v těchto dnech stále častěji vyskytují, se zdá, že na různých místech je české obyvatelstvo vydáno různým opatřením, jež mají ráz nepřátelského postupu: zavírání českých škol, nucení českých dětí návštěvě německých škol, vypovídání dělníků z práce, vypovídání českých obyvatel z obsazeného území, zabírání majetku kulturních a podobných institucí (Sokola apod.)“²⁷¹ „Z toho důvodu se zdá potřebným, aby bylo určité ústředí pověřeno úkolem sledovati stále postavení českého obyvatelstva na obsazeném území a postarati se, aby na postup vůči českému obyvatelstvu bylo včas a náležitě reagováno. Toto ústředí mohlo by míti k ruce k rychlejšímu projednání meziministerskou komisi, podobně jako existují tyto komise již pro jiné otázky vztahující se k zabranému území.“²⁷²

„Je žádoucí vytvořiti takové ústředí co nejrychleji, aby z našeho prodlení nezískala protější strana náskok tím, že by jednostranným postupem co nejvíce zmenšila a ohrozila český živel, zatím co na zbylém našem státním území by jinojazyčný živel zůstal nedotčen a později snad se těšil i ochraně, jež by nám mohla být vnucena na způsob ochrany menšin. Toto ústředí mělo by i do budoucna být pověřeno sledování osudu naší menšiny na zabraném území a udržováním spojení s ní. Nebude-li naznačený úkol soustředěn na jednom místě, bude roztráštěn na více úřadů nepostupujících jednotně a nedosáhne se žádoucího výsledku.“²⁷³ Ministerstvo sociální péče s tímto návrhem 31. října 1938 souhlasilo. K problematice postavení československého obyvatelstva se vyjadřuje Ministerstvo veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy. Sděluje, že velmi vítá návrh na soustředěnou, urychlenou akci všech resortů k ochraně postavení českého obyvatelstva v obsazeném území. „Účelu toho by bylo nejlépe dosaženo zřízením meziministerské komise při Ministerstvu zahraničních věcí, vybavené potřebným úředním aparátem, jež by soustřeďovala a roztríd'ovala stížnosti došlé na opatření, namířená proti českému obyvatelstvu v obsazeném území, přidělovala je příslušným resortům, usnadňovala a urychlovala styk mezi Ministerstvem zahraničních věcí a jednotlivými resorty, usnášela se na směrnících pro společný postup všech resortů v jednotlivých akcích, koordinovala a usměrňovala v tom směru jejich činnost, dbala, aby na postup vůči českému obyvatelstvu bylo včas a náležitě reagováno, a sledovalo v příslušné době i v budoucnosti osud české menšiny na zabraném území a udržovala s ní spojení. Za

²⁷¹ Národní archiv v Praze, Ministerstvo sociální péče, Praha, č. 367, kart. 957, P 3185, 28. 10. 1938

²⁷² Tamtéž

²⁷³ Tamtéž

zástupce Ministerstva veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy v zamýšlené meziministerské komisi se navrhuje vrchní min. komisař Dr. Eduard Riedl.²⁷⁴

Ministerstvo veřejných prací k této problematice poznamenalo, že by stálým sledováním postavení českého obyvatelstva na území obsazeném cizími mocnostmi a sledováním počínání cizích mocností proti tomuto obyvatelstvu mělo být pověřeno Ministerstvo zahraničních věcí. To z toho důvodu, jelikož jde dle dohody vlastně o činnosti týkající se sice českého obyvatelstva, nicméně oficiálně již za hranicemi československého státu.²⁷⁵

Výkon agendy Ústavu pro péči o uprchlíky se setkával ve sledovaném období s obtížemi. Zejména s obtížemi spočívajícími v nedostatečném přehledu o agendě jednotlivých resortů v otázkách plynoucích z odstoupení území. Pro úřad je těžké získat jakékoliv informace o tom, které ministerstvo, či jiný úřad nebo oddělení pracuje ve věcech plynoucích z odstoupení území. Pokud jde o uprchlíky a osoby stěhující se z odstoupeného území a péči o ně, problémem bylo zejména to, že se činnosti jednotlivých úřadů často kříží, protože se nedostávalo potřebné koordinace mezi jednotlivými akcemi. Ústav pro péči o uprchlíky tedy navrhoval několik opatření pro lepší evidenci, nicméně Ministerstvo spravedlnosti (od kterého Ústav jako od jediného obdržel odpověď) nakonec tento návrh neschválilo.²⁷⁶

V zabraném území se poměrně často stávalo, že majetek, živnost, podnik, či byt byl zabaven a majitel vyhnán. To dokládá Ústav o péči pro uprchlíky, kde mimo jiné došlo k případům zadržení resp. zabavení a poškození majetku: „Zabaveno zboží v trafice v Trutnově; majitelka byla vyhnána a prodejna obsazena příslušníkem německé národnosti; v Českých Budějovicích byl donucen lékárník odevzdati lékárně německému provozovateli, prodej lékárny byl místními úřady zakázán; odcizeno bytové zařízení ve více případech; československý příslušník byl zbaven koncese hostinské ve více případech; totéž u jiných živností; obchody (zboží) byly vykradeny, zařízení rozneseno; několik zemědělců si stěžovalo, že peníze stržené za zemědělské produkty, musí býti skládány u obce; někteří zemědělci si stěžují, že není dovoleno odvésti hospodářské zásoby a dobytek; byly zabaveny šicí stroje; domy jsou zabírány německými úřady; nepovoluje se převoz motorových vozidel; zařízení obchodů se zbožím se prodává v dražbě za nepatrnou cenu. Mnozí uprchlíci žádají,

²⁷⁴ Národní archiv v Praze, Ministerstvo sociální péče, Praha, č. 367, kart. 957, P 3185, 14. 11. 1938

²⁷⁵ Tamtéž

²⁷⁶ Tamtéž „Péče o uprchlíky; otázky existenčního zajištění uprchlíků; evidence agendy a referentů. Evidence agendy v otázkách vyplývajících z odstoupení území.“

aby bylo učiněno opatření, aby mohli převést zařízení svých obchodů, živností, výrobních zařízení, inventáře zemědělských podniků, motorová vozidla aj.²⁷⁷

Je potřeba si uvědomit, že zábor území byl poměrně rychlý a nastalo tak více případů, kdy evakuace majetku ani možná nebyla. Také existovala další nedorozumění, například ohledně pojmu „movitý majetek“, jelikož nebylo jasné, zda sem patří i stroje a strojní zařízení spojené pevně se zemí.²⁷⁸

Jedno z nejznámějších politických uskupení radikální pravice v Československu bylo hnutí „Vlajka“, opředené nesrovnalostmi a nepochopeními. Jako důsledek Mnichovské dohody, rostl v druhé republice zásadně význam fašistických stran (Národní sjednocení, Národní obec fašistická) a uskupení (Vlajka). Ovlivnění české společnosti spolky jako byla organizace Vlajka bylo značné. Zda se jednalo o nezávisle vytvořenou organizaci, či zda její ideové rámce byly nezávislé na „importu ideologie“ z Německa zůstává otázkou. Nicméně vliv tohoto uskupení se mohl promítnout do celkových nálad a postojů českého obyvatelstva k židům, cizincům i k Německu, a proto je zde uvedeno hnutí Vlajka jako vhodný příklad představitele českého fašismu.

"Podstatou vlajkařské ideologie je svérázně pojatý český nacionalismus, vypracovaný v rámci tradičního českého antisemitismu. Její skutečný obraz neodpovídal obrazu, který o ní vytvářeli tvůrci politických mýtů a školních čítanek."²⁷⁹ S koncem první republiky se potvrdily některé dílčí vlajkařské pravdy. Například morální zchátralost západních demokracií nebo skutečná víra v národní vědomí. Jeden z prvních významných spolupracovníků Vlajky byl profesor Mareš, který měl názor, že západní kultura musí neodvratně zaniknout, jelikož ubývá mravní metafyziky a víry.

Důležitý je poměr Vlajky k nacistickému Německu. Uvnitř uskupení panovaly obavy z německého nebezpečí a hnutí se obracelo spíše k fašistické Itálii, než k nacistickému Německu.²⁸⁰

Reakce této skupiny na Mnichovskou dohodu směřovala podle Kuklíka k tomu, aby se z pomnichovského Československa stával totalitní stát.: „Zcela mimo SNJ²⁸¹ zůstala fašistická

²⁷⁷ Národní archiv v Praze, Ministerstvo sociální péče, Praha, č. 367, kart. 957, P 3185, 31. 1. 1939, „Péče o uprchlíky; otázky existenčního zajištění uprchlíků; evidence agendy a referentů. Evidence agendy v otázkách vyplývajících z odstoupení území.“

²⁷⁸ Tamtéž

²⁷⁹ NAKONEČNÝ, Milan. *Vlajka: k historii a ideologii českého nacionalismu*. 1. vyd. Praha: Chvojko nakladatelství, 2001, str. 14

²⁸⁰ NAKONEČNÝ, Milan, str.

²⁸¹ Strana národní jednoty

skupina Vlajka. Požadovala hned v prvních dnech po Mnichovu úplnou a neúprosnou fašizaci republiky, a to v letáku s charakteristickým titulkem ‘Proti marxismu – proti stranictví – pro národ – pro nové Československo.’ Vlajkaři zároveň spolupracovali s vídeňskou vysílačkou „Pravda vítězí“, jejímž úkolem bylo napomáhat vnitřní destrukci československému státu. Radikální české fašistické skupiny nezískaly ani v politickém a morálním marasmu druhé republiky širší členskou základnu, masovější vliv nehrály v jejím vývoji rozhodující nebo podstatnější úlohu. Přispívali však k procesu vnitřního rozkladu republiky a napomáhaly k tomu, aby se z pomnichovského Česko-Slovenska stával totalitní stát s fašizujícím programem²⁸²

Témata, kterými se toto hnutí zabývalo, jsou aktuální i dnes, nic podstatného se nezměnilo (například na politické scéně - korupce atd.). Je však potřeba na závěr zmínit, že na hnutí Vlajka bylo vždy nahlíženo v jiném světle, než jaká byla skutečnost. Stav a druh problémů České republiky dnes, je analogický se stavem ČSR z 30. let, jen některé problémy přibýly, jiné zmizely.

4.6. Hospodářský význam Protektorátu pro Německo

Slovensko vyhlásilo 14. března 1939 autonomii a to byl konec druhé republiky. Následně byly vojensky obsazeny české země a 16. března 1939 vznikl Protektorát Čechy a Morava. V souvislosti s hospodářstvím a jeho vývojem po roce 1938 je nakonec vhodné zmínit, jaký měl vlastně Protektorát, jako pozůstatek druhé republiky pro Německo význam.

Protektorát byl výhodně situován ve středu Evropy, ale jeho význam pro německé hospodářství byl poměrně malý. Jednalo se pouze o nerostné bohatství, které představovalo pro německé válečné hospodářství nějakou důležitost.²⁸³ Hospodářství muselo být přímo řízeno, jelikož bylo válečného charakteru a takováto priorita z mechanismu volného trhu nevyplývá. Suroviny, stroje, energie, dopravní prostředky a pracovní síly musely být přesunuty do jiných oblastí podle potřeby. Podniky však stále zůstávaly v soukromém vlastnictví, i když jejich majitelé téměř nebyli schopni o důležitých věcech rozhodovat. V prvních letech Protektorátu rychle vzrostly ceny, jelikož poptávka převyšovala nabídku. Tento vývoj je možné vyčíst z indexu životních nákladů. Pokud tento index stanovíme ve výchozím bodě, roku 1914 na hodnotu 100, pak se index zvyšoval: z roku 1938 na 1939 o 73; z roku 1939 na 1940 o 191; z roku 1940 na 1941 o 180; z roku 1941 na 1942 o 98 bodů.

²⁸² KUKLÍK, Jan, str. 109

²⁸³ BRANDES, Detlef, *Češi pod německým protektorátem: okupační politika, kolaborace a odboj 1939-1945*, Praha: Prostor, 1999, 657 s., str. 361

Pokud bude výchozí bod rok 1939, zvýšil se index v roce 1940 na 128, v roce 1941 na 141, a v roce 1942 na 161. Byla zavedena kontrola cen a bylo například zakazováno zvyšovat ceny nad jejich úroveň z 20. června 1939. Podobně byly následně kontrolovány i výše mezd.²⁸⁴

²⁸⁴ BRANDES, D., str. 363

5. Závěr

Československo prošlo v pomnichovském období zásadními změnami. Hospodářský a sociální vývoj Československa, do kterého nejdříve zasáhla Velká hospodářská krize a napjatá mezinárodní situace, následně vyvrcholil Mnichovskou dohodou. Dosavadní hospodářský i sociální vývoj byl zpřetrhán. Následky Mnichovské dohody zasáhly Československo ve všech oblastech a změnilo tak celkovou situaci hospodářství, politiky i společnosti.

V odstoupených oblastech docházelo v pomnichovském období k zabavování podniků a majetku, k zavírání českých a židovských obchodů nebo k jejich rozkradení. Byly dokonce dokumentovány případy bezdůvodného zatýkání, vyslýchání a věznění, náhlého zmizení osob, které byly odvečeny neznámo kam. Nezvyklý nátlak na československé obyvatelstvo byl hlášen československým úřadům, které řešily tyto případy diplomatickou cestou, ale ta končila většinou bez úspěchu, jelikož pozice Německa byla jednoznačně silnější a Československo tak muselo ustupovat.

Hospodářské a sociální proměny za druhé republiky přetvořily běžný řád věcí a fungování státu. Československá vláda, úřady i jedinci vynakládali nezměrné úsilí k tomu, aby bylo obnoveno a zajištěno normální fungování hospodářství a nedošlo tak k rozvrácení státu. Československo provázely problémy v dopravě, zejména železniční. Dalším problémem byl nedostatek uhlí a energie, který musel být řešen dovozem, a nedostatek dřeva, jelikož v odstoupených příhraničních oblastech se nacházelo značné množství lesů. Výrazně utrpěl průmysl porcelánový, sklářský, textilní a papírenský. Zemědělství a jeho produkce výrazně ohrožena nebyla z důvodu rekordní úrody, a díky tomu, že nejúrodnější oblasti zůstaly na území Československa. Úvěr, který poskytla Československu Velká Británie, jako náhradu za odstoupená území, nebyl kvůli krátkému trvání druhé republiky zcela vyčerpán.

Zahraniční obchod podle dobových údajů neutrpěl tolik, jak by se mohlo očekávat, nicméně zemědělský charakter Československa se posílil, což uvádělo obchodní partnery do nejistoty. Původní odhady propadu obrátu zahraničního obchodu, byly značně pesimistické, ale nakonec se nenaplnily. Generální konsulát Československé republiky v Hamburku dokonce uváděl zvýšení poptávky po československých výrobcích. Zbytečným problémem bylo, že se v zahraničním tisku objevovaly nesprávné projevy o antisemitském hnutí v Československu. Odběratele (např. ve Francii, v Jihoafrické republice, v Americe) tyto zprávy uváděly do rozpaků nebo je dokonce přiměly k bojkotu československých výrobků. Nesprávné informace byly v zahraničí šířeny hlavně britskou zpravodajskou kanceláří Reuters a francouzskou Havas. Projev zlé vůle proti Československu dokládala promluva říšského

ministra financí Funka, který mluvil v tom smyslu, že Československo se stalo státem agrárním, což bylo nesprávné tvrzení, kterého si musel být ministr vědom.

Mnichovská dohoda nevyřešila problémy mezi Československem a Německem a nadále probíhaly konflikty a územní spory. Zábor území nutně nezahrnoval pouze oblasti s převažujícím počtem německého obyvatelstva, ale na zabraném území se často nacházely uhelné doly (zejména ostravsko-karvinská pánev a hnědouhelná pánev severozápadních Čech), výkonné průmyslové podniky (například Třebovická elektrárna), či důležité dopravní uzly (například nádraží Svinov-Vítkovice), jejichž zabrání výrazně ohrožovalo hospodářství Československa.

Po odstoupení příhraničí, se v rovině sociální objevil výrazný problém s přebytkem zaměstnanců a uprchlíků. Problematikou uprchlíků se zabývalo zejména Ministerstvo sociální péče a Ústav pro péči o uprchlíky při Ministerstvu sociální a zdravotní správy. Hromadné imigraci osob se Československo bránilo, proto všichni uprchlíci museli být předvoláváni na přihlašovací úřady, kde vyplňovali takzvaná „Prohlášení“, která byla posuzována Zemským úřadem. Pokud nebyla osoba hospodářsky prospěšná, byla požádána, aby urychleně opustila území Československé republiky.

Ve školách došlo k revizi osnov a novému zpracování učebnic, aby vyhovovaly katolickému výkladu dějin, o čemž se zmiňuje i Rudolf Beran (tehdejší předseda vlády) na Národním shromáždění 13. prosince 1938. Ministerstvo školství a národní osvěty se potýkalo s přebytkem učitelů i žáků. Školy ve vnitrozemí musely přijmout jak žáky, tak učitele z odstoupených území. Není divu, že na jednu třídu střední školy pak připadalo 39,7 studenta a na třídu české obecné školy 34,8 žáka a evidováno bylo 7000 učitelů bez místa.

Výrazné neshody mezi Československem a Německem panovaly ohledně výkladu pojmů, respektive článků Mnichovské dohody. Značně problematický byl výklad pojmu „bestehende Einrichtungen“. Pod tímto pojmem si totiž představovala každá strana trochu něco jiného. Německo zastávalo názor, že musí být zachován takzvaný „ordnungsmässiger Zustand“ tj., že musí být zachován řád a běžné fungování věcí. Tím pádem by podle tohoto stanoviska mělo být nahrazeno vše, co bylo odvezeno anebo zničeno, a to nejen majetek státní a veřejnoprávní, nýbrž i majetek soukromý. V zásadě by se odevzdání majetku následně vztahovalo například na českého podnikatele, který si z území odvezl stroje ze své továrny.

Československo vidělo ve výrazu „bestehende Einrichtungen“ pouze majetek státní a veřejnoprávní, v žádném případě majetek soukromý. Navíc názor a stanovisko vyslanectví bylo takové, že právo státu je odvézt jak státní a veřejnoprávní movitý majetek, tak i všechny předměty, které lze od nemovitého majetku odmontovat nebo odejmout (aniž by došlo

k poškození majetku nemovitého), takže by se odevzdání majetku Německu týkalo jen majetku nemovitého.

Na základě vysvětlení jednotlivých stran bylo znát, že každá měla zájem nikoliv na objektivním výkladu tohoto pojmu a shodném vysvětlení, ale spíše na zájmech soukromých společností, či státu. Pochopitelně bylo v zájmu Československa, aby se ze zabraného území dostalo co nejvíce materiálu, strojů apod. Zároveň v silách Československa jednoznačně nebylo, aby zabránilo všem případům odvážení nebo ničení majetku v příhraničních oblastech.

Toto krizové období českých dějin následně poznamenalo budoucí vývoj státu. Vznik Protektorátu Čechy a Morava 16. března 1939 bylo dovršením dlouhodobého procesu, který veškeré snahy o obnovu hospodářství a morálky společnosti druhé republiky opět přeměnil ve zklamání.

Seznam literatury

NÁRODNÍ ARCHIV PRAHA: fondy: Ministerstvo průmyslu, obchodu a živností, Ministerstvo sociální péče, Ministerstvo železnic

ARCHIV MINISTERSTVA ZAHRANIČNÍCH VĚCÍ: fond: sekce IV. Národohospodářská

www.psp.cz (156. schůze, Úterý 13. prosince, 1938)

<http://www.psp.cz/eknih/1935ns/ps/stenprot/156schuz/s156002.htm>

<http://www.psp.cz/eknih/1935ns/ps/stenprot/156schuz/s156003.htm>

BRANDES, Detlef. *Češi pod německým protektorátem: okupační politika, kolaborace a odboj 1939-1945*. V čes. jaz. vyd. 1. Praha: Prostor, 1999, 657 s. ISBN 8072600176.

ČERNÝ, Václav a Hana POSPÍŠILOVÁ. *Paměti*. Vyd. 2. Brno: Atlantis, 1994, 394 s. ISBN 80-7108-072-1.

DEJMEK, Jindřich. *Diplomacie Československa*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2012, 317 s., [24] s. obr. příl. ISBN 978-80-200-2210-3.

DEMETZ, P.: *Praha ohrožena 1939–1945*, Mladá Fronta, Praha 2010, ISBN 978–80-204–1798-5, 419s

GEBHART, Jan a KUKLÍK, Jan. *Druhá republika 1938-1939: svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*. Vyd. 1. Praha: Paseka, 2004. 315 s. ISBN 80-7185-626-6.

GEBHART, Jan, Barbara KÖPPLOVÁ a Jitka KRYŠPÍNOVÁ. *Řízení legálního českého tisku v Protektorátu Čechy a Morava*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2010, 146 s. ISBN 978–80-246–1632-2.

KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře První republiky (1918-1938)*. Díl první, Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918-1929). 2., opr. vyd. Praha: Libri, 2003. 571 s. Dějiny českých zemí. ISBN 80-7277-195-7.

KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře První republiky (1918-1938)*. Díl druhý, Československo a české země v krizi a v ohrožení (1930-1935). 1. vyd. Praha: Libri, 2002. 577 s. Dějiny českých zemí. ISBN 80-7277-030-6.

KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře První republiky (1918-1938)*. Díl třetí, O přežití a o život (1936-1938). 1. vyd. Praha: Libri, 2003. 803 s. Dějiny českých zemí. ISBN 80-7277-119-1.

KUBŮ, Eduard a Jaroslav PÁTEK. *Mýtus a realita hospodářské vyspělosti Československa mezi světovými válkami*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2000, 439 s. ISBN 80-7184-716-x.

- KUKLÍK, Jan, NĚMEČEK, Jan a ŠEBEK, Jaroslav. *Dlouhé stíny Mnichova: Mnichovská dohoda očima signatářů a její dopady na Československo*. Vyd. 1. Praha: Auditorium, 2011. 390 s. 20. století. ISBN 978-80-87284-18-6.
- KVAČEK, Robert, CHALUPA, Aleš a HEYDUK, Miloš. *Československý rok 1938*. 1. vyd. Praha: Panorama, 1988. 301 s. Stopy, fakta, svědectví.
- NAKONEČNÝ, Milan. *Vlajka: k historii a ideologii českého nacionalismu*. 1. vyd. Praha: Chvojko nakladatelství, 2001, 332 s., fot. ISBN 80-86183-24-6.
- PATOČKA, Jan, Daniel VOJTĚCH a Ivan CHVATÍK. *Umění a čas: [soubor statí, přednášek a poznámek k problémům umění]*. 1. vyd. Praha: Oikoymenh, 2004, 543 s. ISBN 80-7007-198-2.
- PRŮCHA, Václav. *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918-1992*. 1. vyd. Brno: Doplněk, 2004-, [2] sv. ISBN 80-7239-147-x.
- RATAJ, Jan. *O autoritativní národní stát: ideologické proměny české politiky v druhé republice 1938-1939*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 1997, 251 s. ISBN 8071845167.
- JAKUBEC, Ivan a Zdeněk JINDRA. *Dějiny hospodářství českých zemí: od počátku industrializace do konce Habsburské monarchie*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2006, 471 s. ISBN 80-246-1035-3.
- WEIRICH, Marko. *Staré a nové Československo: národohospodářský přehled bohatství a práce*. Praha: Ferd. Svoboda, nást. Jaroslav Samec, 1938-1939, [spr.] 1938. 395 s. Praktická knihovna. Řada velká; sv. 1.
- ZIMMERMANN, Volker. *Sudetští Němci v nacistickém státě: politika a nálada obyvatelstva v říšské župě Sudety (1938-1945)*. v českém jazyce vyd. 1. Praha: Prostor, 2001, 577 s. ISBN 80-7260-055-9

Příloha

Obrázek 1

Obrázek 2

Obrázek 3

